enzo maizza

mulatrul

Enzo Maizza

Mulatrul

În romînește de ADRIANA LĂZĂRESCU

EDITURA TINERETULUI

Coperta redesenată după originalul în limba italiană

IL MULATTO

Romanzo di ENZO MAIZZA

EDIZIONI GIUSEPPE MALIPIERO
Bologna — 1956

PREFAȚĂ

Istorisirea copilăriei lui Toma, micul mulatru, poartă pecetea tristeții. Enzo Maizza, scriitor italian din generația de după război, încă tînăr, surprinde unul din aspectele brutale ale vieții oamenilor într-o țară în care omul nu a fost încă eliberat.

Micul mulatru a venit pe lume în Italia. Rod al iubirii dintre o femeie albă și un negru, apariția lui Tomasso într-o familie de țărani munteni a însemnat încălcarea unei tradiții funeste, cultivată și întreținută cu grijă de biserică, de oficialitatea burgheză, de prejudecăți rasiale. Nu stîncile Gamondei apăsau greu asupra vieții fragede a lui Toma, nu iernile aspre, nu sărăcia lucie și foamea continuă, nu, nici chiar bătăile îndurate nu se puteau compara cu stînca imensă, de neînlăturat, a prejudecăților rasiale. El era negru. Pielea lui nu avea culoarea pielii celorlalți. Și nimeni nu voia să înțeleagă că sub culoarea de abanos a pielii bate o inimă de copil, o inimă generoasă. Era, în afară de aceasta, orfan, căci tatăl și mama lui pieriseră. La ce se putea aștepta un asemenea copil?

Şi totuşi, micul Toma îndrăznise să spere, avea iubire multă necheltuită, devotament, avea caracter şi voia să trăiască. Nimerise însă într-o lume duşmănoasă, neînţelegătoare. Pe el, care ocrotise viaţa puiului de cerb, n-avea cine să-l ocrotească. Nimerise într-o lume ostilă, împietrită la suflet, împărtăşind traiul nemăsurat de greu al familiei, în care o gură în plus însemna griji neaşteptate, între oameni care pur şi simplu nu înţelegeau alte tipare ale vieţii decît cele apucate de părinţii şi bunicii lor, în care ignoranţa, bigotismul, exploatarea celui slab de către cel puternic apar firesti şi de neînlăturat. Copiii sînt ca şi părinţii lor. E poate cea mai amară parte a cărţii lui Enzo Maizza. Pentru că îţi pare peste putinţă, de neconceput ca ei să nutrească sentimente atît de nemiloase faţă de un pui de om cu piele neagră şi, mai ales, să împingă lucrurile pînă în pragul deznodămîntului fatal mulatrului.

Copiii sînt însă şi ei, la rîndul lor, hrăniţi, ca şi părinţii lor, cu aceeaşi învăţătură crudă : viaţa e aspră, nu eşti cruţat, nu cruţa la rîndul tău. Aud în fiecare clipă asta, o văd zilnic. Sînt la rîndul lor nişte victime ale condiţiilor mizere în care trăiesc. N-au nici ei, de fapt, copilărie în sensul în care o înţelegem noi. Sub crestele Gamondei, generozitatea poate fi luată drept slăbiciune, sinceritatea un cusur. Tipare strîmte care înăbuşe personalitatea, îngustează orizonturile, sărăcesc sufletul.

Aceste tipare sînt sfărîmate de micul negru, în sufletul căruia există multă noblete, care are o inimă generoasă, simţăminte delicate şi profunde, neînţelese şi neacceptate de cei dimprejurul său. Era capabil de mari şi definitive sacrificii. Moartea i se datoreşte unui asemenea act de mare curaj. Jertfa lui apare ca o răbufnire de aer proaspăt, care trezeşte omenia din locuitorii

înăspriți ai cătunului de munte. Sfîrșitul cărții e amar, veridic în lumea în care micul Toma nu putea trăi cu nici un chip. Căci ce l-ar fi așteptat pe el în viitor, în afară de bătăi, de ură, de izolare și dispreț, de jugul greu al discriminărilor, pe el, un negru orfan?

Sînt în carte și părți pe care nu le socotim realizate pe deplin, ori chiar unele pe care nu le putem accepta. Bunăoară, pare de neînțeles ca tocmai fiica învățătorului, singurul care pătrunde cu compasiune în viața lui Toma, tocmai ea să fie atît de nepăsătoare și răutăcioasă. Pieirea puiului de cerb, Tico, este opera egoismului și capriciilor ei. Și altele, între care am aminti doar despre scenele ușor melodramatice...

Dar, în afară de aceste neajunsuri, cărora cititorul nu le va da însă decît o mică însemnătate, ele fiind într-adevăr mici, cumpăna trage în favoarea istorisirii îndrăznețe, captivante, în favoarea pledoariei fierbinți pentru demnitatea omului și pentru pace.

ȘTEFAN LUCA

PARTEA ÎNTÎI

I

TOMA

Băiatul tremura de frig. Îşi frecă uşor picioarele, goale pînă la pulpe, apoi, cu mîinile îngheţate, încercă să mai înteţească flacăra din sobă. Toată ziua hoinărise pe afară, prin păduri şi pe ogoarele vecine, să adune lemne de foc, sub o ploaie măruntă şi plicticoasă care nu mai contenea.

Iarna era lungă, familia numeroasă şi, într-un fel sau altul, trebuia să se încălzească. De aceea îl trimiteau pe el, un băieţandru de zece ani, să-şi zgîrie picioarele căţărîndu-se pe povîrnişurile abrupte ale Gamondei, unde lemnele erau ale tuturor şi ale nimănui şi de unde fiecare lua după pofta inimii, ducînd cu el acasă atîta cît îl ţineau puterile. De altfel se şi spunea că „pădurile aparţin primăriei, şi primăria n-are nevoie de atîtea lemne" — aşa gîndeau oamenii în timp ce le tăiau.

Agrè era un cătun sărac; primăria, situată într-un centru mai mare, la o depărtare de cîteva mile, nu reuşea să îmbunătăţească cu nimic starea jalnică de acolo. Oamenii trăiau cum puteau, de cele mai multe ori din ceea ce cu greu puseseră deoparte; de cum venea iarna, se ferecau în casele lor sărăcăcioase şi ieşeau abia primăvara tîrziu, cînd zăpezile începeau să se topească şi să alunece pe crăpăturile adînci de pe coastele povîrnite ale Gamondei. Sătenii din Agrè nu cereau mult ca să trăiască, ci îşi duceau zilele după cum se întîmpla, mulţumindu-se cu puţinul cu care-i hrănea pămîntul. Încă din timpuri străvechi, localnicii din cătunul acela se îndeletniceau numai cu agricultura, smulgînd cu mîinile lor trudite bucata de pîine de pe ogoarele semănate pe cealaltă coastă a masivului.

Cătunul se afla chiar în spatele pisculuj, la opt sute de metri înălțime. „Un aer sănătos" — spuneau cei cîțiva străini care veneau acolo sus în timpul anului ca să vîndă stofe sau alte articole, sau ca să cumpere unele produse agricole din regiunea aceea. Drumuri care să ducă mai sus nu erau : mai sus era muntele, și-atît ; și de munte, oamenii se temeau mai mult decît de foametea îndelungată sau de anii de restriște ai războiului.

De fapt, bătrînii pădurari își aminteau că în urmă cu douăzeci de ani, o alunecare de teren provocase prăbușirea unei case ; fuseseră trei morți, înmormîntați pe cheltuiala primăriei. Sau, mai de curînd, alte nenorociri : avalanșele, care în timpul iernii, acolo sus, erau foarte dese ; odată se întîmplase ca singura șosea carosabilă care unea cătunul Agrè cu Fondi, unde își avea sediul primăria, să rămînă blocată cîteva zile în șir, pînă cînd primăria se hotărîse, în urma stăruinței oamenilor, să aducă din altă parte un plug pentru zăpadă, care să desfunde șoseaua.

Dar avalanșele provocaseră și alte nenorociri. În primul an după război, o avalanșă omorîse trei păstori, toți trei fiii lui Campollian, cel mai bătrîn țăran din regiunea aceea, om de nouăzeci și trei de ani împliniți și cu un stomac de fier. Tot ele omorîseră și un alpinist care venise de la șes să facă ascensiuni. De obicei, acolo sus nu ajungeau străinii ; aceștia preferau hotelurile și comoditatea, dar alpinistul acela se încumetase totuși să urce. Avalanșa îl dăduse peste cap chiar de la prima ascensiune. Numai după trei luni, cînd începu dezghețul, muntele înapoie trupul lui țeapăn, fără nici o zgîrietură.

Altă dată, avalanșa se prăvăli peste o casă, strivind-o ca pe o furnică ; bine că scăpaseră oamenii din ea ; de cum auziseră vuietul caracteristic care prevestea năruirea, cei din casă se refugiaseră mai jos, la adăpost sigur. Casa fusese măturată, după ce zidurile se îndoiseră și trosniseră ca la un cutremur violent. De la un timp nu se mai porniseră avalanșe ; pînă și zăpada era mai puțină față de alte ierni.

Dar lumea dădea din cap cu neîncredere și, uitîndu-se la muntele învăluit în ceață, îl asemuia cu o

zeiță legată la ochi și îi asculta cu încordare tăcerea de gheață, pură ca de cristal — părea că ar fi fost de ajuns o atingere cît de ușoară, cu două degete doar, ca să se fărîme — pentru că tăcerea aceea a munților era mai totdeauna aducătoare de nenorociri; știau ei bine bătrînii, care-și obișnuiseră urechea și inima cu ea...

Cătunul număra o mie patru sute de suflete, și în timpul războiului nemții își instalaseră acolo un punct militar, de unde țineau șesul sub observație. Prin împrejurimi avuseseră loc lupte crîncene; se mai găseau și azi bombe ascunse în pămînt, iar unii oameni țineau încă și acum arme pitite în podul casei; le păstrau cine știe în ce scop. Nu demult, jandarmii din Fondi denunțaseră pe un țăran pentru dosire de arme, deoarece în timpul unei percheziții îi găsiseră niște puști Mauser, cîteva revolvere și muniții — toate bine unse și păstrate în lăzi, vîrîte într-o groapă adîncă, în grădina de zarzavat de lîngă casă.

Băiatul își usca hainele la foc: un pulover de lînă, ros în coate și la guler, și niște pantaloni rupți, care i se lăsau pe șolduri ca două camere de bicicletă dezumflate. Părul aspru și încîlcit, ca al unui abisinian, îi era ud leoarcă. În cătun i se zicea „rămășiță de război", ca să se știe că se născuse în împrejurări cu totul neobișnuite, adică în urma trecerii trupelor aliate, marocani și negri americani, care-și instalaseră corturile prin apropiere; în mod obișnuit însă îi ziceau cu toții Toma, de la Tommaso, un diminutiv familiar tuturor.

Se iscase un adevărat scandal în cătun cînd Sandruccia, o fată minunată, care nu dăduse niciodată ascultare bîrfelilor, dispăruse pe neașteptate cu un soldat negru. Se întorsese după cîteva luni singură, deoarece caporalul Harris Thomas din Baltimore, tocmai înainte de a o lua în căsătorie, murise, în urma unui accident, în timpul unei curse nebunești cu jeep-ul de-a lungul țărmului întortocheat al mării.

Sandruccia revenise acasă singură, cu lucrurile în două valize, cu fața umflată de plîns și cu o aprigă dorință de a pieri pentru totdeauna. Trăi liniștită în casa rudelor ei atîta timp cît să-l aducă pe lume pe

Toma ; după două zile se stinse, în urma unei infecţii provocate la naştere. Şi-a păstrat luciditatea cîteva ore, în care timp strigase într-una ca o desperată celor din apropierea ei : „Să nu-i faceţi vreun rău, să nu-i faceţi vreun rău." Cu mîinile umede şi palide a mîngîiat, pînă în ultima ei clipă, căpşorul caraghios al copilului.

Încă de la început, copilul n-a fost privit cu ochi buni nici de părinţii bătrîni ai Sandrucciei, nici de fiii lor ; toţi îl considerau un intrus, un copil nedorit, cu atît mai mult cu cît pielea lui de culoarea ciocolatei amintea mereu întregii familii originea lui ruşinoasă.

În acelaşi timp se mai abătuseră şi alte nenorociri : Luigi, cel mai mare dintre băieţi, se îmbolnăvise de tuberculoză într-un lagăr din Germania ; Gaspare luase drumul munţilor, ca să nu fie prins de nemţi, dar pînă să ajungă să scape cu viaţă, numai el ştie prin cîte îi fusese dat să treacă. Singur Giacomo reuşise să rămînă în cătun, stînd ascuns într-o pivniţă ; doar aşa a scăpat, ca prin minune, să nu fie împuşcat.

Apoi, încet-încet, se întoarseră acasă cu toţii, în afară de Luigi, care se prăpădise în Germania ; cei rămaşi s-au adunat într-o singură familie, trăind de pe o zi pe alta şi cultivînd cele trei hectare de pămînt pe care le stăpîneau.

Gaspare se căsătorise, şi soţia lui, Angela, îi dăruise un fiu ; Giacomo rătăcea pe munte, prin toate coclaurile, căutînd mereu bombe, cărora le scotea focosul, ca să le vîndă după aceea ca fiare vechi negustorilor de la şes. Uneori îl însoţea şi Toma, care făcea mult haz cînd, scormonind cu mîinile, dădea de urma încărcătoarelor de arme automate, pe care le punea în sacul lui Giacomo. Numai Giacomo avea ceva mai multă înţelegere pentru el, un biet mulatru ; ţinea la băiat în felul lui ; dar asta însemna mult, deoarece acasă nimeni nu găsea un cuvînt bun şi pentru el. Gaspare şi bătrînii nu puteau să-l sufere, îl suportau cu greu, şi Toma simţise de mult ura lor ; se părea că pielea lui, de culoarea ciocolatei, le provoca repulsie ; niciodată nu-i spuneau o vorbă decît ca să-i poruncească ceva, şi atunci pe un ton răutăcios. Se purtau

ca niște stăpîni, iar el n-avea încotro, trebuia să se supună.

Astfel, cînd era vorba să se ducă după apă la fîntînă, sau după lemne la pădure, sau după legume în vale, la Fondi, unde costau mai ieftin, Toma o făcea fără să crîcnească. Se învățase să nu răspundă ; cînd o pornea la drum, se mulțumea doar să privească lung și cu ochi triști casa, în timp ce expresia feței lui devenea din ce în ce mai îndurerată, mai deznădăjduită și mai visătoare, trădînd parcă și o altă viață, în afara celei materiale. Toată ființa lui respira o melancolie adîncă, o neliniște pe care el singur nu reușea să și-o lămurească, deoarece se înrădăcinase în el ca o a doua natură.

Înțelegea că ceva îl deosebește de ceilalți, nu numai culoarea pielii. Toți se fereau de el, îl ocoleau, aruncîndu-i vorbe grele din pricină că era copil nelegitim ; îl făceau să se simtă umilit nu numai față de ei, care și așa îl socoteau ca pe ceva „în plus", adică o ființă „inutilă", ci mai ales față de el însuși, rănindu-i sensibilitatea lui de copil părăsit, lipsit de orice căldură omenească. Și ce e mai rău e că îl disprețuiau, nu-l luau niciodată în seamă. Băieții și fetele nu-l socoteau demn să stea alături de ei, nimeni nu se gîndise vreodată să-l trimită la școală. La zece ani, el nu știa nici să scrie, nici să citească, fiindcă nimeni nu-l învățase vreodată ceva. Ceilalți copii, cînd îl întîlneau, aruncau cu pietre după el și rîdeau de el cînd îl vedeau cum o lua la goană pe coastă, la vale, de teamă să nu-l lovească.

Toma crescuse sălbatic ; numai Giacomo se îndura să-l mai scoată uneori din singurătate, istorisindu-i despre război, despre isprăvile nemților pe acolo, pe sus, sau despre vremea cînd stătuse ascuns în pivnițele școlii sau în cimitir, în camera întunecoasă a unui cavou. Lui Toma îi plăceau povestirile lui Giacomo și, după ce le auzea, mai rămînea un timp cu gîndul la ele, colorîndu-le cu imaginația lui bogată de copil. Îl asculta cu ochii mari, cu ochii lui care se minunau de orice, la fel cu ai mamei lui, despre care toți spuneau că fusese o femeie de o frumusețe rară.

Şi gura era tot ca a mamei, arcuită şi cărnoasă ca miezul unui fruct; nasul, ochii şi bărbia le moştenise de la ea, de parcă înainte de a se fi născut contemplase făptura care-l adusese pe lume. Era înalt de statură pentru vîrsta lui, dar subţire ca şerpii de apă, care-l distrau atît de mult cînd îi prindea cu mîinile şi îi lovea cu capul de stînca golaşă. Avea picioarele lungi, cu genunchii noduroşi, şi mîinile tot lungi, dar bine legate. Mîinile îi aminteau mereu de culoarea pielii lui; uneori nu-şi mai desprindea privirea de pe ele, vrînd parcă să priceapă odată pentru totdeauna tîlcul acelei deosebiri, originea zidului de plumb care-l despărţea definitiv de ceilalţi.

Dar cu cît îşi frămînta mintea cu asemenea întrebări, cu atît mai mult se îngrozea, deoarece nu reuşea să le pătrundă taina. Îi era greu să înţeleagă de ce se născuse aşa şi de ce îl tratau toţi aproape ca pe un animal; desigur că totul era legat de faptul că se născuse cu pielea de culoarea aceea, şi oamenii îl priveau urît tocmai pentru că era altfel decît fiii lor. Dar ce vină avea el? Ce vină avea dacă aşa îi era natura? Era ceva ce nu depindea de el, ci de alţii, iar lui nu-i rămînea decît să se supună destinului de neînlăturat.

De fapt era oare o nenorocire chiar atît de mare să te naşti astfel? Toma nu ştia să-şi răspundă la asemenea întrebări, dar nu i se părea că era chiar atît de grav. Şi acum, stînd lîngă foc, sub hogeagul mare al vetrei, îşi privea mîinile de parcă în ele ar fi stat toată taina naşterii lui şi prin ele ar fi putut izbuti să înţeleagă totul. Dar cu cît le privea, cu atît ceea ce-i trecea prin minte i se părea mai lipsit de noimă. Misterul rămînea aşadar nedezlegat. Poate că Giacomo l-ar putea lămuri, sau poate că ar începe să rîdă, şi atît, aşa cum obişnuia ori de cîte ori nu era în stare să dea un răspuns.

Focul trosnea vioi, în timp ce bătrînii dormeau pe scaune, sforăind, după cum le era obiceiul. Giacomo nu se întorsese încă în seara aceea, iar Gaspare stătea într-un colţ, cu o privire încruntată, şi alegea boabele de porumb pentru semănat. Angela turna supa în străchini — o zeamă preparată cu fel de fel de verdeţuri

care răspîndea un miros atît de puternic, încît umplea toată încăperea spațioasă a bucătăriei.

Casa avea două caturi : deasupra dormeau bătrînii, iar în camera alăturată, Gaspare și Angela. Mai sus era cămăruța lui Giacomo — un cub de doi metri pătrați, în care de-abia încăpea patul. Într-o mică adîncitură în perete, Giacomo își ținea sculele necesare meseriei lui : cleşti, ciocane, foarfeci mari de tăiat sîrmă, cleşti mai mici și altele. Toma dormea în șură, lîngă cartofii îngrămădiți într-un colț, pe o rogojină care servise soldaților pe vremea cînd își așezaseră corturile în tabără. Îi dăduseră și trei pături, tot militare, din acelea de care luaseră toți în timpul retragerii nemților. Cu toate că păturile erau groase, iar Toma se înfășura în ele așa îmbrăcat cum era, tot îi clănțăneau dinții de frig ; dîrdîia și asculta șoarecii care ronțăiau pe-aproape sau zgomotul ritmic al carilor care-și săpau găuri în lemn. Șura avea trei geamuri, atît de murdare, încît nu se mai putea vedea nimic afară ; erau prinse cu clei și cu nişte stinghii de lemn bătute în cuie. Cu toate astea, vîntul pătrundea cu ușurință pe acolo : Toma îi auzea vuietul sinistru pe sus, îl simțea cum se furișază, șuierînd, prin crăpături, cuprinzîndu-i spatele cu putere, asemenea unei mîini nevăzute de uriaș, întinsă asupră-i ca să-l ia cu totul. La început se temuse să doarmă acolo, dar cu timpul se obișnuise ; azi nu-i mai era frică așa ca odinioară ; izbutise s-o alunge cum ar fi gonit un cîine rîios ; acuma se chinuia numai pînă ajungea la culcușul lui, bîjbîind prin întuneric, fiindcă în șură nu era lumină ; dar odată lungit și cu fața vîrîtă în pături, frica îl părăsea încet-încet și se simțea parcă eliberat de o mare greutate.

Uneori îi vorbise și lui Giacomo despre frica asta, dar, cu nepăsarea lui obișnuită, Giacomo rîsese ca un prost, fără să-l lămurească în vreun fel. De atunci, Toma nici nu mai pomenise despre acest lucru și, pe cît putea, îl ascundea. Se vîra în ascunzișul lui, ghemuit ca un animal, și își frămînta mintea să găsească o ieșire din întunericul care-l înconjura.

De cînd se ştia el pe lume, aşa era ; începuse să stea în şură de la vîrsta de şase ani. Nimănui nu-i păsa dacă în timpul nopţii doarme sau nu ; ai casei ştiau una şi bună : să-l scoale în zori, cu noaptea în cap, şi să-l trimită fie în pădure, fie la lăptăria din vale, la o distanţă de doi kilometri, ca să ducă laptele de la singura vacă pe care o aveau. Toma pleca cu un bidonaş într-o mînă şi, cînd începea să-l doară, îl trecea în cealaltă, încît pînă ajungea la lăptărie avea amîndouă palmele amorţite de durere. Mînerul de fier îi tăia carnea şi îi încorda la maximum muşchii braţelor. La lăptărie se întîlnea şi cu alţi copii, cu amîndoi fraţii Murchiaia, cu băiatul Strozzinei, care se uitau urît la el şi se fereau să-l atingă ori de cîte ori treceau pe lîngă el, de parcă le era teamă să nu se murdărească. Toma îşi aştepta rîndul. Odată, nişte obraznici încercaseră să treacă înaintea lui, dar, după ce le dăduse o lecţie cu cîţiva pumni, nu se mai încumetă nimeni ; ba, dimpotrivă, acum îl respectau cu toţii, deşi în privirea lor se putea citi acelaşi dispreţ. Era un dispreţ pe care toţi deopotrivă, mari şi mici, i-l arătau fără nici o remuşcare, de parcă ţineau în mod deosebit să i-l arunce în faţă.

Afară ploua mărunt ; toamna era în toi şi cătunul amorţea încet în tăcerea muntelui. Zăpada, care începuse să încărunţească vîrfurile cele mai înalte, se aşternea ca o realitate de neînlăturat pe povîrnişurile abrupte de pe coastele munţilor şi prin şanţurile care despicau cu margini dantelate scheletul dur al stîncilor. Era o priveliştе încîntătoare ; lui Toma îi plăcea zăpada, îi înfierbînta sîngele de mulatru, tulburîndu-l ca şi clocotul tainic al vîrstei lui.

Şi în alte ierni, cînd n-avea nimic de făcut, ieşea din casă şi, rătăcind de unul singur sus, pe munte, îi plăcea să stea de vorbă cu zăpada, să simtă neliniştea aproape halucinantă pe care i-o transmitea, să-i asculte imensa respiraţie, să se bucure de apropierea ei cum s-ar fi bucurat de o fiinţă umană care i-ar vorbi şi cu care ar putea să lege o prietenie. Poate că-i plăcea fiindcă zăpada reprezenta pentru el un contrast, şi încă un contrast foarte puternic faţă de culoarea pielii

lui atît de închisă, ca o ocară adusă albului de nea ; Toma îi cerea atunci iertare că el era aşa cum era şi nu alb ca ceilalţi copii.

Acolo, în cătun, încă nu venise zăpada în anul acela ; străzile erau noroioase, pentru că ploua într-una ; tuturor li se împotmoleau picioarele în noroi cînd umblau pe străzi, de se mînjeau de sus pînă jos. Oamenii stăteau prin case, ca şopîrlele cuibărite în crăpăturile zidurilor ; se lipeau de sobe, să-şi mai încălzească mîinile îngheţate ; în mijlocul lor domnea o linişte adîncă, aidoma cu liniştea muntelui ; privindu-i, îţi aminteau de străbunii dispăruţi în negura vremii.

Nu prea vorbeau între ei ; mai degrabă ascultau murmurul monoton al ploii de afară, cu ochii pironiţi pe ferestre, privind masca ei somnolentă, mereu aceeaşi la orice oră din zi sau din noapte, zugrăvind parcă tabloul monoton al unei lumi exasperante, în ruină. Muntele, învăluit în mantia lui de ceaţă, înalt cît un dig de proporţii uriaşe, ţinea stavilă vîntului ; o eşarfă enormă, făurită din albastrul cerului, se înfăşura întîmplător în jurul grumazului său gigantic.

Gaspare se aşezase la masă ; înghiţea din supa fierbinte, plescăind cu limba în cerul gurii. Angela, lîngă el, se uita cum mănîncă şi-i umplea paharul de îndată ce se golea. Nimeni însă nu-l îmbia şi pe Toma, pentru că nimeni nu se gîndea vreodată să-i spună şi lui să mănînce. Şi supa lui era turnată în farfurie, dar numai cînd Gaspare termină de mîncat i-o împinse la marginea mesei, spunîndu-i :

— Ia şi mănîncă, ciumă.

Aşa îl poreclise Gaspare, „ciumă" ; pentru că era ca iarba rea pe care o aduseseră americanii ; era „ciumă", un produs al războiului. Oare ce altceva putea însemna cuvîntul acela decît că era socotit un nepoftit, o fiinţă de care nimeni n-avea nevoie, condamnabilă ca orice răufăcător ?

În intenţiile lui Gaspare, ăsta era înţelesul cuvîntului cu care-l chema, iar Toma ajunsese să nu se mai mire că nu i se zicea pe adevăratul lui nume ; dar cu toate că-şi obişnuise urechea cu numele de „ciumă", acesta rămînea totuşi un cuvînt pe care nu-l putea

suferi ; avea senzaţia că înghiţise o broască rîioasă şi, în ciuda tuturor sforţărilor pe care le făcea s-o poată scuipa, o simţea parcă mereu în gît.

Toma se ridică, luă cu amîndouă mîinile farfuria şi se întoarse la locul său de mai înainte. Niciodată nu mînca împreună cu ceilalţi, la aceeaşi masă, pe de o parte pentru că ei nu voiau acest lucru, iar pe de alta pentru că el însuşi s-ar fi simţit stingherit dacă ar fi mîncat alături de ei, ştiind că îl socoteau un soi de animal.

Totdeauna mînca singur ; vara stătea afară, pe o treaptă a scării de lemn de la intrare ; acolo se aşeza să mănînce sau să-şi odihnească oasele frînte de trudă. În schimb iarna se cuibărea într-un colţ al vetrei şi de acolo urmărea pregătirile din bucătărie : Angela mătura podeaua, Gaspare cioplea cozile de sapă, bătrînii bodogăneau sau dormeau vîrîţi în hainele lor peticite, în timp ce mucosul de copil al Angelei ţipa tîrîndu-se pe jos în patru labe şi scîncind mereu de supărare că nimeni nu-i dă nici o atenţie.

Lui Toma nu-i plăcea să se joace cu copiii ; faţă de cei mici se socotea oarecum bărbat, pentru că de la zece ani îl apăsau atîtea griji şi frămîntări. De la un timp părăsise joaca ; nici nu-şi mai aducea aminte ce însemna să se joace ; el fusese matur de la bun început, mai matur decît anii lui şi niciodată n-avusese ambiţia să se simtă mic şi lipsit de apărare în faţa apropelui său ; de cum fusese conştient începuse să se apere şi să lupte împotriva cruzimii oamenilor în mijlocul cărora trăia.

Se cuibări din nou în colţişorul lui şi începu să soarbă, cam fără poftă, din supa care aburea, privindu-l pe Gaspare cu coada ochiului cum se scobea în dinţi cu o aşchie de mesteacăn. Gaspare era foarte darnic cu Toma la dojeni şi la bătăi. Într-o zi îl bătuse aşa de rău, încît, ca urmare, pe băiat îl duruse capul de parcă s-ar fi dat cu el de pereţi. Se dusese să se culce, dar toată noaptea se zvîrcolise de pe o parte pe alta în nişte chinuri cumplite. Îl mai bătuse şi altă dată Gaspare ; avea nişte mîini, încît atunci cînd se năpustea

asupra lui, Toma îe simţea ca pe nişte măciuci. În timp ce-l bătea, Gaspare îşi pierdea orice control, nemaiţinînd seama cum aveau să sfîrşească picioarele şi pumnii pe care-i dădea ; lovea orbeşte, într-una, fără milă. Bătrînii bodogăneau ceva, dar îl lăsau să dea înainte ; Angela nici nu se gîndea să intervină dacă era vorba de Toma ; ea alerga numai cînd începea să plîngă Battistino, copilaşul ei, şi numai atunci înceta şi Gaspare să lovească.

Trecuse cîtva timp de cînd Gaspare nu mai dăduse în el, dar îl privea tot încruntat, tot „ciumă" îl striga şi, mai ales, nu pierdea nici o ocazie să-l umilească, aruncîndu-i în faţă împrejurarea nenorocită a naşterii lui. Gaspare nu avusese înţelegere nici faţă de Sandruccia, sora lui ; dimpotrivă, o condamnase făţiş, iar cînd aceasta se întorsese acasă, o întîmpinase aspru şi neîndurător, lăsînd-o să trudească din greu pînă în ajunul naşterii lui Toma. Sandruccia n-avusese curajul să se revolte ; suportase în tăcere gesturile şi vorbele urîte ale tuturor, ducîndu-şi restul zilelor numai într-un plînset.

Gaspare nu iertase nimic nici după moartea Sandrucciei. Şi nici lumea din cătun nu trecuse cu vederea păcatul de a fi fugit cu soldatul acela, mai ales că avusese nenorocirea să-l piardă. Nimeni nu voia să ţină seama că plecaseră de acolo cu gîndul să se căsătorească şi să trăiască în mod legitim fericirea dragostei lor, departe de toţi, trecînd peste orice piedică.

Don Ernesto, parohul, vorbise despre înţelegere, despre credinţă şi dragoste pentru cei ce se născuseră nevinovaţi în zilele frămîntate din timpul războiului, dar oamenii nu prea dădeau ascultare predicilor lui şi, cu toate că nutreau prietenie faţă de paroh, urau totuşi pînă în cele mai mici amănunte natura „deosebită" a lui Toma, socotind-o cu totul nedemnă de înţelegerea lor. Era o ură neclintită, care nu se potolise nici după ce se scurseseră zece ani de la evenimentul acela, o ură care se săpase adînc în inimile tuturor, întreţinută mai ales de duşmănia îndîrjită pe care Gaspare o dovedea faţă de nepotul său.

Şi în seara aceea, la fel ca în toate celelalte, Toma aşează farfuria goală pe piatra vetrei şi se şterse la gură cu mîneca puloverului ; cu teama de a nu-l auzi cumva pe Gaspare că-l cheamă înapoi pentru vreo mustrare obişnuită de-a lui, o zbughi pe uşă afară şi urcă sprinten scările şurei. Dar Gaspare n-avea grija lui ; ocupat să-şi facă socotelile, mîzgălea cu un ciot de creion chimic, scuipînd într-una pe hîrtie ca să facă să apară cifrele pe care le scria. Toma se furişă în şură, îşi dibui pe bîjbîite culcuşul şi se vîrî sub pătură, aşteptînd să-l fure somnul. Dar nu-i era somn ; asculta cum cădea ploaia pe ţigla de pe casă ; undeva în şură, strecurîndu-se probabil prin spărtura vreunei ţigle, se auzea picurînd apa, care făcea dîre pe podea, se vîra în despărţiturile dintre scînduri şi uda lucrurile de tot felul îngrămădite acolo unele peste altele. Erau cîteva scaune din care curgeau paiele, nişte mese şchioape, sticle goale, coşuri şi nenumărate alte lucruri, pe care Toma le descoperise şi le scotocea de fiecare dată cu o emoţie de îndrăgostit. Aceea era lumea lui, acolo îşi ducea zilele şi deoarece nimeni nu venea sus niciodată, el rămînea stăpînul atotputernic al şurei, unde fiecare lucru îşi avea semnificaţia lui ; cu un aer împărătesc, se învîrtea singur prin tot praful şi mucegaiul care domnea pe mobilele pline de carii şi pe celelalte vechituri şi nimicuri.

Acum asculta cum bătea ploaia în ziduri, cum aluneca apa cu repeziciune de-a lungul jgheabului de sub streaşină, căutîndu-şi loc de scurgere în pămînt. Toma îşi pipăi picioarele goale şi le simţi reci ca un sloi de gheaţă ; îi înţepeniseră tun de atîta stat în ploaie. Tuşi, holbînd ochii în întuneric ; privirea i se pironi în tavanul cu bîrne mari, încrucişate, care i se părea că-l înăbuşe. Avea impresia că ţeseau deasupra capului său o pînză deasă de păianjen, care se întindea ca tentaculele unui polip, prelungindu-se, negre ca cerneala, pînă în spatele lui. Deodată îl auzi pe Giacomo venind şi, după un timp, zgomotul porţii din stradă, pe care o încuia, apoi pe Giacomo vorbind tare cu Gaspare şi după aceea pe bătrîni, care bodogăneau într-una în-

chistaţi în carapacea lor de trufie, ca nişte uriaşe broaşte ţestoase de mare. Giacomo se duse la culcare; Toma îl auzi cum bocăne prin cameră, apoi se lăsă tăcerea, o tăcere prelungă ca aceea din inima munţilor în zilele în care zăpada aşterne un strat gros, ca de vată, pe povîrnişuri sau cînd ploaia cade în voia ei, monoton, sîcîindu-te ca lacrimile plicticoase de văduvă nemîngîiată. Toma se ridică încet. Se apropie de ferestruie şi o deschise. Simţi cum îl izbeşte în faţă suflarea ca de gheaţă a vîntului; privi afară: muntele din faţa lui era învăluit în noapte ca în haina unui călugăr; zăpada sclipea în depărtare cum sclipesc bijuteriile într-o noapte de vară, iar strălucirea ei imaculată îţi lua ochii, te ademenea să te duci după ea, s-o porneşti, s-alergi. Toma o privea şi sorbea din lumina îndepărtată ca din apa proaspătă a unui izvor de munte. Zăpada îi era mult mai dragă decît oamenii din jur, care nu-l îndrăgeau de fel, fiindcă ea nu se ferea de apropierea lui, ci, dimpotrivă, îl lăsa s-o atingă cu mîinile lui negre, să simtă, în sfîrşit, o mîngîiere, pe care n-o cunoscuse niciodată în legăturile lui cu oamenii.

Numai natura nu-i purta duşmănie pentru faptul că se născuse negru. Muntele era nepărtinitor, îi recunoştea şi lui dreptul la viaţă, dreptul de a fi egal cu ceilalţi, de a duce o viaţă asemănătoare cu a celorlalţi.

În curînd, zăpada avea să ajungă şi acolo, acoperind cu duioşie fiece lucru, aducîndu-i şi lui mîngîiere, ca o mamă bună — o mîngîiere lui, care nu mai avea pe nimeni şi care nu mai credea în nimic. Şi cum ar fi putut să creadă în ceva, în iubire, în bunătatea oamenilor, dacă în primul rînd ei, oamenii, îl dispreţuiau ca pe ceva străin de lumea lor, picat acolo din întîmplare şi tot din întîmplare crescut printre ei? Dar destinul lui era să nu fie iubit, să se simtă altfel decît ceilalţi, el, un negru, în mijlocul albilor.

Închise fereastra şi, încovoindu-se ca să nu se izbească de tavanul scund, se întoarse la culcuşul lui şi-şi reluă locul. Nu se mai auzea nici o mişcare prin casă, totul era cufundat în tăcere; în jurul lui se aş-

ternuse o liniște desăvîrșită. Obosit, își întinse toate mădularele, apoi, lungindu-și picioarele, dădu de învălmășeala de pături pe care le răvășise înainte de a se culca ; în clipa aceea i se păru că nu mai are la ce se gîndi și adormi. Afară, vîntul șuiera și tîra după el, în vîrtejuri, apa care se prăvălea spre pămînt, înteţindu-și mereu glasul, ca un cîntăreț hoinar cu chef de serenade.

II

VORBELE BUNE

Sosi şi zăpada. Îşi făcuse apariţia chiar înainte de Crăciun, acoperind fiecare cută de pămînt ca o pisică la pîndă, ca o pătură moale şi bălţată aşternută peste văgăuni. Masivul Gamonda zăcea cufundat în zăpadă şi jur împrejurul muntelui lumina orbitoare a soarelui făcea să strălucească tot albul acela, învăluit într-o îndepărtată ceaţă trandafirie.

Toma privea spre cărăruia de unde-şi dădea drumul la vale în timpul verii, luînd-o la fugă cu capul înainte, ca un iepuraş, şi la păşunile, acum acoperite de zăpadă, unde îl trimiteau după-amieze întregi de toamnă cu Rugè la păscut — singura vită pe care o avuseseră vreodată ai lui.

Aici, în timp ce Rugè păştea iarbă proaspătă, niprală şi alte flori de pădure, el o păzea, jucîndu-se cu tot felul de nuieluşe mlădioase, pe care se pricepea să le cresteze în fel şi chip. Sau îşi făcea puşti de soc, folosindu-se de ele ca să tragă în coşurile casei sau în ţiglele de la marginea acoperişului.

Rugè era ascultătoare ; de obicei stătea acolo unde o lăsa, nu se îndepărta niciodată prea mult ; ea îi înţelegea fluierăturile şi se supunea chemărilor cu un aer de resemnată răbdare. Toma o ţinea de funie pînă ajungeau la păşune ; după aceea o lăsa liberă, şi Rugè păştea liniştită pe catifeaua de muşchi de la picioarele ei, uitîndu-se din cînd în cînd la munte sau la Toma, care stătea pe lîngă ea, şi fixîndu-l cu ochii ei mari şi blînzi ce voiau să-i spună atîtea lucruri, pe care el însă nu le pricepea...

Îi plăcea să stea cu Rugè, numai el şi vaca, sus, cam pe la mijloc de costişă, printre potecile abrupte care

duceau spre vîrf, unde pustietatea era atît de mare, încît nici măcar vreun strigăt nu ajungea pînă la el, care să-i sfîşie liniştea. Toma nu simţea nevoia să vorbească acolo sus ; asculta numai cele ce-i spunea natura ; şi spusele ei erau mult mai sincere decît vorbele oamenilor.

Acum Rugè stătea în staulul mic ce dădea în casă printr-o uşiţă joasă care îngăduia să fii în acelaşi timp şi în bucătărie şi în staul. Mesteca din fînul strîns în timpul verii şi păstrat în fînar ; cu respiraţia ei caldă îşi încălzea culcuşul sărăcăcios în care-şi ducea zilele. Toma trecea cîteodată pe la ea, dar acum zăbovea mai puţin ca altă dată, deoarece avea mai multe treburi de împlinit. Seara, cînd nu-l observa nimeni, se strecura în staul şi se aşeza în ieslè, uitîndu-se într-una la Rugè cum mesteca fînul. Îi punea o mînă pe cap, între coarne, o mîngîia pe botul ei mare, pe care şi-l ridica spre a-i linge degetele, căutînd parcă sare.

Toma iubea tare mult animalele, nu numai pe Rugè, ci toate animalele. Într-o bună zi adusese acasă un cîine vagabond, pe care ar fi dorit să-l crească, să-i îmblînzească sălbăticia ce se înrădăcinase în el din pricina vieţii hoinare duse de atîta timp, dar cînd l-a descoperit Gaspare, l-a izbit atît de tare cu piciorul, încît l-a omorît pe loc. Lui Toma nu-i rămăsese altceva de făcut decît să-l tîrască afară, înspre rariştea Chieve, şi să-l îngroape.

Şi acum, cînd trecea pe acolo, simţea cum i se strînge inima ; îl cuprindea o mare durere, de parcă el însuşi ar fi fost răspunzător de moartea cîinelui. Păcat... totdeauna îi plăcuseră cîinii ; dar Gaspare spunea că un singur animal în casă e de ajuns şi că nu mai era nevoie şi de altele. Aşa se întîmplase cu cîinele vagabond Tico ; Toma se trezise cu lacrimi în ochi la groapa lui, ca la groapa unui om. Tot aşa plîngea de fiecare dată cînd se ducea pe ascuns la mormîntul mamei lui, aflat în cimitirul din cătun ; era doar o movilită de pămînt şi o cruce simplă de lemn.

Zăpada se înălţase de vreo douăzeci de centimetri ; ninsese toată noaptea şi era plăcut s-o vezi aşa albă şi

curată pe străzi, cît timp nu călcase încă nimeni pe ea. Împodobise acoperişurile caselor, umplînd ca o broderie plină forma parcă desenată a ţiglelor, care stăteau cuminţi unele lîngă altele. Era minunat s-o vezi pretutindeni, s-o poţi atinge fără să-ţi ridici privirea, fără să te uiţi spre munţi, şi să n-ai altă dorinţă decît s-o priveşti. Dorinţa aceasta deveni acum realitate palpabilă.

Posibilitatea de a o atinge îl tulbura ca o senzaţie fizică, făcîndu-l să se înfioare la fel ca atunci cînd privea sus de tot, spre culmile muntelui.

Ca de obicei, Angela îl strigă devreme, cu vocea ei groasă, uşor de recunoscut chiar dacă ai fi auzit-o de la o poştă. Toma se sculă îndată, cu ochii somnoroşi, se uită pe fereastră şi simţi că-l orbeşte albul zăpezii de pe stradă ; continuă să o privească nesăţios, pînă cînd îi obosiră ochii. Coborî, luă bidonul cu lapte pe care Angela îl lăsase în faţa uşii, apoi plecă. Frigul de afară îi dădea senzaţia unor arsuri pe tot trupul, dar mai ales pe pulpele goale, de parcă i-ar fi presărat cineva sare pe nişte răni.

Făcu nesigur primii paşi pe zăpadă, dar, după aceea, începu să meargă repede, zvîrlind cocoloşi mari din neaua lipită de pantofi ; se desfăta s-o strivească, pentru că o ştia acolo, într-o dăruire calmă, sub picioarele lui.

Tălpile i se udară repede ; pantofii îi erau cîrpiţi şi nu ţineau la apă ; aşa păţea întotdeauna cînd ieşea afară pe ploaie ; picioarele îi îngheţau şi-i plescăiau în apa care-i pătrundea prin pantofii desfăcuţi la cusături, udîndu-i leoarcă ciorapii găuriţi la călcîie şi în vîrfuri. Atunci grăbea pasul, ca să se încălzească şi să nu mai simtă frigul ce-l cuprindea de la picioare, sau chiar o lua la fugă ; iar cînd fugea, apa din pantofi făcea plici-plici.

Totuşi, în dimineaţa asta nu o luă la goană, pentru că voia să se desfete din plin cu zăpada aceea atît de îndrăgită de el, atît de aproape de inima lui.

O apucă pe aceeaşi cărăruie de munte pe unde suiau animalele de povară — o potecuţă care scurta mult drumul ; cărăruia cotea înconjurînd casele cătunului, lă-

sîndu-le în afară ei. Numai şcoala, o construcţie veche, cu trei săli ce serveau pentru toate cele cinci clase, se afla pe drumul acesta. Toma se uita mereu înspre ferestre, să vadă chipurile copiilor apărînd de după geamuri ; dar la ora aceea clădirea era goală şi cufundată în tăcere. Tencuiala cădea de pe ziduri, o scăricică ducea sus la intrare, iar zăpada încă nu fusese curăţată. Pesemne că în curînd avea să vină Sciona, care îl înlocuia pe bătrînul intendent al şcolii, ce se îmbolnăvise ; avea să aducă mătura, lopata şi să strîngă zăpada într-o parte, aşa cum mai făcuse de atîtea ori în trecut.

Toma trecu mai departe ; în vale se vedeau acoperişurile albe ale caselor şi crucea de deasupra clopotniţei ; Don Ernesto mătura prin faţa bisericii ; pe la ferestrele caselor începea să se aprindă cîte o lumină ; unii oameni ieşeau şi intrau iute înapoi. Zăpada se aşternuse pe parmalîcuri ca un văl gingaş de mireasă, îmblînzind parcă înfăţişarea aspră a caselor enorme şi învechite, pe care muntele le veghea cine ştie de cîte secole. Cînd Toma ajunse la lăptărie, o găsi înţesată de lume. Puse jos bidonul cu lapte şi se vîrî printre ceilalţi, în majoritatea lor copii de vîrsta lui, care se sculau în zori, ca şi el, şi aveau picioarele ude, ca şi el.

Era şi Bragarin, care de cîte ori îl vedea scuipa în urma lui, şi Moia, unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai săi, cel ce aruncase o dată după Toma cu o ţiglă ; din fericire, ţigla se spărsese de pămînt la cîţiva centimetri de piciorul său. Erau aceleaşi chipuri de totdeauna : cei doi Murchiaia, băiatul Strozzinei, unii care îi arătau în mod făţiş dispreţul de cum îl vedeau şi alţii care întorceau capul într-altă parte, prefăcîndu-se că stau de vorbă cu vreun prieten ; mai erau şi cei care se uitau pe furiş la el, cu o privire tăioasă ca un pumnal.

Toma se retrase discret în colţişorul lui, aşteptînd cu răbdare să-i vină rîndul. Îi intrase frigul în oase, dar se ferea să fie văzut de ceilalţi tremurînd, ca să nu rîdă pe socoteala lui ; de aceea îşi încleştase dinţii şi ţinea ochii în pămînt. Cînd îi veni rîndul şi ceilalţi plecaseră, luă bidonul şi turnă cantitatea mică de lapte în canistra de aluminiu ; omul din lăptărie i-l cîntări

şi însemnă nişte cifre pe o hîrtie pe care o ţinea întinsă în faţa lui. Toma se întoarse liniştit pe acelaşi drum, privind de departe la băieţii care făceau gălăgie ; erau tot cei de mai înainte ; îşi lăsaseră bidoanele pe zăpadă şi se jucau de-a războiul.

Toma nu se jucase niciodată astfel, dar se simţea ispitit să intre şi el în rîndurile băieţilor, să facă şi el bulgări mari de zăpadă cu care să arunce în duşmanul ce înainta. S-ar fi mulţumit să facă măcar bulgării, chiar dacă nu i-ar fi zvîrlit el, numai să-l primească în mijlocul lor ! Se opri să privească ; un bulgăre se izbi chiar de bidonul lui, sfărîmîndu-se într-un nouraş de praf alb ca făina. Ceilalţi băieţi se uitară fix la el şi, surprinzîndu-i privirea rătăcită, fură cuprinşi deodată de o poftă drăcească : se strînseră toţi la un loc, pînă şi acei care fuseseră adversari cu o clipă mai înainte, şi, în rîsete şi gălăgie, se îndreptară spre el, ţinînd fiecare în mîini bulgări mari de zăpadă, pregătiţi anume pentru el. Toma îi numără : erau unsprezece ; ocupau toată poteca din faţa lui. Înţelese manevra lor, dar nu se clinti. Şi nu se clinti nici cînd unul dintre ei, exaltat la culme, strigă : „Hai să-l batem pe negru cu bulgări !" şi aruncă primul bulgăre de zăpadă. Îndată răsună un cor de urlete şi de huiduieli, iar bulgării începură să se abată ca grindina, de nu mai era nici o scăpare. Toma rămase neclintit ; de altfel ce-ar fi putut face ? Îi lăsă să-şi reverse furia, stînd în zăpadă împietrit ca o statuie. Capul i se udase, şi omătul care îi rămăsese prins în păr alcătuia un minunat nimb de lumină. Fărîme de bulgări i se prelingeau pe faţă ; era ud tot, căci zăpada îi pătrunsese pînă la piele, ca o mînă îngheţată care-l scutura de frig într-una. Alţi bulgări îi căzuseră grămadă în spate. „Aruncă cu bulgări în negru !" Băieţii ar fi vrut să vadă cum reacţionează ; făceau tot ce puteau ca să-l întărîte ; un bulgăre îl lovi în urechea stîngă ; simţi înăuntrul ei un ţiuit ascuţit : era ţipătul trupului său lovit care se răzvrătea la atingerea de gheaţă a zăpezii. Îşi şterse urechea cu mîna, dar ţiuitul nu mai înceta : copiii rîdeau ca nişte nesăbuiţi şi se uitau la el ca la un pui de lup prins în capcană. Toma făcu cîţiva paşi

şi zăpada i se desprinse de pe spate şi de pe lîna roasă a puloverului ; băieţii se opriră puţin în urma lui, strîmbîndu-se şi continuînd să arunce cu bulgări în el. Dar Toma nu se întoarse. Înainta cu privirea fixă. Ochii îi scăpărau de furie din cauza celor pătimite. La fiecare pas, bidonul îi lovea genunchii, dar el nu mai simţea nimic.

Cînd ajunse aproape de şcoală, rămăsese singur ; băieţii se împrăştiaseră, luînd-o fiecare pe drumul pe care venise. Cîtăva vreme mai auzi ţipetele lor ; revolta îi clocotea în sînge ; ar fi vrut să fie atît de puternic, încît să se ducă după ei şi să-i arunce peste cap, aşa cum făcea Marco, fierarul, care-l ridica într-o singură mînă. Intendentul şcolii măturase zăpada din faţa intrării ; Toma îl vedea prin fereastră cum ştergea praful de pe bănci şi de pe o tablă mare, neagră, pe care văzuse că se scrie cu ceva alb ce nu ştiuse niciodată cum se numea. I-ar fi plăcut să meargă şi el înăuntru, să vadă sălile goale, băncile înşirate una în faţa celeilalte, iar în fund catedra profesorului, înălţată pe un podium de lemn.

Erau trei învăţători şi toţi trei îşi împărţeau răspunderea de a supraveghea cele cinci clase ale şcolii. Unul dintre ei venise de curînd în cătunul acela, în urma ieşirii la pensie a bătrînului Celofante, care se dusese să-şi petreacă restul vieţii la o fată a lui, măritată la oraş. Toma îl văzuse rareori pe noul învăţător, şi numai din fugă, dar îi rămăsese întipărită în minte statura lui chipeşă. Locuia la Rina, împreună cu soţia lui şi cu o fetiţă de aceeaşi vîrstă cu Toma, care frecventa şcoala medie particulară de la Fondi.

Ceilalţi doi învăţători veneau din alte părţi dimineaţa, înainte de începerea lecţiilor : unul de la Fondi, unde avea o cameră cu pensiune, celălalt de mai departe. Amîndoi aveau biciclete, şi în zilele cu cer senin urcau cu ele. Altfel veneau pe jos. Dincolo de Fondi era o cursă, care urma cu timpul să-şi prelungească traseul pînă la Agrè ; dar primăria şovăia, nu voia să audă de noi linii de autobuze, pentru că ar fi însemnat să mărească fondurile pentru întreţinerea drumului.

În dimineaţa aceea, Toma nu mai reuşi să-şi înfrîneze ispita. Fără să facă zgomot, după ce lăsă jos bidonul gol, sui cele cîteva trepte din faţa şcolii, intră pe uşa întredeschisă, privi într-o sală goală şi se gîndi că i-ar fi făcut plăcere să stea şi el într-o bancă şi să înveţe toate lucrurile pe care le-ar fi scris profesorul pe tabla neagră.

— Cine e ?... Cine eşti ?...

Un glas îi îngheţă deodată sîngele în vine. Cu ochii în jos, ruşinat că fusese surprins acolo ca un hoţ în faţa unei comori, Toma nu îndrăzni să-şi ridice privirea. În aceeaşi clipă simţi cum o mînă, o mînă puternică şi grea de bărbat, căuta să-i ridice bărbia. Toma, încremenit, lăsă mîna aceea să se înalţe înspre cîrlionţii lui de culoarea catranului şi să i-i mîngîie cu duioşie.

Era noul învăţător.

— Cum te cheamă ? îl întrebă învăţătorul.

— Tommaso... dar în cătun îmi zic Toma...

— E, bravo, Toma... Cîţi ani ai ?

— Zece împliniţi.

— Şi... îţi place să mergi la şcoală ?

— N-am mers niciodată.

— Dar ţi-ar plăcea ?

— Sigur că da... mult de tot...

Şi glasul lui suna rugător. Învăţătorul îşi netezi barba, lungă şi deasă ; poate că-i era milă de claia de cîrlionţi, din care mai picura şi acum apă, lăsînd dîre de culoare închisă pe podea.

— Ascultă — spuse el — ce-ar fi dacă ai veni aici, la mine, din cînd în cînd ? Ce zici ? Hm ?

Toma schiţă un zîmbet timid din gura lui micuţă, întredeschisă, lăsînd să se zărească strălucirea unui şirag de perle.

— Poţi veni dimineaţa... Totdeauna la ora asta eu sînt aici.

Toma continuă să zîmbească în semn de aprobare şi o luă la goană, cu primul lui mare secret în inimă. Învăţătorul îl urmări cu privirea pînă ce băiatul ajunse din nou în drum şi, de după geam, îi făcu un semn de salut.

Poate că nu era adevărat că toţi oamenii sînt răi ; mai există şi cîte unul bun, care să poată îndrăgi şi băieţi ca el. Învăţătorul nu ţinea socoteală că Toma avea culoarea ciocolatei şi nici Toma nu se simţise stingher faţă de învăţător ; dimpotrivă, parcă l-ar fi cunoscut de mult ; înfăţişarea lui îi dădea încredere şi curaj.

Şi aşa începu Toma lecţiile cu învăţătorul cu voce caldă, cum ar fi fost pesemne vocea mamei lui, dacă ar fi trăit. Dimineaţa, cînd se întorcea de la lăptărie, se oprea acolo, şi nu erau decît ei doi ; Toma se aşeza într-una din băncile la care rîvnise de atîtea ori şi urmărea cu atenţie semnele cabalistice pe care le desena învăţătorul cu creta pe tablă. Toma avea multă voinţă să înveţe ; ora petrecută la şcoală îi deschidea orizonturi noi, pline de încîntare, aidoma spectacolelor zilnice de acolo de sus, de pe munte, dăruite de farmecul zăpezii.

Scria, citea, învăţa, căuta să dea de rostul lucrurilor şi al adevărului vieţii, începea să cunoască lumea semenilor lui şi nu numai sub aspectul cruzimii unora faţă de cei ce aveau o culoare deosebită de a pielii lor. Afla acum că pe lume existau şi alţi băieţi ca el, cu aceeaşi piele, născuţi poate în aceleaşi condiţii, fiind şi ei rod al unor împrejurări tragice.

Toma nu mai era singurul urmaş al unei rase dispărute sau al unei rase ce existase cîndva, ci mai erau atîţia alţii care aveau aceeaşi culoare ca a feţei lui şi de care nu se ruşinau de loc, ba, dimpotrivă, socoteau aceasta ca un stimulent şi se luau la întrecere cu albii, ca de la egal la egal. Asemenea lucruri îl învăţase profesorul, şi el înţelesese că în afara acelei lumi, adică lumea lui de azi, mai exista alta, în care şi negrii aveau dreptul la viaţă, la bucurii, la dragoste.

Învăţătorul îi vorbise despre vremurile în care negrii fuseseră vînduţi ca sclavi, schimbaţi ca oricare marfă de pe o coastă pe alta, vînduţi în pieţe ca „ultimele produse ale unei ţări pe cale de dispariţie". Dar timpurile acelea fioroase erau acum foarte îndepărtate, amintite numai în cărţile de istorie, care dovedeau cu documente toate aceste atrocităţi. Toma nu pătrunsese

prea mult sensul acelor epoci de demult, care vorbeau şi azi oamenilor prin mărturia cărţilor. Înţelesese doar un lucru : că întotdeauna existaseră deosebiri între rasa albă şi cea neagră (el aparţinînd şi uneia şi alteia, din moment ce era un produs al amîndurora) — aşadar, culoarea pielii fusese totdeauna de o importanţă covîrşitoare şi imediată.

Nimeni nu înţelegea valoarea reală a acestor diferenţe ; dar Gaspare şi alţii ca el îl priveau într-un fel stînjenitor şi se înverşunau într-o furie oarbă împotriva culorii negre, de parcă pielea rasei negre ar fi putut dăuna drepturilor lor, obiceiurilor sau orgoliului lor nebunesc.

Nimeni din cei de-acasă nu observase că Toma primea lecţii de la învăţător, care-i arăta cum să scrie şi să citească ; nimănui nu-i dădea de gîndit faptul că Toma rămînea dimineaţa o oră pe-afară ; credeau pesemne că se juca împreună cu ceilalţi băieţi sau că-şi alesese drumul cel mai plăcut, dar şi cel mai lung, care străbătea cele două vii ale lui Campollian. Mai tîrziu însă începură să circule unele vorbe ; se zvonea că negrul merge la şcoală ; poate că vorbise intendentul, sau Lauretta, fiica învăţătorului — lucru sigur este că s-a aflat şi, în cele din urmă, zvonul ajunse şi la urechile lui Gaspare.

Într-o seară, Gaspare, după ce termină masa, fiind de faţă şi Toma, pierdut în colţişorul lui ca un căţeluş în aşteptarea resturilor de mîncare, se năpusti deodată la el, spunîndu-i următoarele :

— Aşadar, domnişorul vrea să facă şi pe profesorul acum, ai ? şi aruncă o privire răutăcioasă spre Toma, care nu presimţea nimic bun în cele ce aveau să urmeze.

Giacomo continua să mănînce ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat ; asemenea lucruri nu-l interesau, de aceea le lăsa totdeauna în seama fratelui său, Gaspare. Angela nu spuse nimic ; de altfel părerea ei valora atît de puţin, încît şi dacă ar fi vorbit, n-ar fi băgat-o nimeni în seamă. Bătrînii, care mîncau totdeauna înaintea celorlalţi, sforăiau pe scaune, ţinînd ochii închişi, ca pisicile pe vatră.

Gaspare se scărpină în ureche, rîgîi şi spuse :

— Profesorul ! Apoi rîse zgomotos, aşa cum obişnuia. Unde s-a mai pomenit aşa ceva ?

Răsucindu-se pe scaun, se întoarse spre Toma, se ridică şi-şi trase pantalonii, care-i căzuseră, lăsîndu-i descoperite şoldurile şi poalele cămăşii ecosez, înnădite cu o bucată de pînză albă.

— Aşadar — spuse el c-o voce răsunătoare de Polifem, fixîndu-l cu ochii lui mici de şoarece, care-i luceau ca două topaze — cine te-a trimis la „ipochimenul" acela ?

Toma lăsă capul în jos şi nu răspunse. Gaspare trase aer în piept şi-l apucă pe Toma de păru-i ciufulit, mai-mai să i-l smulgă, silindu-l astfel să-şi ridice faţa spre el.

— Pun rămăşag pe orice că mîndreţea de „ipochimen" îţi bagă în cap o grămadă de lucruri despre noi !

Toma încercă să spună „nu" printr-un gest.

— Nu ? Gaspare rîse sarcastic. Ce te schimonoseşti aşa ? !... Stătu liniştit încă o clipă, apoi continuă, mai înfuriat ca niciodată : Ei, ia spune tu, „ciumă", ia varsă tu tot sacul, ce faci dimineaţa în cele două ore cît lipseşti de acasă ?

Toma nu răspunse ; colţurile gurii îi tremurau uşor.

— Nu vrei să răspunzi, hm ?

Gaspare îi dădu cu sete o lovitură puternică în cap, încît Toma se prăvăli sub masă, la picioarele lui Giacomo, care nu se amestecase în treaba asta. Bătrînii sforăiau mai departe ; Gaspare se năpusti din nou cu un pumn în obrazul lui Toma, care stătea în genunchi pe podea, şi-l zvîrli la un metru depărtare. Gaspare era omul care nu mai ţinea socoteală cînd începea să lovească, aşa că, apropiindu-se iar de Toma, îl apucă de un braţ, îl împinse spre uşă şi, cu un picior, îl aruncă afară în zăpadă.

— Mai răcoreşte-ţi gîndurile ! îi strigă el înainte de a închide uşa. Trebuie să ai mintea limpede pentru lecţia de mîine dimineaţă !

Uşa se închise brusc şi Gaspare trase zăvorul. Toma îşi pipăi genunchii. Înaintea ochilor, totul i se păru învăluit în ceaţă. Zăpada nu-l mai primea prietenoasă, ci

ca un dușman tăcut, gata să-i dea cu perfidie lovitura de grație. Era întuneric beznă și numai lătratul îndepărtat al cîte unui cîine întrerupea tăcerea mormîntală. Vîntul se mai potolise, dar gerul năprasnic îi crăpa obrazul. Zăpada părea adormită în beznă ; în jur, totul era cuprins de o dulce atipire, de parcă noaptea ar fi pătruns în însăși miezul locurilor acelea, contopindu-și existența cu a lor.

Toma înțelese că nu putea sta prea multă vreme acolo, în frig ; ar fi fost în primejdie să capete o boală gravă, așa că se ridică și, bîjbîind prin întuneric, se lipi de zidul casei. Acolo era mai puțin frig ; dar ningea fără oprire, zăpada părînd o amenințare a văzduhului. Nici în staul nu putea intra, pentru că ușa fusese ferecată cu drugul pe dinăuntru. Privi în sus ; văzînd lumină în camera lui Giacomo, îi veni în gînd să-l strige, dar își dădu seama că era mai bine să renunțe. Giacomo tot n-ar fi venit jos să-i deschidă, prea îl știa de frică pe frate-său ; și-apoi dacă-l chema, îl păștea primejdia să-l audă Gaspare.

Văzu scara pătulului și fînul care trecea de margini; se gîndi să doarmă acolo ; mai dormise el în fîn și în paie ; i se întîmplase odată, fiind cu Giacomo, să-i surprindă noaptea prea departe ca să se mai întoarcă acasă. Sui scara sprinten ca o pisică. Fînul era îngrămădit bine, formînd un stog foarte înalt ; pe alocuri, totuși, se scosese din el, lăsîndu-se mai multe goluri. În stog erau înfipte două furci ; Toma smulse una și se folosi de ea ca să se poată sui cît mai în vîrf.

De acolo de sus vedea întreaga vale, desfășurată în noapte ca o floare cu petalele desfăcute, și stîncile care se înălțau semețe, vrînd parcă să domine numai ele tot locul acela de la poalele muntelui. Toma, lungit cu fața în jos pe fîn, se căznea să cuprindă un spațiu cît mai vast cu privirea-i lacomă, iscoditoare. Acum cînd știa atîtea lucruri, după ce învățase să scrie și să citească, îi plăcea și mai mult să se lase pradă visării cu ochii deschiși.

Se gîndea la viața lui de copil părăsit, singur, unic în felul său în mijlocul celorlalți băieți de vîrsta lui, el care n-avusese parte de părinți și care-și ducea zi-

lele de parcă nici nu-i avusese vreodată. Se gîndea la ceea ce-i spusese învăţătorul şi i se părea că era singurul om care avea dreptate, din moment ce înţelegea mai mult decît toţi ceilalţi.

Învăţătorul nu încercase niciodată repulsie faţă de pielea lui de culoare atît de închisă, şi asta îi dădea curaj. Îi explicase că mulţi dintre oamenii albi nu făceau nici o deosebire între rase, în numele aceloraşi drepturi la viaţă pe care le au toţi.

Toma, desigur, nu putea pătrunde cu mintea lui de copil pînă în adîncul lucrurilor, dar îşi dădea seama de importanţa lor, şi asta pusese stăpînire pe toate gîndurile lui ; alături de el se mai frămîntau pesemne şi ceilalţi care moşteniseră de la cele două rase diferite, albă şi neagră, caracterele unei singure specii umane. Întrucîtva, el era mijlocitorul dintre aceste două rase, le contopea în gîndurile lui şi le unea mai puternic în sîngele lui decît le puteau uni vorbele oamenilor.

Nu, nu era umilitor să fii mulatru : erau vorbele învăţătorului său. Şi le amintea perfect ; îi răsunau în urechi ca o cadenţă monotonă a unei plăci de patefon. Poate că era mai umilitor să fii alb şi să nu crezi într-un sentiment măreţ, comun tuturor raselor : dragostea.

III

LAURETTA

Din ziua aceea, Toma încetă vizitele lui zilnice la şcoală şi fu nevoit să se resemneze doar la cîte o escapadă acasă la învăţător în orele de după-amiază, cînd lipsea Gaspare. Acesta îi număra pînă şi minutele cînd îl trimitea dimineaţa să ducă laptele ; trebuia să se întoarcă repede dacă nu voia să fie bătut. Gaspare îi poruncise chiar să nu mai treacă nici prin faţa şcolii, silindu-l să facă un ocol mare ca să străbată cătunul. Dar şi după-masă Toma trebuia să fie prevăzător şi să se furişeze fără ca cei din casă să observe. În realitate, Giacomo nu-i dădea mare atenţie, dar Angela era cu ochii în patru şi, dacă Toma lipsea, se ducea repede să-l pîrască lui Gaspare, sau dacă acesta nu era acasă, îi spunea seara, cînd se întorcea.

Învăţătorul avea totuşi multă răbdare ; înţelesese cum stăteau lucrurile şi se străduia din răsputeri să-l ajute pe cît îi era cu putinţă. Cînd venea Toma în cîte o după-amiază, lăsa totul la o parte şi se concentra numai asupra băiatului. Toma îi era recunoscător pentru această atenţie, după cum îi era recunoscător şi doamnei Maria, nevasta învăţătorului, care nu uita niciodată să-i dea cîte ceva înainte să plece, fie pişcoturi sau o felie de pîine cu marmeladă, fie bomboane de ciocolată umplute cu lichior.

Învăţătorul ocupa trei odăi în casa Rinei ; le mobilase cu lucruri cumpărate de el, plătind însă chirie ca pentru un apartament mobilat. Avea intrare separată, printr-un portic, faţă-n faţă cu intrarea în locuinţa Rinei, care avea de partea cealaltă alte camere pentru locuit şi dependinţe. Familia învăţătorului locuia în trei camere frumoase : într-una făcuseră bucătăria, într-alta

dormitorul, iar în cealaltă un fel de birou, cu o canapea pe care dormea Lauretta. Toma ajunsese să cunoască pe dinafară înfăţişarea biroului acela şi mobilele din el. O bibliotecă cu cărţi legate în coperte colorate, care atrăgeau deîndată privirile celor ce intrau, masa de lucru pe care se găseau totdeauna vrafuri uriaşe de caiete îngrămădite unele peste altele, cîteva scaune, două tablouri mari în ulei, o tablă asemănătoare cu cea din clasă şi, în sfîrşit, canapeaua aceea pe care, seara, întorcînd pe partea cealaltă pernele înfăţate în damasc, o transformau într-un pat adevărat, cu salteaua, cu pledurile şi cu perna lui.

Toma o văzuse deseori în casă pe Lauretta, micuţa fată a învăţătorului, despre care toţi spuneau că e foarte inteligentă ; dar el era îngrijorat că nu reuşise să-i cîştige simpatia, sau poate că nu era decît o simplă părere. Lauretta purta totdeauna rochiţe scurte cînd stătea acasă, iar picioruşele ei goale de fetiţă lăsau în ochii lui Toma o impresie de gingăşie şi graţie cum nu mai întîlnise niciodată. Poate fiindcă îi plăcea Lauretta ; era altfel decît celelalte fetiţe pe care le cunoştea din vedere ; avea o anumită fineţe, subliniată de expresia dispreţuitoare care se desprindea din linia gurii ei mici. Niciodată nu văzuse Toma o fetiţă care să-i semene, în afară de faptul că era blondă : cu bucle cîrlionţate care-i adumbreau ceafa şi un trup mlădios, perfect.

Toma, de cîte ori i se întîmpla s-o întîlnească, lăsa ochii în jos, privindu-şi ruşinat picioarele sau genunchii murdari şi goi ; culoarea neagră a pielii le dădea un luciu de parcă fuseseră frecaţi cu ulei de măsline. N-avea curajul s-o privească în faţă ; i se părea mult prea deosebită, avea pielea prea albă, care-i amintea îndată deosebirile vădite între pielea lui şi a ei.

De altfel, nici Lauretta nu-i spusese niciodată vreun cuvînt. Se mulţumise doar să-l măsoare, curioasă, prima oară cînd venise la ei în casă ; şi-i luciseră multă vreme ochii cînd se uitase la el.

Dar nu fusese decît o simplă curiozitate, stîrnită de înfăţişarea lui neobişnuită : culoarea pielii îi atrăsese atenţia de cum îl văzuse. Poate că ceea ce o ţinea departe de el nu era antipatie, ci doar un fel de neîncre-

dere pe care o încercau chiar şi cei mai tineri faţă de înfăţişarea lui atît de diferită.

Şi apoi cum putea Toma să creadă că Lauretta, o fetiţă albă, crescută în mijlocul unei vieţi îndestulate, înconjurată de dragostea unei familii cumsecade, şi-ar putea coborî privirea la el, un biet negru, trăit într-o singurătate fără margini şi în mijlocul unei cruzimi pe care o stîrnea tot ce era în legătură cu el ? Lauretta era furată de propria sa viaţă şi se mărginea la lumea în care trăia ea. Putea oare el să se introducă în mod forţat în această lume care refuza să-i accepte nu numai prezenţa fizică, dar şi cea sufletească ? O barieră de netrecut îl despărţea de ea ; parcă în vinele lui ar fi curs alt sînge, un sînge negru şi lucios ca şi culoarea pielii lui, un sînge care-i atrăgea duşmănia tuturor.

Singurul cu care nu se simţea stingher era tatăl Laurettei, profesorul său ; cînd îi vorbea, veşnica barieră dintre culoarea lui şi cea albă dispărea ; deosebirile se topeau şi se simţea egal cu cel cu care sta de vorbă. Cuvintele lui îi dădeau curaj, îi insuflau puteri noi, fiindcă simţea în sinea lui că şi el face parte din lumea aceasta care îl deznădăjduise şi pe care o dispreţuia din atîtea alte pricini... Alături de profesor, însă, în faţa cărţilor în care se povesteau atîtea lucruri minunate, culoarea pielii nu mai avea nici o importanţă. Toma făcea ochii mari, rămînînd ca fermecat, iar fantezia lui o lua razna într-o lume închipuită, unde nu mai existau alte deosebiri decît cele fireşti între zi şi noapte. Învăţătorul avea darul de a vorbi curgător şi armonios, trezind în adîncul inimii lui — acolo unde pulsa viaţa — emoţii adînci.

Păcat că orele acelea zburau atît de repede, plătite cu chinul coşmarurilor care-l apucau seara, la întoarcerea lui Gaspare : ştia oare sau nu ştia ? De teamă, stătea ghemuit pe piatra goală de pe vatră, ţeapăn ca un animal prins în capcană, urmărind cu o privire tristă foiala celorlalţi în bucătărie şi sforăitul bătrînilor ce dormeau cu gura căscată, alungînd din cînd în cînd muştele cu mîna desfăcută ca un evantai. Gaspare nu-l lua în seamă aproape de loc ; Toma ştia că acest lucru nu prevestea nimic bun, aşa că se temea de el. Gaspare

trecea cu uşurinţă de la veselie la supărare ; adesea era de ajuns un fleac ca să-l facă să-şi iasă din sărite. Şi dacă apuca să se înfurie, nu mai încăpea nici o îndoială că numai pe Toma îşi vărsa tot focul, fie că era sau nu vinovat, el fiind totdeauna singurul ţap ispăşitor din toată casa.

Toma îl simţea numaidecît pe Gaspare cînd avea de gînd să-l bată, dar ştia tot atît de bine că era zadarnic, deşi nu i-ar fi fost prea greu, să se folosească de picioarele lui lungi ; odată cînd încercase s-o ia la sănătoasa, Angela îi pusese piedică şi căzuse cu faţa la pămînt. Din seara în care Gaspare îl dăduse afară din casă, pedepsindu-l să înnopteze sub cerul liber, în pătul, nu mai avusese parte de nici o bătaie. Gaspare pleca să ajute nişte familii de ţărani şi se întorcea acasă seara tîrziu ; sau venea ameţit de la cîrciumă, şi atunci vorbea şi făcea nişte gesturi largi de fanfaron. Toma, cum îl vedea că se clatină pe picioare, îşi dădea seama că era beat şi atunci se şi grăbea să-şi ia în primire culcuşul lui de pe vatră, ca nu cumva să-i vină gust să-l cotonogească aşa, din senin, cum i se mai întîmplase şi altă dată... fără nici o pricină.

Gamonda, a cărei glugă de zăpadă semăna cu aceea a călugărilor capucini, privea în vale cu ochi reci de piatră, înfricoşătoare în cumplita ei singurătate. Cu cîteva zile în urmă, dinspre culmile munţilor se prăvăliseră avalanşe, dar se opriseră în platoul Chieve, la cinci sute metri de aşezările omeneşti ; lumea, care ieşise afară din cătun, privea cu încordare înspre grămezile acelea de zăpadă care se topeau în soare ; ochii tuturor erau înroşiţi de spaima îndelungată care îi măcinase la gîndul că le-ar putea vedea prăbuşindu-se asupra lor ; toţi auziseră bubuiturile prăvălirii, urmate de o tăcere cunoscută, şi totuşi avalanşele se opriseră acolo : veniseră în trei valuri şi toate trei uriaşe ca nişte stînci, desprinse din vîrful muntelui şi rostogolindu-se în vale cu un vuiet nemaipomenit.

Dezrădăcinaseră nişte copaci din pădurea Campollian — doi castani uriaşi, pe care nici trăsnetul nu i-ar fi putut despica. Copacii dispăruseră sub pătura adîncă de nea, aşa încît semeţia lor desfrunzită nu mai domina

muntele de la înălțime. Muriseră trunchiuri goale și despuiate de frunze, ca și pământul șubred pe care trăiseră. Și totuși avuseseră și ei o viață a lor ; fuseseră verzi și înfloritori, împodobiți cu frunze și castane. Acum zăceau acolo, smulși din rădăcini, din lumea lor, storși de sevă, niște uriași sleiți de orice putere.

Toma nu reușea să-și explice de ce vietățile trebuie să moară ; îl întrebase și pe profesorul lui, care îl lămurise că moartea este firească, o dată ce orice ființă poartă în ea germenii dispariției sale. Totuși el păstra încă aceeași nelămurire și întrebarea îi sta adesea ca un nod în gît în timpul nopților lui de îndelungată priveghere.

Se dusese să vadă, dincolo de cătunul lor, mormanele de zăpadă adunată în straturi foarte înalte și rămăsese foarte impresionat de albul acela halucinant, care înghițise atîtea...

În cătun se vorbea că sus, înspre Gamonda, ar trăi lupi și capre sălbatice, în niște vizuine foarte adînci, ferite de vînturi și ploi, și că fusese văzută o capră sălbatică sărind de pe stînci jos, spre izvorul Val Capraria, unde se oprise să se adape. Dar lupi nu văzuse nimeni niciodată, așa că putea să fie numai o poveste de care mamele se foloseau ca să-i mai sperie pe copiii răi. Lui Toma i-ar fi plăcut să întîlnească un asemenea animal, vreun țap sălbatic sau vreo capră sălbatică, s-alerge după ei prin văile abrupte, să trăiască o bucată de vreme, alături de ei, viața lor sălbatică.

Dar, ca și atîtea altele, și acesta rămînea un vis ce nu i se putea împlini, știa el bine ; și îi părea rău în sinea lui. De atîtea ori își pironise ochii spre munte, dar acesta se arătase mereu zgîrcit față de orice curiozitate a lui ; cît privește joaca lui cu țapii sau cu caprele sălbatice, nici vorbă nu putea fi de așa ceva.

Zăpada nu lăsa să se întrezărească nimic, și privirea i se pierdea alunecînd parcă pe întinderile ei nesfîrșite. Nu se vedea nimic : muntele rămînea ferecat în tainele lui.

După o întrerupere de trei zile, din pricina surpării șoselei la un kilometru de Fondi, poșta își reluă activitatea normală. Șoseaua se reparase ; pînă la Crăciun mai erau două zile. Școlile fuseseră închise pînă la Bobo-

teză ; în cătun se simţea o însufleţire mai mare decît în zilele obişnuite ale anului. Copiii se strîngeau în stradă, alergau la Miracoli cu săniuţele, şi de acolo, de sus, îşi dădeau drumul pe derdeluşul îngheţat, cu capul în jos, de-i treceau toţi fiorii pe cei care-i priveau. Erau nişte întreceri primejdioase, într-un vălmăşag de ţipete şi urlete, bătăi cu zăpadă, cu bucăţi de gheaţă şi cu tot ce le mai cădea în mînă.

Cîteodată, Toma se pitula într-o vîlcea şi de acolo se uita la jocurile lor, stînd ascuns ca să nu-l descopere nimeni, cu ochii aprinşi de aceeaşi poftă de joacă pe care o vedea strălucind şi în privirile celorlalţi. Nu se putea amesteca între ei ; îl urau şi ura lor se revărsa sălbatic şi primitiv, dezlănţuită parcă din străfundul inimii lor. Cînd simţea că-i intră frigul în oase, se întorcea acasă şi-şi încălzea la sobă vîrfurile degetelor îngheţate.

În după-amiaza aceea, după ce-i dădu de mîncare lui Rugè, Toma o porni înspre casa învăţătorului, făcînd un ocol pe la marginea cătunului, aşa cum făcea de fiecare dată, ca să nu atragă luarea-aminte a lumii de pe stradă, care l-ar fi putut observa. Doamna Maria veni să-i deschidă.

— Tom, tu eşti ? spuse ea.

Şi-l lăsă să intre. Doamna îi spunea totdeauna Tom în loc de Toma, şi băiatul îi era recunoscător că dăduse o oarecare atenţie numelui său. Profesorul nu era acasă, plecase la Fondi, dar trebuia să vină curînd înapoi. Doamna Maria îi spuse să-l aştepte, poftindu-l să ia loc în birou ; acolo, Toma putea să se uite prin cărţile şi caietele lui, putea citi liniştit dacă voia sau putea să stea în fotoliu în aşteptarea profesorului. Dar Toma preferă să ia o carte şi se lăsă furat de citirea ei, uitîndu-se la pozele care apăreau pe măsură ce întorcea paginile. Într-un colţ al încăperii fusese aranjat un frumos pom de Crăciun, dar cu jucăriile încă neatîrnate ; era aşezat cu ramurile ca nişte braţe deschise înspre fereastră.

Toma examină bradul, îl mîngîie cu mîini tremurătoare, aducîndu-şi aminte că mai văzuse odată unul la fel, anul trecut, într-o casă din Fondi unde fusese împreună cu Giacomo. La Agrè, în schimb, era obiceiul să se facă ieslea lui Isus ; la biserică era una foarte fru-

moasă, dar Gaspare nu ținea Crăciunul, așa că această zi trecea, ca și în ceilalți ani, fără să fie sărbătorită în vreun fel. Lui Toma îi plăceau tradiționalele păpuși care se pun lîngă iesle și-ar fi fost încîntat să construiască el singur staulul, lacurile artificiale, drumurile cu pietricele — așa cum îl văzuse făcînd pe Don Ernesto, care pregătea tot felul de hîrtii ce aveau să servească drept munți.

Lauretta tocmai așeza globurile în pom ; îl împodobea cu beteală argintie și cu alte numeroase fleacuri care-ți încîntau privirea. Din conul de umbră de pe perete, Toma o observă, pe sub pleoapele lăsate, cu ochii lui care aveau o strălucire de mlădiță fragedă. Lauretta nici nu-l băgă în seamă ; îl văzuse cînd intrase, dar nu-i ceruse nici un ajutor, nici măcar cînd îi căzuse ghemulețul cu sfoară argintie, cu toate că nu se putuse apleca să-l ridice de jos, fiind cu mîinile pline de pachețelele cu surprize ; Toma ar fi fost fericit să-i dea o mînă de ajutor ; fusese chiar cît pe-aci să se ridice de la locul lui, dar pînă la urmă se prefăcu că citește. Poate că Lauretta n-ar fi fost mulțumită dacă ar fi atins cu mîinile lui negre ghemulețul acela atît de alb și strălucitor. Alb, de părea o continuare a pielii pline de candoare a Laurettei ; Toma îi privea fascinat gîtul, care-i ieșea din gulerul de lînă al puloverului lipit pe ea, așa cum privești, ca-ntr-un miraj, o oază minunată. Lauretta se mișca sprintenă ; urcată cu picioarele pe scaun, atîrna de ramurile verzi ale pomului tot felul de globuri colorate și cutiuțe cu caramele. După ce termină, se dădu jos de pe scaun, se îndepărtă, întoarse capul spre Toma și-l întrebă :

— Îți place ?

Toma stătu o clipă înainte de a-i răspunde. Sinceritatea întrebării îl uluise. Își dădu seama că Lauretta i se adresase lui nu pentru că lîngă ea s-ar fi aflat el, Toma, ci fiindcă așa s-ar fi adresat oricui altcuiva care ar fi fost acum în locul lui ; o făcuse dintr-o simplă vanitate, care o silise să-și manifeste sentimentele de care era stăpînită în clipa aceea.

— Da — răspunse el în cele din urmă, fără s-o privească — îmi place.

— Tata o să-mi mai aducă şi alte daruri — spuse Lauretta — mi-a promis o cutie aşa de mare.

Şi făcînd un gest cu mîinile depărtate, îi arătă cît de mare trebuia să fie cutia. După aceea se apropie din nou de pom, depărtă unele globuri care erau prea aproape unele de altele, potrivi pe ramuri cascada de beteală argintie şi spuse :

— Aşa e mai bine.

Toma nu scoase nici un cuvînt. Atenţia îi era răpită de vîrtejul de culori care cuprinsese ramurile bogate ale pomului de Crăciun, creînd o armonie nouă în atmosfera întunecată din camera aceea. Veni şi doamna Maria, aducînd cîteva felii de pîine cu unt ; dînd cu ochii de pomul de Crăciun, exclamă :

— Dar, Lauretta, trebuia să-l laşi pe tata să se ocupe de asta ! Şi-apoi nici nu ai încă toate jucăriile. Doamne, ce neastîmpărată, uite ce ţi-ai făcut pe genunchi !

Lauretta îşi privi genunchii ; urmele de praf străluceau pe pielea ei albă ca nişte sfărîmături de peliculă lucioasă, fumurie.

— Nu-i nimic, mamă, am să mă spăl după ce termin.

Doamna Maria se retrase murmurînd ceva. Lauretta luă o felie de pîine şi începu să muşte din ea cu dinţişorii ei ascuţiţi. Nu-i oferi însă şi lui Toma o felie de pe tava pe care mama ei o pusese lîngă pom ; băiatul se uita la ea cum mănîncă, dar pe furiş, cu o umbră de durere în el, care creştea pe măsură ce se simţea nepoftit în căldura îmbietoare a camerei aceleia. Îşi aţinti din nou privirea pe carte, fără să fie în stare să citească ; literele îi zburau prin faţa ochilor fără ca să le poată desluşi.

Lauretta mînca tăcută. Apoi se auzi deschizîndu-se uşa dinspre stradă, şi fetiţa scoase un ţiuit asemănător cu al unui peşte zvîrlit pe mal, care încearcă, zbătîndu-se cu putere, să sară înapoi în apă.

— E tata — spuse ea, şi alergă afară.

Într-adevăr, el era ; intră scuturîndu-şi pantofii de zăpadă, iar doamna Maria îl ajută să-şi scoată paltonul.

— Cum a fost ? auzi Toma întrebarea, dar nu şi răspunsul.

Lauretta veni să ia altă felie de pîine cu unt de pe tavă ; deodată, în spatele ei Toma văzu profilîndu-se silueta maiestuoasă a învăţătorului.

— Aha, eşti şi tu aici ? spuse el văzîndu-l pe Toma, care stătea hemişcat la birou. Apoi se adresă Laurettei, arătînd înspre feliile de pîine cu unt : I-ai oferit şi lui Tom ?

— Da — răspunse imediat Lauretta — dar n-a vrut să ia.

Şi se uită la Toma cu un aer sfidător şi în acelaşi timp răutăcios, de parcă ar fi vrut să spună : „Încearcă numai să mă contrazici."

— E adevărat că n-ai vrut să iei ? îl întrebă învăţătorul.

— Da, nu mi-e foame — spuse Toma şi-şi ridică privirea spre Lauretta, îndurerat de parcă el ar fi fost vinovat de minciuna ei.

— Atunci ia tava de aici şi lasă-ne singuri. Bravo, Tom — spuse învăţătorul, în timp ce se aşeza. Au trecut cîteva zile de cînd n-ai mai dat pe-aici şi ai picat tocmai azi, cînd nu eram acasă...

— N-am putut veni, n-am avut o clipă de răgaz.

— Ştiu, ştiu eu, dar n-ai de ce să te uiţi la mine cu ochii ăştia speriaţi ; vino cînd poţi tu, ştii doar că la mine eşti binevenit la orice oră.

Toma îl aprobă în tăcere, dar în seara aceea făcu lecţia în silă, fără nici un pic de chef. Minciuna Laurettei îi ardea inima ca o rană ; îi părea rău că mintise, dar o făcuse numai ca să-i facă plăcere Laurettei, care-l privise în felul acela.

— Ce ai ? îl întrebă profesorul la un moment dat, dîndu-şi seama de lipsa lui totală de interes pentru lecţie.

— Nimic — răspunse Toma — poate unde nu mă simt prea bine. Mă doare aici.

Şi arătă la cap, care într-adevăr îl durea.

— Atunci să întrerupem lecţia. Vom continua altă dată.

Lauretta se juca pe-afară, în mijlocul zăpezii, din care-şi clădise un om ; tocmai îi făcea gura şi ochii, care semănau foarte bine cu ale unui om adevărat. Toma se opri s-o privească. Urmărea cum progresa omuleţul, luînd înfăţişarea şi chipul unui om ; pe măsură ce mînuţele dibace ale Laurettei îl modelau, profilul lui semăna din ce în ce mai mult cu acela al oamenilor de pe stradă. Toma se apropie puţin de ea, dar Lauretta nu se învrednici să-i arunce nici măcar o privire. Cînd mîinile ei distrate scăpară un bulgăre de zăpadă, Toma se aplecă să-l ridice şi i-l întinse. Se pare că numai în clipa aceea îşi dădu seama Lauretta de prezenţa lui ; se uită o clipă la el, fără să ştie ce să facă, pentru ca să-i spună apoi cu răutate :

— Pleacă de-aici !

Toma nu se mişcă. I se păru că nu înţelesese bine. Dar Lauretta îi repetă cuvintele, fără nici o putinţă de tăgadă.

— Pleacă, nu vezi că am treabă ?

Toma se dădu mai la o parte, dar nu plecă. Se uita cu luare-aminte la opera mîinilor Laurettei ; se simţea plăpînd ca firul de iarbă, căci cuvintele ei îi străpunseseră fiecare por, ca o săgeată.

Pe stradă trecu fiul Strozzinei ; se opri o clipă, privi spre Lauretta, care modela zăpada, se uită la Toma, încremenit la doi paşi de ea, şi spuse cu ironie veninoasă :

— Bravo ţie, negrule ! Şi pe urmă Laurettei : Ei, îţi place să te joci cu un negru ?

Lauretta îl fulgeră cu privirea, apoi, pradă mîniei, îşi vîrî mîinile în omul de zăpadă şi, smulgîndu-l, îi dădu un brînci cu toată puterea ; omul de zăpadă căzu, sfărîmîndu-se, la picioarele ei. Lauretta se întoarse apoi spre Toma, care privise neputincios la prăpădul acela, şi îi spuse pe un ton sfredelitor :

— Acum eşti mulţumit, nu?

— Eu nu voiam — spuse Toma cu părere de rău — nu voiam să-l dărîmi.

— Ah, nu? Adevărat? De ce n-ai plecat în clipa în care ţi-am spus?

— Îmi plăcea să te privesc cum îl făceai!

— Îţi plăcea... Altă dată să stai dincolo de gard, şi dacă o să ai chef să te uiţi cum mă joc, să te uiţi de-acolo!

— De ce? Nu-ţi fac nici un rău.

— Nu vreau să văd copii negri în casa mea — spuse ea cu răutate. Toţi îşi bat joc de mine.

Şi spuse toate astea pe un ton de orgoliu rănit şi cu un dispreţ atît de puternic în glas, încît Toma lăsă capul în pămînt fără să mai sufle o vorbă.

— Copiii negri nu au aceleaşi drepturi pe care le au copiii albi — continuă Lauretta cu exaltare, avînd aerul că recită o lecţie învăţată pe dinafară — tu nu eşti de-al nostru.

Toma nu mai avu curajul s-o întrebe de ce, de ce copiii negri n-ar avea aceleaşi drepturi ca şi cei albi. Dar socotind întrebarea de prisos, o porni încet spre grilajul din faţa intrării şi de acolo o luă înspre casă. O dată mai mult se ridicau în viaţa lui barierele care îl despărţeau de lume şi de obiceiurile ei, pe el, un biet nepoftit, fără patrie, fără familie, fără nimeni pe lume, în afară de munte şi de el însuşi. Lauretta nimicise cu cîteva cuvinte tot ceea ce tatăl ei făurise în el cu atîta trudă şi îi redase conştiinţa stării lui nenorocite şi a naturii lui sălbatice.

Era un bastard, un copil din flori, o fiinţă în afara legii, o făptură în afara regulilor sociale, o iarbă rea, crescută dincolo de făgaşul firesc al societăţii. Poate că ura Laurettei nu izvora din asemenea sentimente, dar mîndria ei rănită şi instinctul ei de stăpînă se dovediseră mai tari decît orice alte îndatoriri morale. Îl umilise pe băiat pînă în adîncul sufletului, ca un duşman care a născocit cu sînge rece toate mijloacele cu putinţă ca să se răzbune. El tăcuse; soarta lui era să tacă de fiecare dată, soartă ce părea să fie a însăşi rasei lui, umilită de secole de sclavie, mereu într-o

situaţie de supunere faţă de albi şi de obiceiurile albilor.

Lauretta îi dovedise că nu există cruţare pentru el, prizonier într-un cerc definitiv închis, şi oriunde şi-ar fi rotit privirea nu dădea decît de gratii şi ziduri uriaşe, care îi încătuşau orice avînt spre cer şi spre lumină. Toţi erau la fel, Gaspare ca şi Lauretta, fiul Strozzinei şi Angela, bine apăraţi în spatele meterezelor construite din propriile lor acte de răutate nemărginită. Era o amăgire să creadă că ar fi de ajuns o vorbă ca să şteargă deosebirile dintre o rasă şi alta ; el era negru, ceilalţi, albi. Aşadar, acesta era singurul lucru care conta.

Dar nu, nu erau toţi atît de perfizi. Învăţătorul nu era zămislit din acelaşi aluat ca ei şi nu era pornit împotriva sîngelui şi a drepturilor seminţiei lui negre. Dar cîţi mai erau ca el ? Desigur puţini. Prea puţini ca să învingă neîncrederea celorlalţi, izolarea lor îndărătnică, lipsa lor de omenie, care-i făcea să preţuiască fiecare faptă a lor după măsura alb, negru. În seara aceea, Toma, cuibărit lîngă foc, se simţi cumplit de singur, mai singur ca oricînd.

Vorbele Laurettei îi sunau şi acum în urechi ; i se părea că mai stă încă în faţa ei, lîngă chipu-i frumos, dar lipsit de orice milă, şi alături de ei se află omul de zăpadă. Revedea în minte gura ei dispreţuitoare, mîinile-i întinse în dorinţa de a distruge ceea ce făurise cu puţin înainte, numai pentru că el rămăsese să se uite la ea, să urmărească în tăcere mişcarea vioaie a mîinilor ei mici, fermecate.

Omul de zăpadă se prăvălise la pămînt, prefăcîndu-se în praf şi pulbere.

Poate că el era însuşi simbolul rasei lui învinse, strivite asemeni omului de zăpadă care se spulberase în mii şi mii de fărîme de zăpadă şi de bucăţele de gheaţă.

Dar el, Toma, ce avea să facă ? Oare ce soartă îl aştepta ? Cum va putea să împace mai tîrziu dorinţa lui de dragoste şi de pace cu voinţa lor îndărătnică de a-l dispreţui şi de a-l răni de moarte ?

IV

TICO, PUIUL DE CERB

De pe stîncile Miracoli se putea vedea jos, în vale, podişul Chieve şi tot arcul de coline care înconjura inegal orăşelul Fondi.

Miracoli erau două stînci masive, răsărite printre altele mai joase şi printre văgăunile săpate adînc în munte, ale căror guri imense, ca de cuptor, se căscau spre ogoarele aliniate şi brăzdate din cîmpie. Stîncile Miracoli, înalte ca nişte stalactite gigantice, despuiate de orice verdeaţă şi arse de dogoarea continuă a soarelui, care-şi revărsa asupra lor torente de văpăi din lumina lui orbitoare, erau expresia adevăratei măreţii a muntelui.

Pămîntul dimprejur este sterp şi pietros, dar acum, iarna, e acoperit cu o mantie catifelată de zăpadă, care-i ascunde nenumăratele crăpături. E un sol potrivnic oricărei vegetaţii ; aici creşteau doar mărăcini şi un muşchi gros care, în clipa cînd te prindeai cu mîna de el, îţi dădea în buricele degetelor senzaţia de vîscos. Acum, pentru că era zăpadă, nu se mai vedea nimic, şi rădăcinile care urmau să se trezească din nou la viaţă se bucurau de căldura învelişului umed, vătuit, de tăcerea deplină ca irizările vagi ale lunii în răstimpul nopţilor de vară.

Ca să ajungi de la Agrè la stîncile Miracoli trebuia să mergi o oră pe jos. Cărarea ce ducea într-acolo urca pe nişte serpentine şi cotituri continue, pierzîndu-se printre cheile înguste ale unor stînci care, privite de jos, păreau perfect contopite una cu cealaltă, dar în realitate ele permiteau, ce-i drept cu multă greutate, trecerea unui corp omenesc sau a unui animal.

Toma mai fusese la Miracoli, mai ales în timpul verii, cînd o lăsa pe Rugè să pască singură pe pajişte ; atunci se căţăra pînă acolo sus, unde rămînea să privească podişul, care se întrezărea printre nori, strălucitor ca o placă şlefuită de mîna miraculoasă a unui bijutier.

Odată fusese chiar într-una din peşterile acelea. Îl luase Giacomo cu el, cînd explorase cu un detector special grotele întunecoase, sperînd să dea de urma vreunor metale sau arme ascunse. Dar lui Toma îi plăcea să hoinărească singur, ca să nu-l mai dojenească nimeni sau să-i amintească de ora de întoarcere acasă, sub motiv că în curînd avea să se întunece. Acolo sus nu-i era teamă de noapte, ea se ramifica în jurul lui ca un copac bătrîn, cu o mie de vieţi, ce abia îl atingea cu foşnetul frunzelor ; după un timp însă, noaptea îi pătrundea în toţi porii, strecurîndu-i-se în sînge.

Toma, în timpul orelor nesfîrşite petrecute pe munte, se regăsea pe sine însuşi, despuiat de toate ipocriziile cu care îl obişnuiseră oamenii. Era singur, doar muntele îi ţinea de urît, şi în singurătatea aceea nici o apropiere nu era mai deplină ca a lor ; poate de aceea se înţeleseseră iute şi se îndrăgiseră din prima clipă. Muntele, în nesfîrşita lui dragoste închinată vieţii omeneşti, îi dăruise şi lui un locşor de refugiu pentru a-l apăra de primejdiile care-l pîndeau mereu lîngă „ceilalţi".

Pe la învăţător nu mai trecuse de atunci de cînd Lauretta îl făcuse să înţeleagă cît îi era de nesuferit, spunîndu-i-o brutal, fără nici o jenă ; se scurseseră zece zile, în timpul cărora Toma se ţinuse cît mai departe de grilajul de fier de care trecuse în atîtea rînduri înainte, cînd se ducea la lecţii.

Îşi spunea în sinea lui că niciodată n-avea să se mai ducă acolo, şi hotărîrea lui de neclintit îi dădea de pe acum un simţ al răspunderii cu care se simţea pregătit să înfrunte viaţa. Acum, deşi trecea prin faţa casei ei dis-de-dimineaţă, cînd se ducea cu laptele, se străduia să nu cedeze ispitei de a privi într-acolo şi trecea repede, uitîndu-se drept înainte, chiar dacă vedea fe-

restrele de la birou luminate, ceea ce însemna că învățătorul se deșteptase. Nu mai ridica ochii din pămînt pînă la lăptărie.

Nici pe învățător nu-l mai întîlnise de atunci ; o singură dată îl zărise de departe, dar Toma dădu colțul străzii, ca să nu fie văzut. Acum i se părea că toți gîndesc ca Lauretta, că probabil vorbesc și sînt la fel ca ea ; simțea dispreț în privirile oamenilor mai mult decît dacă i s-ar fi spus acest lucru în față sau dacă ar fi primit niște pumni pe înfundate.

Crăciunul trecuse. Don Ernesto îl chemase într-o seară la el acasă și-l întrebase dacă avea de gînd să se facă mai bun.

Toma îi răspunse că „da" ; acum, gîndindu-se mai bine, își spunea că de fapt ceilalți ar fi trebuit să devină mai buni, fiindcă el nu avea răutățile lor, invidiile lor, interesele lor josnice, care-i vîrau pe toți în aceeași oală, fiind cu toții plămădiți din același aluat.

El era altfel decît ei. Într-o bună zi, cînd îl văzu pe micuțul copilaș al lui Fantin azvîrlit pe jos de un catîr nărăvaș, se aruncase peste el, fără să mai stea pe gînduri, și-l acoperise cu trupul lui, cu riscul de a primi el o lovitură de copită în spate. Nimeni nu-i mulțumise nici măcar cu un singur cuvînt pentru fapta lui curajoasă ; mama lui Fantin, care sosise imediat la fața locului, își luase copilul în brațe și, în văzul tuturor, plecase cu el, ținîndu-l strîns la piept ca pe o fărîmă de om ce era. Dar nimănui nu-i trecu prin minte să-i ajute și lui să se ridice, să-i îngrijească rănile de pe genunchii jupuiți. Toți plecaseră fără să scoată o vorbă, iar Toma, cu inima tristă și cu genunchii, care-l dureau îngrozitor, plini de sînge, o luă și el înspre casă.

Făcuse o nouă experiență amară, care-i întărise încă o dată părerea că viața lui în cătunul acela era înconjurată numai de ură, de vreme ce nici o faptă mărinimoasă și plină de curaj ca aceasta nu fusese prețuită de nimeni. Nu-și putuse stăpîni gîndul că poate multora dintre ei nu le-ar fi părut de loc rău chiar dacă ar fi murit în împrejurarea aceea. Și dacă

ar fi murit, desigur că i-ar fi făcut un coşciug mic, negru, şi l-ar fi îngropat lîngă mama lui, sub aceeaşi cruce. Poate că mama lui ar fi fost fericită să-l aibă din nou lîngă ea, reamintindu-şi împreună de trecutul lor dureros. Ea ar fi plîns, şi precis că şi Toma ar fi plîns alături de ea, pentru că nu-ţi poţi vedea propria mamă cum varsă lacrimi din cauza unei dureri care îţi aparţine şi ţie într-o anumită măsură şi să nu plîngi împreună cu ea.

La căderea nopţii, după nenumăratele amintiri retrăite în timpul zilei, ar fi adormit din nou împreună, şi somnul lor ar fi fost liniştit şi dulce ca al unor copii nou-născuţi. Dar la ce foloseau toate gîndurile acestea acum ?! Sandruccia nu mai putea să-l mîngîie, nici să aline durerea ciocnirilor lui aspre cu cei din jur şi nici să-i îndrume paşii în viaţă. Îl părăsise prea devreme, lăsîndu-i doar lui moştenirea apăsătoare a păcatului ei, umbra evenimentelor îngrozitoare înfiripate în vîltoarea năprasnică a războiului. Acum nu-i rămînea altceva de făcut decît să trăiască, să-şi ardă degetele la locul necruţător al prejudecăţilor omeneşti. Pentru el, viaţa nu avusese nici un pic de îndurare, şi pesemne că nici moartea nu va avea.

În ziua aceea, la Miracoli nu era nimeni, nici chiar băieţii gălăgioşi care-şi făceau de obicei pe-acolo, pe derdeluş, cartierul lor general pentru sănii şi săniuţe. Cărăruia de zăpadă era bine bătătorită, aşa că se mergea uşor pe ea. Dar mai sus de stîncile Miracoli, zăpada depusă în mormane uriaşe domina totul cu o forţă de netăgăduit, încît nimeni nu cuteza să pună piciorul acolo de frica alunecuşurilor ascunse de zăpada pe care vîntul o împrăştiase peste tot, în fantezia lui nestăvilită. Pe două dintre piscurile cele mai înalte era o cantitate mică de zăpadă, dar şi aşa puţină cît era, vîntul o învîrtea ca pe o morişcă, împrăştiind-o peste tot. În timpul verii, băieţii se căţărau pe piscuri, se lipeau de piatra rece a stîncilor ca nişte lipitori, şi cîteodată se luau la întrecere, cu o îndîrjire caracteristică oamenilor mari, care să ajungă primii în vîrf.

De obicei, la acest fel de întreceri Moia ieşea primul şi nimeni nu era în stare să se ţină după el şi nici să smulgă, primul, mănunchiul de iarbă care creştea în vîrf ca o stemă. Toma nu îndrăznise niciodată să se caţăre pînă în creştetul muntelui; i se părea o încercare prea primejdioasă. Ţurţurii de gheaţă dădeau o altă înfăţişare piscului; pînă şi ca înălţime părea schimbat, adică mai înalt cu aproape cincisprezece metri.

Toma se gîndi să încerce şi el; dacă Moia fusese în stare să se caţăre pînă acolo, de ce n-ar fi şi el? Se prinse cu mîinile de colţurile de stîncă ce păreau mai ieşite în afară, se ridică înspre ele desfăcîndu-se ca un arc, în timp ce cu picioarele căuta să găsească un punct de sprijin. Se simţi proiectat în sus, o rădăcină îl ajută să se caţăre şi mai sus, iar genunchii goi parcă i se lipiseră definitiv de piatră, devenind una cu stînca, cu muntele, cu aerul pe care îl respira cu greu.

Pe măsură ce se apropia de vîrf, colţurile de piatră deveneau din ce în ce mai rare, iar cîte o lespede de gheaţă îl împiedica să fie stăpîn pe stîncă; cărarea părea rămasă mult în urmă şi, cu cît se suia, o privelişte dispărea ca să facă loc alteia noi. Gamonda se apropia din ce în ce mai mult, lăsînd impresia că e gata să-i întindă o mînă. Pentru o clipă, muntele ieşi din perdeaua lui de ceaţă, curios parcă să vadă cine era singuraticul care cuteza, în nebunia lui, să-i tulbure liniştea şi să-i atace înălţimile?

Dar Toma nu părea de loc tulburat de această curiozitate a muntelui; el urca, şi atîta tot; şi cu cît urca, cu atît mai mult creştea în el dorinţa de a-l ajunge pe Moia, care-i depăşea pe toţi în urcuşul acesta; simţea o putere gigantică punînd stăpînire pe întreaga lui fiinţă. Se găsea la doi paşi de creştetul muntelui. Trase în plămîni, îmbătat de speranţă, aerul albastru, pur; o dorinţă nestăvilită îi pulsa în sînge: să poată în sfîrşit cuprinde cu privirea mai mult şi mai departe decît în vis, pe drumuri neumblate vreodată, deschise acum în faţa fanteziei lui, care abia aştepta să-şi ia zborul! În vîrf, iarba părea

arsă de ger, totuşi sé putea sta acolo în voie, şi Toma se aşează să se odihnească.

Muşchii îl dureau de parcă i-ar fi întins cineva mult timp cu nişte corzi metalice; dar suferinţa aceasta vie, fizică, nu-i era neplăcută, dimpotrivă, îi mări satisfacţia cuceririi lui. Deodată îşi roti privirea, şi frigul îi tăie respiraţia. Tot albul acela îl orbea, se năpustea asupra lui cu sălbăticie, sclipindu-i în faţa ochilor ca apele unui ocean care încerca să-l atragă în adîncimile lui, să-l scufunde cu totul.

Muntele Gamonda se învăluise din nou în ceaţă, după o clipă fugară în care soarele îl încadrase în conturul orizonturilor apropiate ca şi cînd îl fotografiase. Văile apăreau şi dispăreau în ceaţă, întretăiate de covoare de gheaţă, iar umbra piscului, suspendată în aer, părea un şoim ce aşteaptă cu ochii închişi sfîrşitul zilei. Deodată, la o distanţă de şapte sute de metri de Toma, ceva, o pată neagră, îi atrase atenţia. Pata se mişca aievea; părea un animal şi desigur că aşa şi era, fiindcă acolo sus viaţa nu era cu putinţă decît pentru animale; Toma îşi încordă privirea, părîndu-i-se că pata aceea se străduia să meargă şi de-abia înainta cîte un metru, în timp ce liniştea muntelui o învăluia cu duioşie ca într-un linţoliu.

Ţinîndu-şi respiraţia se aşează în genunchi, pe marginea stîncii, urmărind din ochi mişcările petei întunecate care înainta încet prin zăpada înaltă, din piatră în piatră. Mai mult din curiozitate coborî să vadă ce reprezintă pata aceea. Fără îndoială că era un animal, dar ce fel anume? Din fundul văii nu mai putu desluşi nimic, deoarece vederea îi era împiedicată de o ridicătură de pămînt ca o colină. Atunci o luă pe drumul care i se păru mai direct, afundîndu-se în zăpada moale pînă la genunchi.

Pe unde umbla el nu mai erau cărări, ci numai stînci în număr nesfîrşit şi zăpada care acoperea toate gropile. Înainte de a păşi peste marginea moviliţei aceleia, i se întîmplă să alunece într-o groapă, şi simţi cum îi trece zăpada dincolo de şold, cum i se lipeşte de haine, iar un picior i se afundă atît de adînc în zăpadă, încît cu greu izbuti să se ridice din nou. Îşi

scuturã bine zăpada lipită de haine şi continuă să înainteze sprinten ca o pisică. În sfîrşit, mai repede decît se aşteptase, Toma ajunse aproape de ceea ce îi atrăsese atenţia de sus şi-l făcuse să coboare.

Era un animal adevărat, şi aproape că zăcea culcat pe zăpadă, dar ce soi putea fi, Toma nu ştia, căci nu mai văzuse asemenea animale. Poate că era un cerb, un cerb tînăr, căruia de-abia acum îi creşteau coarnele ; avea trupul subţire şi semăna cu nişte desene pe care le văzuse în cartea lui de citire. Toma se apropie de el gîfîind ; inima îi bătea cu putere, de parcă voia să-i spargă pieptul. Animalul zăcea întins la pămînt. Cînd îl simţi apropiindu-se, îşi întoarse botul spre el şi, cu ochii înspăimîntaţi, încercă să se ridice : instinctul de apărare îl obliga să fugă ; dar căzu din nou, greu, la pămînt şi nu se mai putu urni.

Toma se ghemui lîngă el şi abia atunci observă că animalul avea un picior rupt, din care cauză nu mai putea merge. Părea că şi-l rupsese sus pe munte, sărind de pe un colţ de stîncă pe altul, sau poate că se speriase, presimţind vreo primejdie, şi se prăvălise în prăpastie, sau poate că-şi pierduse mama şi, căutînd-o, se rătăcise prin văi. Cerbul, pentru că numai un pui de cerb putea fi, încetă să mai geamă acum, cînd Toma era lîngă el. Se obişnuise cu prezenţa lui, aşa că nu mai avea de ce să fugă ; numai cînd băiatul îl atingea în vreo parte a corpului sau făcea gestul să-l mîngîie uşor, cerbul începea să tremure din tot trupul şi, sub freamătul acesta, pielea i se încreţea deîndată ; îi puteai simţi toţi nervii vibrînd.

Animalul avea ochii limpezi, făcîndu-l pe Toma să se gîndească la ochii mamei lui ; prin stranii şi îndepărtate asemănări, îşi zise că pesemne aşa fuseseră şi ochii mamei lui, blînzi şi plini de duioşie. Coarnele abia începeau să-i crească, se simţeau mijind ca doi muguri sub atingerea uşoară a degetelor. Animalul, culcat pe o parte, respira greu, dar fără să geamă ; în ochii-i strălucitori pîlpîia o flăcăruie de teamă. Toma se gîndi că nu-l putea lăsa acolo, în zăpadă, acum, înainte să se întunece.

Sigur că frigul avea să-l doboare, pecetluindu-i sfîrşitul ; pe locul acela mîine avea să putrezească un hoit, pe care zăpada s-ar fi învrednicit iute să-l acopere, ştergîndu-i urmele în faţa păsărilor răpitoare. Primul lucru care-i rămînea de făcut era să-l pună în siguranţă, undeva la adăpost. Dar unde ? Acolo nu erau alte adăposturi decît peşterile întunecoase şi colţuroase, aidoma spărturilor prin care se pătrunde în calele vaselor scufundate de unde meduzele privesc în timpul nopţii insistent şi galeş. Aşadar, neavînd încotro, trebuia să se mulţumească cu una din peşteri ; oricum era mai bine undeva înăuntru, decît afară, în ger.

La vreo treizeci de metri de unde erau ei se afla o peşteră ; adunîndu-şi toate puterile, băiatul tîrî animalul pînă acolo. Îl duse apucîndu-l cu amîndouă braţele pe sub burtă, ridicîndu-l astfel de la pămînt, dar, doborît de oboseală, căzu de cîteva ori în mers şi de fiecare dată micuţul cerb îşi întorcea botişorul înspre el, privindu-l cu ochii umezi de teamă, limpezi ca un cristal, pînă în adîncul irisului.

Acum, că se afla la el în braţe, animalul nu mai tremura, ci părea aproape recunoscător salvatorului său că-l ţine atît de strîns, încît să poată simţi căldura unui alt trup aşa de aproape de-al lui.

Piciorul drept din faţă, care era rupt, îi atîrna moale ; Toma îl simţea lovindu-se de picioarele lui, ca ceva lipsit de viaţă. Peştera în care băiatul adăposti animalul nu era mai mare decît o cameră, dar amîndoi se simţeau în siguranţă, şi galeriile întortocheate din interiorul ei o fereau de vînt. Acolo, Toma aşeză cu grijă animalul, după ce dădu la o parte toate pietrele care ar fi putut să-i pricinuiască vreun rău. Odată întins, cerbul îşi rotea mereu privirile în jur ; ochii lui sălbatici scrutau bolta de nepătruns de deasupra capului său, din care cădeau fără încetare picuri de apă. După aceea, lăsînd botul în jos, adulmecă pietrele din jur, apucă un firicel de pai cu limbuţa lui moale şi-l mestecă. Poate că-i era foame, căuta de mîncare. Toma stătu cîtva timp pe gînduri ; să-i găsească de mîncare nu era prea uşor acum, cînd se lăsa înserarea, iar zăpada

acoperea totul. Pînă la urmă, în faţa ochilor lui Toma apăru o posibilitate. Să meargă în cătun şi să pună mîna pe ceva fîn ; ce de fîn era deasupra staulului lui Rugè ! Chiar dacă ar fi luat puţin din el, nimeni nu şi-ar fi dat seama. Ce altceva ar fi putut face ? Să-l lase pe tînărul lui prieten, care nu se putea mişca, să moară de foame ?

Ei, nu ! Oricum, Rugè avea fîn pentru toată iarna ; cu un sac de fîn mai puţin nu murea nimeni, şi-apoi Toma era convins că Rugè nu l-ar fi refuzat dacă i-ar fi cerut. Rugè era solidară cu celelalte animale ; mai împărţise ea odată fînul cu o căprioară, pe care o vînduseră după aceea ; de data asta nu mai era vorba de căprioară, dar Rugè tot n-ar fi spus „nu". În mai puţin de-un sfert de oră, Toma, alergînd şi sărind, ajunse în cătun. Trebuia să se grăbească ; dacă voia să se mai întoarcă sus, trebuia să gonească. Acasă, în faţa uşii, dădu de Giacomo. Cum îl zări, la colţul casei, acesta îi spuse :

— Şterge-o — şi se întoarse cu spatele să vadă dacă nu cumva îl aude Angela. Apoi, încredinţat că nu-l aude nimeni, continuă : Şterge-o înainte să se întoarcă Gaspare. Deseară, dacă dă de tine aci, te bate.

— De ce ? spuse Toma năucit. Cu ce-am greşit ?

— Angela i-a spus că pesemne ai fost azi la învăţător, de vreme ce-ai lipsit atîta timp — încheie Giacomo cu glas scăzut.

— Nu-i adevărat ! izbucni Toma.

Şi în clipa aceea ar fi fost în stare să se repeadă şi la Gaspare dacă ar fi fost acolo.

— Mie nu-mi pasă dacă e adevărat sau nu — spuse Giacomo — dar tu ştii bine ce e în capul lui Gaspare ; e bine să nu fii în preajma lui deseară.

Giacomo intră în casă, şi Toma auzi uşa închizîndu-se şi glasul Angelei care se ascuţea ţipînd la Giacomo. Poate că auzise ceva din cele ce-i spusese Giacomo. Oricum ar fi fost, el tot afară ar fi dormit, făcîndu-şi apariţia dimineaţa, la ora la care trebuia să ducă laptele de la Rugè la lăptărie. Începu să se suie pe claia de fîn, după ce găsise într-un colţ un sac prăfuit, care-i servise pe vremuri lui Gaspare să pună

semințele de porumb. Îndeșă sacul cu fîn pînă nu mai putu, îl burdușî pînă la ultimul fir, de nu mai încăpea nimic în el, nici dacă l-ar fi presat cu picioarele.

Apoi, pitulat lîngă scară, așteptă să vadă dacă nu se zărea cineva prin apropiere ; lăsă sacul să cadă încet jos, coborî iute, îl luă în spinare și se furișă, aplecat, pe lîngă zid. Întunericul îi înlesnea fuga ; nu puteau să-l vadă că se urca pe munte ; numai luna îl însoțea din înaltul ei, arătîndu-i calea prin zăpadă. Sacul nu era prea greu, și dacă n-ar fi fost atît de mare, nici nu și-ar fi dat seama că-l duce ; de fapt, nu prea știa cum să-l țină. Și-l pusese în echilibru pe spate, potrivindu-l mereu cu mîinile.

Lîngă el se iveau umbre întunecate, ce se vîrau rîzînd printre picioarele lui și, vrînd parcă să-l înfricoșeze, îl înhățau cu mii de mîini nevăzute, stîrnind în el spaimele nopții, pălmuindu-l nemilos cu tăcerea înfricoșătoare a muntelui. Urletul unui animal înghețâ o clipă singurătatea îndepărtată ; Toma se opri cu inima prinsă ca într-un clește, înspăimîntat că i se vor ivi înaintea ochilor cine știe ce monștri fioroși. Dar urletul nu se mai auzi ; muri în tăcerea moleșită și nimic nu mai clinti văzduhul, în afara unei gîfîiri sleite a vîntului.

Toma vedea cum se lumina poteca din fața lui : luna îi croia pîrtie prin zăpadă, aprinzînd o lumină tulbure în spatele lui, risipită în mii de raze palide. Toma mergea, și pe măsură ce înainta, lumina devenea mai clară, ca o perdea continuă și de neatins. Stîncile Miracoli se ridicau în orizontul gol ca un șirag de magice „totemuri", în fața cărora stelele se prosternau într-o adîncă adorare. Sacul începea să devină greu ; în timp ce mergea, băiatul gîfîia și asuda într-una ; trecuse de stîncile Miracoli, luînd-o acum pe urmele lui de mai înainte ; îi venea foarte greu să înainteze. Luna îl părăsise, ascunzîndu-se în spatele turnurilor strălucitori de gheață ai masivului Gamonda, iar în fața lui se așternea o zonă nesfîrșită de umbră. Văzu de departe peștera și atunci grăbi pasul cu inima ușurată, de parcă acum îi dispăruse orice teamă ; se simțea mai stăpîn pe el decît fusese în tot timpul cît durase urcușul.

În peșteră era întuneric, dar zări deîndată ochii animalului care-l fixau, stînd în aceeași poziție în care-l lăsase, adică cu botul lipit de pămînt.

Răsturnă sacul; fînul se rostogoli cald pe pămînt, lîngă botul animalului, care, după ce-l adulmecă cu un interes neașteptat, începu să-l mănînce cu poftă. Toma îl privea cum mestecă, stînd în genunchi pe sacul întins pe jos. Animalul nu se mișca, ci își lungea botul spre fîn, continuînd să mestece; între timp arunca cîte o privire băiatului, care ronțăia în tăcere niște bucățele de pîine furate din castronașele iepurilor de casă, ce-și aveau cotețele în preajma clăii de fîn.

Se lăsase ger. Cu ajutorul unor pietroaie ce se găseau risipite prin peșteră, Toma construi un fel de adăpost care-i îngăduia să se culce lîngă animal, fără să mai simtă înțepăturile vîntului de-afară. Trase peste el sacul și-și înveli picioarele; blana animalului era caldă și moale; Toma se întinse cu spatele înspre peretele mai uscat și îmbrățișă animalul; acesta rumega liniștit fînul pe care de-abia îl înghițise. Afară, noaptea învăluia umbrele tăcute ale nesfîrșitelor înălțimi. Acum nu se mai deslușea nimic; doar respirația agitată a cerbului mai ținea trează magia nocturnă a stîncilor, pe care lumina stelelor se fărîmița ca o pulbere de argint.

Corpul animalului răspîndea căldură; Toma simțea cum îl pătrunde căldura aceea, cum îi intră în sînge, dîndu-i impulsuri noi de viață — o căldură cum nu mai simțise, cu totul alta decît cea a vetrei pe care stătea el acasă. Animalul își rezemase botul de mîna lui și, cu limba, ridica ușor firicelele de fîn împrăștiate pe jos; dar o făcea nu de foame, ci doar așa, ca să mai treacă vremea. Toma își lăsă capul în jos, lipindu-l de botul lung și ascuțit al animalului; se gîndi că la urma urmelor era mai bine să doarmă așa, alături de-un prieten care nu vorbea niciodată, care nu-i spunea niciodată vorbe rele și care nu l-ar fi dojenit vreodată că are o piele de o culoare diferită de a băieților din vale.

Cerbul îi era prieten bun; stînd alături de el, simțea că se apropie iar de ceva din propria lui făptură, ceva ce se pierduse; somnul îi era mai lin, viața nu i

se mai părea atît de amară ca în trecut ; nu avea importanţă că acela era un animal : cîteodată, animalele sînt mult mai înţelegătoare decît unii oameni, în stare de sentimente mult mai puternice şi mai durabile, atît în timp, cît şi în intensitate.

„Am să-i dau numele de Tico" — gîndi Toma ; şi ideea de a-l chema Tico, la fel ca pe cîinele lui care murise, îi făcu din nou curaj, şi adormi împăcat cu sine însuşi.

V

FURTUNA

Toma făcea acelaşi drum în fiecare zi ; aştepta să se întunece ca să se poată strecura fără să fie zărit şi se întorcea, ca un somnambul, în toiul nopţii. De atunci nu mai dormise sus în peşteră, ca să nu-i mai dea prilej lui Gaspare să aibă bănuieli în legătură cu el ; nu trebuia să se întîmple aşa ceva acum cînd avea un prieten la care se gîndea şi pe care îl îngrijea cu atîta drag. De altfel, în singura noapte în care dormise acolo sus se trezise dis-de-dimineaţă înţepenit tot de frig şi, ca să ajungă la timp acasă şi să poată merge cu laptele la vînzare, fusese nevoit să o ia nebuneşte la fugă. Noroc că Gaspare nu-l întreba niciodată unde doarme, aşa că aventura lui nocturnă rămăsese necunoscută şi fără nici o urmare.

În fiecare seară cînd Angela pregătea cina la maşina de gătit sau încropea uruiala găinilor, amestecînd mămăligoiul de tărîţe în ceaunul de aramă, Toma pleca liniştit, luînd-o înspre munte cu preţiosul lui sac de fîn. Tico se învăţase să-l aştepte ; se aşeza în faţa intrării în peşteră şi, de cum îl zărea venind de jos, ridica botul parcă să adulmece aerul din jur. Se uita la el cum se apropie, şi ochii îi străluceau de bucurie, după atîta aşteptare.

Toma se apropia de el, şi Tico îşi freca gîtul lui mlădios de şoldul lui Toma, mîngîindu-l parcă prin această atingere, ca o pisică mulţumită. Acum se ţinea pe picioare, dar îşi tîra greu piciorul rupt. Mergea prin peşteră, totuşi parcă nu avea curajul să umble pe afară, prin zăpadă ; o adulmeca doar, şi atît, sau se tolănea şi o privea cu ochii plini de tristeţe, de-o tristeţe pe care Toma o asemuia cu a lui, izvorîtă din

aceleaşi pricini. Tico se identifica cu propria lui fiinţă, cele mai simple nevoi ale animalului deveneau aceleaşi cu ale lui Toma, omul ; durerea lui, aproape omenească, se contopea cu a celuilalt. Pentru că Tico era în primul rînd un animal inteligent ; nu era mare, dar formele lui armonioase îl făceau să semene cu o sculptură clasică, cioplită în piatră cu mare măiestrie. Uitîndu-se cîteodată la el, Toma rămînea vrăjit. În muşchii picioarelor lui zvelte simţea parcă ţesătura subţire a nervilor. Cînd îi netezea pe spate cu mîna umbra catifelată a părului, avea impresia că este fericit. Parcă îi fremăta sub palme o lumină clară şi palpabilă, filtrată prin pînza de păianjen a aerului. Îi plăcea totul la Tico, dar mai ales aerul lui de resemnare, în ciuda nenorocirii care se abătuse asupră-i, dar nu de o resemnare sumbră, rea, de animal care revarsă asupra altora chinul durerii lui.

Tico avea ochii luminoşi, puri şi expresivi. Lăsa impresia că privea la tot ce era în jurul lui neatent şi distrat, dar în realitate ştia adesea să extragă din lucruri adevărata lor semnificaţie. Toma nu-i ascundea nimic din viaţa lui de acum ; i se adresa ca unui om şi-l înţelegea pe Tico dacă îl aproba sau nu din felul în care se uita la el cu ochii lui mari de aramă, plini de lumină ca nişte stele vii. Tico devenise o a doua natură a lui Toma, era o nouă viaţă pe care o trăia în afara pereţilor casei, într-o adevărată libertate şi bogăţie de imagini. Era o viaţă pe care nu i-o puteau smulge nici răutăţile Laurettei, nici bătăile lui Gaspare, nici mustrările Angelei sau privirea dispreţuitoare a oamenilor.

Acolo se regăsea pe el însuşi în deplină vigoare a firii lui, în curs de modelare, înclinată spre adevăruri ce aparţineau nu atît lumii oamenilor, cît lumii lucrurilor, care era mai importantă. Tico îl învăţa cum trebuia să iubească lucrurile, cu ce vibraţie intensă a sufletului, cu ce pasiune, abnegaţie şi blîndeţe. Să iubească lucrurile în toată complexitatea lor, cu înclinaţia lor naturală, cu deprinderile lor lipsite de violenţă, cu destinul neînduplecat ce le pecetluieşte în imobilitatea şi dimensiunile lor. Tico înţelegea lucrurile mai

mult decît îi înţelegea pe oameni, mereu preocupaţi şi distraţi. Se mişca cu grijă în peşteră, bătînd cu picioarele lui lungi pămîntul moale şi uscat; Toma îi pregătise un culcuş într-un colţ pe care-l înconjurase cu pietre, aşezînd o grămadă de fîn la mijloc, aşa că Tico dormea ca un prinţ; într-o parte, aşezînd alte pietre, îi făcuse un fel de staul; acolo îi punea fîn, ca să aibă cînd voia să mănînce.

Lui Tico îi plăcea fînul, îl mînca cu o plăcere tainică, savurîndu-l ca pe ceva delicios, aşa cum făcea cu anumite ierburi proaspete, vara. Toma se aşeza lîngă el şi îl observa cu un fel de bucurie în tot corpul, şi ochii îi străluceau de lumină cînd îl vedea cu cîtă poftă mînca, imaginîndu-şi că ar fi în locul lui şi că mănîncă cu acelaşi nesaţ. După aceea, cu sacul gol şi sub privirea mîhnită a lui Tico, stăpînit de sentimentul apropiatei lui însingurări, pleca din nou în vale; seara, nu-i mai era teamă ca prima oară, cînd crezuse că vede fantome îngrozitoare ce-l pîndeau în beznă, simţindu-se fără putere, parcă transparent în faţa violenţei nedomolite din privirea lor.

Umblase şi în nopţi fără lună, prin bezna cea mai adîncă, în care abia mai desluşea pe unde să păşească, iar întunericul se prefăcea într-un uriaş gata să înhaţe cea mai slabă adiere a vîntului ca s-o amorţească în singurătatea lui de gheaţă. Gîndul că Tico îl aştepta acolo, la marginea peşterii, căutîndu-l cu ochii, gata să-l recunoască şi să-şi manifeste bucuria, îi dădea curajul să-şi continue drumul, fără să-i mai simtă greutatea. La întoarcere îi trebuiau vreo zece minute: cărarea bătătorită îi uşura coborîtul; alerga, iar picioruşele lui săltau nebuneşte pe bolovanii mari, luîndu-şi avînt de pe fiecare piatră pentru săritura următoare.

Ajungea gîfîind, dar fericit că-şi dusese la bun sfîrşit misiunea, fericit că-l văzuse pe Tico, că fusese în tovărăşia lui, că-l putuse mîngîia uşor cu mîna. Se mulţumea cu puţin ca să se considere fericit. Îi era de ajuns o privire a lui Tico, o vibrare a muşchilor lui, o bătaie a inimii.

Erau zile cînd Gaspare stătea mai puțin pe-acasă, fiindcă se ducea la Fondi să cureţe străzile de zăpadă, împreună cu alţi oameni din împrejurimi, şi uneori rămînea acolo chiar şi peste noapte sau se întorcea tîrziu, cînd toţi erau în pat şi dormeau duşi.

Într-o seară, totuşi, Gaspare se întoarse mai devreme ca de obicei ; atunci se ocupă el de Rugè, îi dădu să bea, o mulse şi îi aşeză culcuşul pentru noapte, îngrămădindu-i într-un colţ frunze uscate. Toma era cocoţat pe vatră şi-şi freca genunchii noduroşi în faţa focului, ca să se mai încălzească. Cînd se întoarse Gaspare, Giacomo era la masă şi tocmai sorbea din supa fierbinte, fiindcă se grăbea să plece undeva, cine ştie unde. Gaspare se aşeză la masă, iar Toma tăcu, aşa cum se obişnuise de mult. Numai Gaspare întrerupse tăcerea, adresîndu-i fratelui său care stătea vizavi cîteva vorbe pline de sarcasm :

— A scăzut frumuşel de tot, ai văzut ?

— Ce să văd ? întrebă Giacomo, fără să-şi întrerupă masa.

— Fînul de deasupra — spuse mai departe Gaspare. Dacă o să meargă tot aşa, nu ieşim nici din iarnă ; o să ajungem să cerem de pomană.

Giacomo nu-l contrazise cu nimic ; de obicei nu se interesa de treburile casei, de felul în care decurgeau acestea, ci îi lăsa bucuros lui Gaspare răspunderea tuturor lucrurilor şi nu se amesteca niciodată cînd era vorba de luat vreo hotărîre.

— Seceta a fost de vină — continuă Gaspare, care mînca şi respira din greu în acelaşi timp — ea ne-a ruinat.

Toma răsuflă uşurat, după spaima prin care trecuse la prima aluzie a lui Gaspare cu privire la scăderea neaşteptată a fînului. Gaspare încă nu ştia nimic, nici nu-i trecuse prin minte că Toma ar fi putut fi pricina acestui lucru. Băiatul însă trebuia să fie prevăzător dacă voia să-i dea lui Tico putinţa să trăiască. Măcar pînă în primăvară, pentru că mai tîrziu avea să aibă din plin iarbă verde şi proaspătă, şi încă din cea mai bună. Dar pînă atunci avea nevoie de fîn la fel cum avea Toma nevoie de pîine. Tico nu-şi putea

găsi singur de mîncare, cu piciorul lui rupt ; trebuia ajutat, trebuia să i se dea posibilitatea să trăiască, în sfîrşit cineva trebuia să stea lîngă el şi să-l înconjoare cu cît mai multă dragoste.

În zilele următoare, Gaspare nu mai aduse vorba despre fîn, aşa că Toma se simţi în afara primejdiei, continuînd ca de obicei expediţiile lui nocturne la peştera micuţului său prieten. Cărarea se bătuse bine de tot acum, chiar şi deasupra stîncilor Miracoli, şi zăpada lăsa prin părţile acelea un loc suficient ca să se poată trece. Era plăcut să mergi prin galeria aceea deschisă în faţa imensităţii, în lumina de cuarţ a stelelor care-şi schimbau culoarea după întunericul nopţii, mai palide la începutul înserării şi mai strălucitoare în orele tîrzii, toate atîrnate prin fire argintii de cordonul de oţel al orizontului, pe fundalul lucios şi negru al nopţii îndepărtate.

Firele acelea argintii creau în mintea lui Toma imaginea pomului de Crăciun al Laurettei, cu toate globuleţele şi jucăriile ce străluceau fremătînd neliniştite la cea mai mică atingere. Nu o mai revăzuse pe Lauretta şi-i părea rău. S-ar fi mulţumit doar s-o revadă, să-i privească buclele blonde, profilul ei de madonă mică, rustică, picioarele ei sprintene şi graţioase ca ale lui Tico. Era aşa de frumoasă Lauretta ! E drept că-i vorbise urît ; da, îl umilise, dar Toma tot ar fi adorat-o, cu aceeaşi vrajă fremătătoare pe care o simţea în prezenţa lui Tico.

Ar fi adorat-o pentru că frumuseţea Laurettei, atît de albă, îi sugera ceva divin, eteric, ceva care semăna cu ceea ce-i zugrăvise Don Ernesto cînd îl chemase odată să-l înveţe evanghelia. Se dusese cîndva la Don Ernesto, dar Gaspare nu voise să-l mai lase, şi cartea sfîntă pe care i-o dăduse Don Ernesto, împreună cu pozele, îşi găsiseră sfîrşitul într-o ladă cu ziare vechi şi alte hîrţoage. Desigur că şi acum era tot acolo, mîncată de şoarecii care scormoneau noaptea în mijlocul harababurei aceleia de parcă erau la ei acasă ; probabil că era mucegăită, cum mucegăiesc toate lucrurile vechi şi de mult date uitării.

Toma simţea că nu i-ar fi păsat dacă ar mai fi fost supus şi la alte umilinţe din partea Laurettei, numai s-o fi putut revedea pe copila albă a viselor lui, s-o mai poată privi măcar aşa cum făcuse odată. Şi-ar fi plecat capul, ar fi rămas tăcut şi n-ar fi căutat să se apere. Dar Lauretta mergea la şcoală, şi el n-o mai vedea de loc ; iar cînd trecea prin faţa casei ei, i se părea pustie. În schimb îl întîlni pe învăţător, într-o zi cînd îi dusese mîncarea lui Gaspare la un depozit de var unde muncea acesta, aflat cam la o aruncătură de băţ de cătun. Trecuse de ora trei după-amiază, se apropia ora de mers la Tico. Cerul era acoperit de nori ce ameninţau cu o ploaie gata să se dezlănţuie ; aripile norilor băteau cu putere împrejur cu un aer întunecat şi violent de bătrîn despot. Învăţătorul îl zări şi veni să-l întîmpine :

— Unde te duci, Tom ? îl întrebă cînd ajunse lîngă el.

— Acasă — răspunse Toma cu ochii în jos, de teamă ca celălalt să nu desluşească ceva din taina lui.

— N-ai mai venit în ultima vreme — continuă învăţătorul. De ce nu mai vii ?

— Pentru că nu pot.

— Sau poate că... nu vrei să vii...

— Nu, nu... — încercă Toma, nervos, să-i explice — chiar aşa e... nu pot veni.

— Nici acum ? spuse învăţătorul, oprindu-se în faţa porţii de fier a casei lui... Nici acum nu intri ?

Toma lăsă ochii în jos, fără să răspundă. Inima îi dădea brînci să intre, să regăsească, fie şi pentru o clipă, vechea atmosferă atît de familiară lui, dar ideea că venirea lui ar fi putut să nu fie pe placul Laurettei, care desigur că era acasă, îl reţinu.

— Hai, intră ! spuse din nou învăţătorul, şi vocea lui era caldă şi prietenoasă.

Îl luă de braţ şi, cu insistenţă, îl trase în casă ; Toma se lăsă tîrît, cu ochii în jos şi cu o teamă în suflet ce devenea cu fiecare pas mai adîncă. Era îngrozitor să porţi în suflet o asemenea teamă şi să nu reuşeşti s-o înnăbuşi.

Într-adevăr, Lauretta era acasă ; îşi făcea lecţiile la biroul cel mic ; avea în faţă nişte cărţi groase, pe care le răsfoia cu o mînă distrată. Toma înaintă încet ; picioarele lui nu făcură zgomot pe covor. Lauretta îl văzu, dar nu-şi ridică privirea, prefăcîndu-se deodată foarte preocupată de ceea ce citea. Învăţătorul îi lăsă singuri, fiindcă între timp îl chemase doamna Maria. Atunci Lauretta lăsă tocul pe birou şi, cu glasul ei răutăcios de totdeauna, îl întrebă :

— Ce te-a îndemnat să vii la noi ?

— Nu eu am vrut să vin — spuse Toma, ruşinat că era obligat să dea explicaţii ca să-şi justifice vizita — eu nu am ţinut să vin aici.

— Tata te-a adus, nu-i aşa ?

Toma dădu din cap în semn afirmativ şi, trecînd dincolo de birou, se apropie de fereastră. Tocmai începea să plouă ; vîntul se pornise să sufle cu putere, şi rafalele lui spulberau apa pe zidurile caselor, biciuindu-le cu violenţă. Toma se gîndea la Tico ; deodată îl cuprinse o teamă de simţi că îi îngheaţă sîngele în vine. Dacă nu se mai putea duce pînă sus la el ? Cine avea să-i dea lui Tico de mîncare ? Cine i-ar fi dus fîn, aşa cum făcuse el în fiecare seară ? Toma se întoarse brusc ; Lauretta începuse să scrie cu nepăsare ; uşa era deschisă şi Toma se îndreptă cu iuţeală spre ea. În prag se ciocni cu doamna Maria, care intra chiar în momentul acela să vadă dacă ferestrele erau bine închise, ca nu cumva să intre ploaia în casă.

— Tom, unde te duci ? îl întrebă ea, văzîndu-l atît de hotărît să plece.

— Acasă — răspunse brusc Toma.

— Acasă ? Pe vremea asta ? Dar nu e cu putinţă, nu vezi cum toarnă ? Nu poţi nici să scoţi nasul pe uşă.

Şi-l trînti din nou în casă.

— Lauretta îţi va ţine de urît pînă stă ploaia — spuse doamna Maria cu un aer matern — şi-apoi îndată trebuie să vină şi bărbatul meu.

Ieşi. Lauretta nu spuse nimic, dar Toma înţelese că nu-i făcea plăcere să-i ţină de urît ; totuşi nu rostea nici un cuvînt, deşi ar fi fost în stare să i-o spună de la obraz, iar el nu s-ar fi simţit nici măcar jignit, pentru că ţinea la Lauretta şi ar fi fost capabil să îndure orice pentru ea. Aşadar se apropie din nou de fereastră, îşi lipi faţa de geam, astfel încît i se părea că şiroaiele de apă sînt gata să i se prelingă pe tot corpul şi să-l ude ca pe un pui de găină plouat.

Un tunet, de o violenţă nemaipomenită, sfărîmă tăcerea apăsătoare ce se aşternuse deasupra pămîntului, ca o descărcare a energiei cuprinse în căderea continuă şi mînioasă a ploii ; alte tunete mai îndepărtate cutremurară văzduhul, înşirîndu-şi glasurile pe cremenea neagră a norilor. Şi fulgerele nu mai conteneau ; spintecau aerul cu un tăiş sclipitor de securi, în stare să curme un copac de la rădăcină ; străfulgerările durau o clipă, dar nesfîrşirea acelei clipe se răsfrîngea asupra lucrurilor, care beau cu sorbituri lacome toată umezeala aerului.

Toma simţea răceala dureroasă a geamului pe fierbinţeala frunţii, de-i venea să plîngă. La început o lacrimă, apoi alta, şi încă una, pînă începu să plîngă cu sughiţuri, suspinînd atît de adînc, de parcă îl înjunghiase cineva ; faţa îi era toată scăldată în lacrimi, dar el nu se ostenea să şi-o ascundă. Era plînsul sufletului său chinuit, o jale amară şi pustie ca goliciunea aerului dintr-un deşert. Lauretta se apropie de el şi-l privi fără să înţeleagă nimic :

— Ce ai ? Plîngi ? îl întrebă ea.

Toma dădu din cap în semn că da şi îşi frecă cu degetele ochii lui sticloşi.

— De ce plîngi ? îl întrebă din nou Lauretta, şi de astă dată vocea ei nu mai era răutăcioasă.

— Mă gîndesc la Tico — răspunse Toma ; şi mărturisirea era adevărată.

Tico era singur acolo sus, în mijlocul furtunilor de pe munte, condamnat să rătăcească în căutare de hrană sau a unui adăpost mai bun. Tico era singur, nu mai avea pe nimeni, nici măcar pe el, pentru că stătea în spatele geamului să privească dantela stră-

lucitoare de perle pe care o broda ploaia în aer, înainte de a o lăsa să cadă sau să se topească.

— Cine e Tico? întrebă curioasă Lauretta.

— Un prieten al meu — explică Toma, fără să mai plîngă, bucuros că Lauretta stătea de vorbă cu el şi că putea şi el să-i satisfacă o curiozitate.

— Unul aşa ca tine? îl întrebă iar Lauretta, complet nedumerită.

— Da, aşa ca mine — repetă Toma cu mîndrie.

— Atunci e un negru... un negru ca tine — continuă Lauretta.

— Nu e un negru — spuse Toma jignit, dar fără să-i dea alte explicaţii — şi eu ţin mult la el.

— Tico, ce nume! exclamă Lauretta.

— Era numele cîinelui meu.

— Şi unde e acum cîinele tău?

— E mort, mi l-au omorît.

— Aha...

Lauretta rămase cu ochii la ploaia care pălmuia necontenit liniştea zăpezii nedlintite, zgîriind-o cu picăturile ei de parcă ar fi vrut s-o împingă în adîncul pămîntului.

— Şi lui Tico îi place numele lui? întrebă Lauretta într-o doară.

— Sigur că-i place — spuse Toma.

Acum, ploaia încetase puţin. Toma se îndreptă hotărît spre uşă, dar, înainte să plece, se întoarse spre Lauretta şi-i spuse:

— Dacă vreodată vii cu mine pe munte, ţi-l arăt pe Tico. E atît de mare.

Şi, cu mîna, arătă înălţimea animalului, de la pămînt în sus.

— Dar atunci e un animal... — spuse Lauretta.

Toma avu o străfulgerare în ochi.

— E un prieten al meu — spuse el sec, cu aerul unui om mare şi, imediat cum spuse vorbele astea, o luă la fugă; de cum ieşi, ploaia îl luă în plin, azvîrlindu-i în faţă plictiseala ei fără seamăn. Era încîntat că-i făcuse Laurettei propunerea aceea; îl bucura ideea că i-l va arăta pe Tico, să vadă şi ea cum erau prietenii lui şi mai ales cîtă dragoste îi purtau. Era o

posibilitate de a cîştiga stima Laurettei, de care nu se bucurase niciodată, respectul ei de copilă simţitoare, dar destul de energică în gesturi şi în cuvinte.

Ar fi luat-o cu el şi sigur că Tico ar fi fost mulţumit şi i-ar fi întins gîtul ca să i-l mîngîie cu mînuţele ei neobişnuit de albe. Aşa gîndea el în timp ce mergea spre casă, sub biciuirea vîntului care-i dădea tîrcoale furios, ca un dezlănţuit în prada delirului; mergea cu capul plecat, ca să-şi ferească obrazul de bătaia violentă a picăturilor de ploaie. Muntele se profila întunecat acolo sus; poate că ningea, poate că furtuna l-o fi gonit pe Tico din adăpostul lui, forţîndu-l să rătăcească prin văile pustii, în mijlocul zăpezii. Oare cum o să-l găsească pe Tico al lui? Pesemne că îngheţat tun pe fundul vreunei prăpăstii, cu ochii închişi şi cu o crustă de gheaţă pe bot.

Vîntul spulbera zăpada şi şuiera ca scos din minţi; se învîrtejea pe crestele stîncilor, ca un acrobat, şi, o clipă după aceea, se frîngea la pămînt într-o luptă vertiginoasă pe viaţă şi pe moarte. În furia lui spectaculoasă se năpustea asupra pămîntului în piruiete, de părea un saltimbanc electrizat de aplauzele unei săli entuziaste. Toma îl înfrunta, mergînd prin el şi sărind peste el cu un salt dublu al picioarelor lui lungi; îl simţea jucîndu-i feste ciudate, de parcă de la o clipă la alta ar fi vrut să i se strecoare pe sub piele.

Ajunse acasă ud leoarcă, lăsă jos, lîngă foc, geanta veche de paie cu care-i dusese de mîncare lui Gaspare, apoi se furişă iute, fără să fie văzut de Angela, care era ocupată cu dereticatul camerelor de deasupra. Şi din nou se trezi pe stradă, sub vîntul care-i răvăşea părul, şi în sînge simţea o vigoare pe care n-o mai cunoscuse pînă atunci; parcă era împins să lupte împotriva duşmăniei tuturor celor mulţi care s-ar fi unit împotriva lui.

În seara care se lăsase pe neaşteptate, de parcă un nor gros se aşternuse deasupra celorlalţi, văzu o umbră strecurîndu-se încet-încet pe lîngă zidul casei şi îndreptîndu-se înspre el cu multă prudenţă. Toma o recunoscu imediat şi parcă simţi că i se prăbuşeşte

ceva în suflet. Era Lauretta, udă leoarcă şi ea ; ochii îi străluceau ca două picături de ploaie, de păreau nişte topaze de mare, uitate acolo pe creste de talazuri, în obositoarea lor revărsare.

— Ce faci aici ? o întrebă Toma.

— Vreau să-l văd pe Tico — se rugă Lauretta, cu o voce mai caldă ca oricînd. Vreau să merg cu tine pe munte.

Hotărîrea ei neaşteptată îl miră pe Toma, dar îi trezi şi simţul propriei lui răspunderi. Lauretta pe munte, pe o vreme ca aceea ! Era cam nebună biata copilă ! Dar mai nebun ar fi fost el dacă i-ar fi dat ascultare.

— Nu se poate să mergi azi pe munte — răspunse el conştient de greutatea pe care o dădea propriile lui cuvinte — nu vezi cum plouă ? Şi acolo sus, Dumnezeu ştie ce ninsoare o fi. Te iau altă dată.

— Îmi promiţi ? întrebă Lauretta.

— Îţi promit.

Schimbară priviri fără să rostească un cuvînt. Apoi Lauretta rupse tăcerea :

— Tico e frumos ?

— Sigur că e frumos — răspunse Toma, socotind parcă uşuratică întrebarea — e frumos ca... se străduia să caute un răspuns la înălţimea întrebării, apoi spuse cu o voce sigură : Are ochii ca ai tăi.

— Oh... — spuse Lauretta, fără să-şi dea seama că apa îi înmuiase complet rochia şi i-o lipise de picioare ca o hîrtie filigranată.

Se adăpostiseră sub streaşina casei ; Toma nu mai vorbea acum, ci privea întunericul fantastic care se deschidea în creierul muntelui, imaginîndu-şi bătăile iuţi ale inimii lui Tico, singur în mijlocul furiei dezlănţuite a vîntului. Lauretta tăcea şi urmărea zigzagul de necrezut al fulgerelor, bubuitul lor sumbru în inima pădurii şi neliniştea pe care o răscolea vîntul în trecerea lui.

Deodată se smulse cu violenţă şi o luă la goană spre casă ; Toma o văzu mistuindu-se în ceaţă ca o nălucă. Ce-i mai rămînea acum din ea ? Doar parfumul acela sălbatic, amestecat cu mirosul ploii ; un

parfum care-i amintea de altele cunoscute, de aroma ierbii și a mușchiului, atît de plăcute cînd le simți gîdilîndu-ți nările.

Lauretta dispăruse și el rămăsese din nou singur, privind spre munte, închipuindu-și parcă agonia lui Tico, înăbușit sub o mare albă de zăpadă. Încercă să facă vreo doi pași, să se deprindă cu drumul pe care-l străbătuse de atîtea ori, atîta amar de vreme. Făcu o sută de metri, două sute de metri, trei sute, după care începu urcușul; acolo nu mai ploua, ci cădea lapoviță. Zăpada pufoasă, pufoasă de tot la pipăit, ascundea urmele înghețate ale cărării, învelindu-le ca o catifea moale și fină.

Toma se lăsă deznădăjduit pe zăpadă; nu mai simțea nici frig, nici foame. Să meargă înainte nu era în stare, deoarece vîntul îi urla cu toată puterea să se întoarcă înapoi, i-o repeta din răsputeri, cu glasul lui tunător, biciuindu-i mușchii picioarelor.

Oare ce mai putea face? Se izbea de văzduhul acela de nepătruns ca de un zid de plumb care-i respingea orice ajutor în împlinirea dorinței; Tico putea să-și piardă viața, și el nu i-ar mai fi văzut ochii, care semănau cu ai Laurettei, ochii pe care-i privise de atîtea ori ca să se convingă parcă din ce în ce mai mult de asemănarea dintre ei doi. Și iar începu să plîngă și i se părea că lacrimile lăsau dîre lungi pe pămînt, ca niște umbre întunecate printre vibrațiile luminoase ale zăpezii singuratice.

Se ridică și luă înapoi drumul spre casă, în timp ce vîntul nu înceta să-l urmărească cu urletele lui de gladiator. De îndată ce intră în casă, urletul se potoli brusc, răzbătînd doar ca o respirație de străzi încremenite de spaimă. Toma bîjbîi pînă la culcușul lui și se azvîrli în el, sfîrșit; Tico îi stăpînea gîndurile cu atîta putere, încît în noaptea aceea nu reuși să adoarmă.

VI

ŞI MAMA DOARME ÎN CIMITIR

Două zile a plouat fără întrerupere. Străzile se transformaseră în băltoace imense, iar apa se scurgea în torente, tîrînd în dezlănţuirea ei pietroaie şi arbuşti smulşi cu putere din rădăcini. Era o ploaie măruntă, continuă, mereu aceeaşi, într-un ritm monoton, care a ţinut aşa ziua, noaptea şi toată ziua următoare, fără nici o pauză, fără o întrerupere cît de scurtă care să poată permite omului să-şi scoată capul afară din casă. Toma îşi mușca unghiile de ciudă ; se uita la muntele care se pierdea cu totul în aripile largi ale ceţei ; nu-i mai oboseau ochii, pironiţi într-una pe albul zăpezii, preschimbat de potopul acela într-un spectacol apocaliptic.

Trecuse o zi de cînd nu mai pusese nimic în gură, nu gustase o înghiţitură din supa pe care i-o turnase Angela în blid ; la dojenile lui Gaspare rămăsese mut, mulţumindu-se doar să-i privească cu aerul lui absent, absorbit cu desăvîrşire de tot felul de presupuneri chinuitoare.

Rămînea înţepenit la marginea clăii de fîn şi se aşeza lîngă ea pe o grămadă de paie ; ploaia îi cădea pe pantofi mereu cu acelaşi zgomot vag şi neclar, iar el privea într-una apa care se scurgea în drum, unindu-se în şuvoaie la colţurile străzilor ; era o apă noroioasă, plină de tot felul de gunoaie, care săpa şi scormonea pămîntul ca o gheară de animal. Toată lumea stătea zăvorîtă în casă şi îşi mai dezmorţea oasele la căldura sobei, numai Toma nu simţea frigul, fără să-i pese măcar de apa care i se scurgea din pantofi.

Gîndul lui era numai la Tico, rămas singur în urgia viscolului. Pentru că acolo sus apa se transforma în ză-

padă, așa se vedea din depărtare prin atmosfera încărcată de ceață. Poate că Tico era prizonier în zăpada aceea, ferecat fără scăpare, ca un condamnat în celula morții ; în cazul acesta era sortit să moară de foame, căci, desigur, n-ar fi putut rezista prea mult ; poate se găsea chiar în agonie, cu ochii umbriți de tristețe, ca ochii unui copil ce stă să moară fără să fi cunoscut viața. Și el, Toma, nu putea face nimic, își frîngea mîinile, se uita la sacul gol de pe podea și la fînul care ar fi potolit foamea lui Tico ; Toma îl putea atinge, Rugè îl putea mînca, dar Tico nu.

Ploaia cădea în fața lui ca o cortină grea, gata să-l zvîrle înapoi de cum ar fi încercat să o forțeze ; și apa aceea părea că-și bate joc de tristețea lui tăcută, de copil bun, și de faptul că stătea acolo în așteptare, neclintit, pîndind parcă momentul în care să descopere un prim semn, o cît de slabă licărire în atmosfera încărcată de nori grei, ca să poată fugi deîndată în căutarea lui Tico. Dar ploaia nu avea clipe de slăbiciune ; izbea cu o voință feroce în pietre și în case, se furișa pe planurile înclinate ale țiglelor, căutînd o spărtură sau o despicătură ca să ajungă cît mai jos, în taina hambarelor ; ploaia întărîta apa de-a lungul șanțurilor și o împingea cu furie în afara albiilor ei mici, tăindu-i orice respirație.

Toma rupea în dinți firicelele de fîn care i se nimereau prin mîini, cu o mușcătură nervoasă, ascunzînd furia și în același timp neputința de a ajunge pînă acolo sus. Trecu prima zi, trecu și a doua ; apa topise zăpada de pe străzi, care își arăta însă iar căpșorul dinspre munte, nouă și moale ca o hlamidă scumpă de hermină. Numai înspre dimineața celei de a treia zi încetă să mai plouă ; se porni vîntul, care goni norii și descoperi coastele Gamondei, strălucitoare și proaspete sub scînteierea soarelui ca un prunc nou-născut.

Acum se vedea bine noul veșmînt de omăt pe care și-l îmbrăcase muntele, și cusăturile stîncilor se deslușeau pe fondul alb înnoite și ele după potopul din zilele acelea. Soarele apărea și dispărea, de parcă îi era teamă să se arate în toată puterea lui. Era un soare obosit, spălăcit, de părea că-și topise și el căldura în zăpada aceea și

că-şi pierduse vigoarea cu care să se mai poată ridica de la pămînt. Vîntul bolborosea ca o apă care se scurge, făcea înconjurul coşurilor caselor, se ascundea în spatele profilurilor ascuţite ale stîncilor Miracoli, pentru ca să-şi întindă apoi din nou arcul surîsului său, îndată ce liniştea punea stăpînire mai mult timp pe văzduh.

În dimineaţa aceea, Toma coborî devreme din culcuşul lui şi se duse în fugă să ducă laptele ; îi tremurau picioarele de cît alergase, iar tălpile i se umeziră îndată în pantofii numai găuri. Apa ieşea încet din adîncurile pămîntului şi umezeala ei pătrundea în carne ca un ac care străpunge vinele. Toma privea muntele şi drumul care acum nu se mai putea vedea, fiind ascuns sub învelişul zăpezii. Totul era nesfîrşit de calm, încît părea cu neputinţă ca în liniştea aceea deplină să se cuibărească vreo tragedie, o moarte sau altă întîmplare dureroasă : era o seninătate aproape perfidă în luminozitatea aceea clară, dăruită de soare.

Toma, de cum îşi lăsă vasul de lapte gol în faţa uşii, o şi zbughi sus pe fîneaţă şi, emoţionat, îşi umplu iute sacul cu fînul pe care-l scosese Gaspare din claie ca să-l poată lua mai uşor. Fiind dimineaţă, risca să-l poată zări cineva. Gaspare era la cîmp împreună cu Giacomo, ca să cerceteze stricăciunile pe care le făcuse apa şi să vadă ce-ar mai fi fost de făcut. Totuşi nu mai putea sta la îndoială sau zăbovi, gîndindu-se la primejdia care-l păştea pe Tico. Lăsă sacul s-alunece de-a lungul zidului casei, pe unde nu trecea niciodată nimeni. Giacomo şi Gaspare nu-l puteau vedea ; între ei şi casă se înălţa o colină pe unde se mai vedeau încă gropile unor tranşee săpate în grabă de nemţi în timpul retragerii.

Toma îşi luă sacul în spinare şi o porni la drum. Trebuia să-şi croiască singur cărare prin zăpadă, căutînd vechile urme ale drumului bătătorit pe pămînt. Zăpada creştea pe măsură ce el se îndepărta, înălţîndu-se mereu mai impunătoare în faţa lui, fermecător de frumoasă, ca un covor de flori de portocal. La Miracoli, Toma se odihni şi se uită îndelung la urmele lui, de la primele pe care le lăsase pînă la ultimele, urmărind cu privirea drumul parcurs. Era plăcut să se regăsească acolo, în aceleaşi locuri cunoscute, cît mai aproape de Tico şi

de munte, gîndindu-se, ca şi atunci, că poate-l aştepta, cu ochii lui senini îndreptaţi înspre cotitura cheilor de unde apărea Toma totdeauna.

Dar de data asta, Tico nu mai era la intrarea grotei şi, nevăzîndu-l acolo aşa cum sperase, Toma simţi că i se taie respiraţia. Îl descoperi în schimb ghemuit în fundul peşterii, aproape leşinat, dar viu, cu ochii lucioşi în umbră, cu căpşorul sprijinit în scobitura unui picior, aşteptînd parcă o prevestire a morţii. De cum îl văzu intrînd, tresări, nările îi fremătară, ochii săgetară întunericul cu candoarea vie a luminii lor, îşi întinse picioarele şi tot corpul i se încordă în aşteptare. Toma veni lîngă el; Tico îl recunoscuse, era lucru sigur; răsturnă undeva, pe uscat, fînul din sac şi Tico începu să mănînce cu poftă. Toma îi mîngîie urechile şi se simţi cuprins de o stare plăcută, de o dorinţă de a cînta şi a rîde; era fericirea că-l găsise viu şi nu ştia cum s-o exprime.

Se aşeză după aceea lîngă animal şi rămase să-l privească, dar de prea multă fericire nu mai ştia ce să facă, să plîngă sau să rîdă. Tico era în viaţă — ăsta era lucrul cel mai important; i se părea că trăise un coşmar înfiorător din care scăpase acum. Cele două zile de adevărat potop se şterseră din amintirea lui; era un gol care se umpluse acum cu prezenţa lui Tico. Zăpada dinafara peşterii apăru ca un fel de luntre mică ce se lărgea la infinit, părînd o ceaţă deasă aşternută pe pămînt; era de ajuns o suflare ca s-o facă să zboare.

Toma se ridică, luă sacul, îl făcu sul şi-l salută cu drag pe Tico. Apoi coborî, şi drumul în soare i se păru mai uşor ca la urcuş; cîtva timp îl însoţi şi vîntul, care îi dădea tîrcoale pe la picioare ca un animal. Îl stăpînea dorul de Tico; îşi mirosi mîinile şi pe buricele degetelor simţi căldura cărnii lui şi o mireasmă de ceva sălbatic, care-i plăcea mai mult decît însuşi mirosul pămîntului.

Gaspare îl văzu coborînd de pe potecă şi-i ieşi în cale.

— De unde vii? îl întrebă cu asprime.

Băiatul lăsă ochii în jos şi numai atunci îşi dădu seama că strîngea sacul în mînă. Dar Gaspare îl văzu şi el.

— Şi ăsta ce e ? zise el apucînd sacul şi smulgîndu-l din mîinile lui Toma. Fîn... Apoi, după ce-l întoarse pe o parte şi pe alta, răbufni : Ce-ai făcut cu fînul ăsta ?

— L-am dus la Rossa — spuse Toma, agăţîndu-se de prima minciună care-i venise în minte, amintindu-şi că şi în alte dăţi îi mai dusese fîn pentru iepurii de casă pe care-i creşteau împreună.

Rossa locuia la două case mai sus de ei ; era o femeie înaltă, uscată, încă viguroasă, în ciuda celor cincizeci de ani pe care-i împlinise nu demult.

— Vedem noi acum dac-ai fost la Rossa — spuse Gaspare şi-l împinse pe Toma înainte, făcîndu-i semn să umble — dar dacă nu e adevărat, să ştii că-ţi rup oasele.

Toma porni cu ochii în jos ; în spatele lui îl şimţea pe Gaspare, voinic ca un munte. Dar nu pentru el îi era teamă, adică de loviturile pe care le-ar fi primit, ci se gîndea la Tico şi la ceea ce s-ar fi putut întîmpla cu Tico dacă el n-ar fi reuşit să ajungă acolo sus. Nu minţise ca să se salveze pe el, ci pe Tico. Desigur că Gaspare nu i-ar fi iertat-o ; ce-i păsa lui de Tico ! ? Putea să şi moară de foame sau de orice altă nenorocire ; lui tot nu i-ar fi păsat !

Rossa stătea în faţa uşii şi repara o veche crăpătură căscată, pe unde spunea ea că fugeau mereu găinile. Nu se uită la Gaspare care se apropia şi nici nu se întrerupse din lucru. Numai cînd îl văzu pe Toma în faţa ei, cu o figură contractată pe care se întipărise durerea, se opri o clipă şi-şi întoarse privirea către Gaspare, cu un aer întrebător.

— Băiatul pretinde că mai adineauri a fost la dumneata — tună cu glasul lui puternic Gaspare — o ţine morţiş că ţi-a adus dumitale fîn — sfîrşi el vorba, fluturînd sacul prin faţa nasului lui Toma, care amuţise, complet descurajat şi cu o figură îngrozită.

Rossa nu răspunse pe dată. Se uită mai întîi la Gaspare, apoi la Toma, şi din nou la Gaspare. După aceea vorbi cu glasul ei de totdeauna :

— Sigur c-a fost la mine. Mi-a adus fîn pentru

bieţii iepuri ; dacă nu şi-ar aminti el, voi i-aţi lăsa să crape de foame.

— Aş putea să-l văd ? spuse Gaspare.

— Sigur că poţi să-l vezi, dacă n-ai încredere.

Şi-i deschise larg uşa de la staul. Gaspare intră, luă o mînă de fîn dintr-un colţ, îl cercetă atent, îl mirosi, dădu din cap în semn că nu prea era convins şi ieşi afară.

— O fi ! exclamă el şi, după ce-i mai aruncă lui Toma o ultimă privire, plecă bodogănind.

Toma rămase împietrit, fără să ştie ce să spună. Rossa îl salvase, şi el nu găsea cuvinte să-i mulţumească. Încremenise acolo, cu capul în jos, de nici nu simţi cînd femeia îi puse o mînă pe umăr.

— Băiete... — exclamă ea şi oftă ; altceva nu mai adăugă, de parcă tot ce voise să spună s-ar fi spulberat după acel singur cuvînt.

Dar Toma pricepu şi se uită la picioarele lui sfrijite, de la genunchi în jos, de parcă aştepta să-i vină de la ele vreo inspiraţie. Rossa însă nici nu se mai uită la el ; îl dăduse uitării şi pe el, şi ceea ce spusese ca să-l salveze ; Toma se întrebă cum de-a fost în stare să vorbească într-un fel atît de firesc şi pentru ce anume o făcuse oare ? Dar erau întrebări la care el nu putea răspunde şi, dacă ar fi fost întrebată, poate nici Rossa n-ar fi ştiut ce să răspundă. O făcuse aşa, dintr-o pornire omenească ; de altfel, cînd o mărinimie e făcută pe negîndite, nu mai ai timp să te întrebi ce pricini au determinat-o.

Toma se îndepărtă şi îşi văzu de drum, mergînd agale pe lîngă casele oamenilor ; n-avea de loc poftă să se întoarcă acasă, să vadă figura mînioasă a lui Gaspare. Dorea să stea singur, să nu-l privească nimeni ; îi plăcea să se creadă sălbatic ca Tico ; parcă se şi vedea alergînd ca el, sus, pe întinderile nesfîrşite de zăpadă. Se trezi pe platoul Chieve ; cătunul se zărea jos, cu căsuţele mici de tot şi cu furnicarul de oameni care veneau şi se duceau ; o cabrioletă gonea pe şoseaua Fondi ; în faţa ei se aşternea umbra calului şi a trăsuricii, părînd să se ia la întrecere cu însuşi calul adevărat.

Acolo aproape începea și cimitirul ; Toma se opri în fața porții de fier și-și strecură capul printre zăbrelele grilajului, ca să privească. Mormîntul mamei lui era ultimul din fund, pe dreapta. Îl cunoștea bine, chiar dacă erau destule mult mai frumoase decît acela ; crucea Sandrucciei era de lemn, cu inscripția săpată grosolan, de mînă. Un strat subțire de zăpadă acoperea movilițele de pămînt ; în apropiere se vedea o groapă săpată de curînd, unde urma pesemne să se pună un coșciug : cineva avea să moară în cătun înainte de sfîrșitul iernii, și groapa era gata pregătită să-l înghită cu fălcile ei puternice, iar pămîntul avea să-l apese pentru veșnicie, așa cum apăsa și trupul Sandrucciei.

Toma se întrista cînd se gîndea la toate lucrurile astea, la mama lui moartă, la mirosul acela de crizanteme care părea că devenise atît de familiar atmosferei cimitirului, miros de lucruri trecute, de amintiri vagi și prăfuite la fel ca zăpada aceea nisipoasă.

Acolo, sub pămîntul acela, se odihnea Sandruccia, ea, mama lui, pe care o văzuse numai în fotografie, și nici acolo prea clar, deoarece prea era veche și distrusă ; obrazul ei îi apărea șters în negura vremii, de parcă nu fusese niciodată vie. Acum nu mai era decît o cruce care să amintească de prezența ei în lume, înainte de apariția lui, înainte ca ea să fi părăsit viața. Ea pesemne că l-ar fi iubit ; ca și mama Laurettei, care avea ochii blînzi și plini de lumină cînd îl privea ; așa ar fi fost și ochii Sandrucciei, pe care el nu-i văzuse niciodată, pe care și-i putea numai închipui.

Sigur că nu era același lucru să și-i închipuie numai, de aceea îi rămînea totdeauna o senzație de gol, ca o curiozitate nesatisfăcută, pe care o purta cu el oriunde ar fi fost. În acest gol trăia Sandruccia, imaginea ei ștearsă de pe fotografie, roasă de timp, mîncată de viermii pămîntului. Îl văzu venind pe Canuzio, groparul. Își tîra piciorul șchiop și avea o înfățișare resemnată, tristă, ca un om care trăiește în mijlocul morților. Casa lui era cimitirul, unde își petrecea o bună parte din zi : săpa, smulgea buruienile, orînduia mormintele, făcea curățenie în capelă.

Toate făceau parte din obligaţiile lui ; erau treburile lui obişnuite, pe care le făcuse totdeauna ; aproape că se născuse în atmosfera aceea. Tatăl lui fusese tot gropar, ca şi tatăl tatălui său. Acum se apropie, ţinîndu-şi cheile care-i atîrnau la brîu ; fruntea lui săpată de zbîrcituri apărea în bătaia luminii ca o reţea de străzi şi străduţe străbătute de un freamăt. Toma îl cunoştea bine, de mult, şi Canuzio îl lăsa să intre în cimitir de cîte ori avea poftă, chiar dacă nu era ora de vizită.

— Tom ! Ce faci pe-aici la ora asta ? îl întrebă Canuzio, de cum îl recunoscu pe Tom în băieţaşul de la grilaj.

— Treceam... pe aici — răspunse el nepăsător, ca unul care nu vrea să se întrevadă adevărata pricină a prezenţei lui acolo.

Canuzio deschise poarta şi intră urmat de băiat ; Canuzio era bătrîn şi Toma îl iubea tocmai pentru bătrîneţea lui, care-l făcea fără îndoială să se bucure de cea mai mare trecere în lumea aceea a morţilor. El cunoştea pe dinafară datele săpate pe morminte, ca şi pe cei ce zăceau sub ele ; şi pe mulţi din cei ce erau acum dedesubt îi cunoscuse încă din viaţă. Într-o groapă comună erau îngropaţi nişte nemţi, omorîţi în timpul retragerii. Puseseră deasupra o piatră mare, cu numele şi datele săpate cu dalta pe ea, şi unde nu era scris numele, se vedea numai o cruciuliţă, şi alături, scris : *Necunoscut.*

Toma rămînea mereu ca vrăjit în faţa acelei lespezi funerare ; parcă încerca o oarecare duioşie pentru „necunoscuţii" aceia care zăceau sub ea.

Ce trist era să n-ai măcar un nume, să fii îngropat aşa, ca un anonim, care a trăit, dar pe care nu l-a cunoscut nimeni, aşa cum aceşti „necunoscuţi" zăceau fără inscripţie, fără un semn cît de mic de recunoaştere, fără mila care îl însoţeşte de obicei pe cel ce moare !... Şi el simţea tristeţea asta mai mult decît oricare altul, deoarece uneori i se părea că şi el e ca ei, lipsit de nume, de patrie, fără alt pămînt în afara celui în care zăceau corpurile lor.

Destinul lor îi mînase acolo ca să moară, după cum pe Toma îl mînase acolo să se nască. Şi nu era nici o deosebire ; doar că ei nu mai puteau auzi dojenile celor vii, ci erau liniştiţi, liniştiţi pe veci. Pentru el, în schimb, lupta nu încetase, pentru el lupta avea să înceteze numai în ziua în care ar fi ajuns ca cei de acolo, un necunoscut zăcînd într-un pămînt necunoscut. Atunci da, poate că n-ar mai fi simţit mustrările lui Gaspare, nici nu l-ar mai fi îngrozit jignirile oamenilor.

— Trezeşte-te, musculiţă — îi spuse Canuzio, şi se lăsă în groapa pe care începuse s-o sape cu o zi înainte.

Înfigea sapa cu amîndouă mîinile şi zvîrlea pămîntul făcînd numai movilite în jurul gropii.

— De ce-o faci ? îl întrebă Toma, urmărind cu atenţie mişcările lui Canuzio.

— Ehe... — rîse cu maliţiozitate bătrînul — aici îl vom aşeza pe pastorul nostru, cînd va muri.

Pastorul era, împreună cu Campollian, unul din cei mai bătrîni oameni din cătun ; avea nouăzeci de ani şi spunea mereu că nu vrea să moară înainte de a împlini un veac în cap. Acum, că nu-i mai lipsea mult, începuse să spună că nu i-ar fi părut rău să trăiască vreo zece ani peste sută. Şi toţi puneau rămăşag că ar fi fost în stare, pentru că era dîrz bătrînul, de pînă şi moartea, cînd era să-l înhaţe odată, fusese nevoită să cedeze în faţa încăpăţînării lui !

Canuzio arunca afară pămîntul cu putere, şi groapa îi şi ajunsese la cingătoare. Toma se învîrti printre morminte ; îi plăcea să se uite la lespezi, mai ales la cele care aveau şi fotografia mortului pe ele. Apoi se opri în faţa crucii Sandrucciei ; potrivi cu mîna puţin pămînt care căzuse într-o parte. Mormîntul era aproape lipit de zidul care împrejmuia cimitirul, apărîndu-l de vînt şi de capriciile neîndurătoare ale vremii.

De altfel lui Toma nu-i părea rău că fusese aşezat acolo ; era locul cel mai ferit, spre deosebire de cele din mijloc, unde se îngrămădeau atîtea morminte de o parte şi de alta, încît nu puteai privi unul fără să le priveşti şi pe celelalte. În schimb aici era zidul ; era o prezenţă masivă, în stare parcă să înghită cuvintele de rugăciune şi privirile miloase. Dar Toma era în-

cîntat de tăcerea aceea, de senzaţia de pace pe care o respira pămîntul, pe care o emana mormîntul Sandrucciei. Se simţea mai înzdrăvenit cînd pleca de acolo, de parcă „ea" i-ar fi şoptit nişte vorbe a căror origine el nu ştia s-o lămurească.

Trecuse multă vreme de cînd nu mai venise pe acolo. Cu gîndul neîncetat la Tico, nu mai era în stare de nimic altceva. O ramură se mişcă uşor, trosnind în spatele lui. Lui Toma i se păru că-l dojenea că lipsise de acolo atîta timp şi că stătuse departe atîtea zile. Poate că era vocea Sandrucciei care-i grăia printr-o ramură, o simplă ramură de glicină despuiată, care îşi clătina propria-i tristeţe în bătaia vîntului.

Canuzio îşi continua opera, înfigînd cu sete lopata în pămîntul moale şi negru în care colcăiau viermii. Toma văzu cîţiva pe deasupra, apărînd o dată cu pămîntul scos ; încercă să strivească unul cu pantoful şi pe pămînt rămase urma viermelui strivit. Canuzio nu-i dădea atenţie ; el se obişnuise de mult cu viermii, ca şi cu pămîntul acela care răspîndea la suprafaţă un miros de hoit.

Toma simţi cum îl străbate un fior ; poate că-i era frig, poate că-i era teamă, cine ştie !

Mirosul de moarte îi intra în sînge şi otrăvea aerul ca o materie vîscoasă, care-i învăluia toată fiinţa. O simţea plutind deasupra lui, ca o atmosferă pe care plămînii nu voiau să o respire.

— Pleci, musculiţă ? întrebă Canuzio, din groapă, în timp ce-şi trăgea pantalonii.

Toma o pornise pe potecuţa din mijloc şi-i făcu semn că da. Ajunse la poartă, trecu de ea, şi din nou se trezi afară. Atunci simţi cum aerul se schimbă brusc şi cum i se topea greutatea pe care o avusese pe inimă ; capul nu-i mai vîjîia, iar plămînii i se îmbătaţu de aer curat şi proaspăt. Uitase de coşmar. Îşi întoarse privirea : cimitirul rămăsese în urmă, se întrezăreau primele case din cătun. Trecu sprinten prin faţa casei învăţătorului. Oare ce făcea Lauretta la ora aceea ? Poate că era la şcoală, sau poate că învăţa.

Imaginea Laurettei alungă ultimele umbre ale coşmarului, lăsîndu-i numai o amintire îndepărtată. Lauretta

avea această putere fermecată, ca şi Tico, de a-l face să uite pe moment atîtea amărăciuni din viaţa lui. Şi el îi era recunoscător : nu ei, ci imaginii pe care şi-o făcuse despre ea şi pe care o purta cu el, aşa cum purta în inimă marea lui dragoste pentru Tico. Pentru el, Tico şi Lauretta se contopeau, se identificau, făceau un singur tot, hrănit de acelaşi gînd, conceput în aceeaşi dragoste. Două imagini care niciodată nu mergeau despărţite, nici cînd era numai el cu Tico, nici cînd era numai el cu Lauretta, pentru că fiecare dintre imagini făcea parte din cealaltă, era substanţa celeilalte. El nu putea să creadă că Lauretta ar fi altfel decît Tico doar pentru că-i dăduse prilej de umilinţe şi pentru că mai avea încă să-l umilească ; asta făcea parte din caracterul ei ; el însă iubea chiar şi această latură a caracterului ei, latura care-l făcea să sufere cel mai mult.

I

DIN NOU VINE PRIMĂVARA

O dată cu venirea primăverii, muntele începu să se îmbrace în verde. Acolo unde mai înainte era zăpadă răsăreau primele firicele de iarbă, arbuştii uscaţi şi despuiaţi se acopereau de frunze, iar pe cîmp florile îşi ridicau căpşoarele cu graţie ; margarete, ciuboţica cucului... Totul era o îmbinare bogată de verde care se intensifica pe zi ce trecea.

Zăpada nu mai rezista decît sus, pe unele coaste abrupte, încît te minunai cînd mai dădeai de ea în mijlocul oceanului de iarbă nouă, de parcă acum ar fi fost în afara firii, legată doar de amintirile de iarnă.

Şi totuşi cînd dădeai de ea îţi făcea plăcere, ducîndu-te cu gîndul la zilele în care zăpada era singura stăpînă, de netăgăduit, a dealurilor şi a munţilor acelora ; în schimb acum, retrasă acolo, parcă era înfricoşată ca nu cumva să i se smulgă pînă şi peticul de loc pe care cu greu şi-l mai păstrase. De obicei, soarele o ignora, părînd că nu are ochi pentru zăpada aceea ascunsă, lăsînd-o să trăiască în pace.

Păzită cu gelozie de umbra povîrnişurilor abrupte, aştepta iarna care urma să vină, pînă atunci păstrînd o somnolenţă care dura toată vara, poate şi mai bine. Şi muntele o veghea grijuliu şi drăgăstos, ocrotind-o cu statura lui uriaşă, aproape mîndru că mai poartă pe el un petic, ca amintire, din fosta lui haină de hermină. Cîteodată, băieţii cotrobăiau, şi cînd dădeau de zăpadă o priveau cu ochii mari, o admirau şi se căţărau pe marginea prăpastiei, s-o urmărească cu ochii lor strălucitori pe deasupra crestelor de stîncă, în şerpuirea ei albă. N-o putea atinge nimeni, nici vîntul ; chiar forţele naturii îi respectau puritatea ei feciorelnică.

Zăpada dispăruse pînă şi în jurul stîncilor Miracoli, descoperind cele două piscuri, care se avîntau în albastrul cerului ca nişte păsările scăpate din colivie, dornice de libertate ; în jurul lor, ierburile şi florile dezlănţuiau un joc sălbatic de culori ; soarele le încălzea rădăcinile tinere. În sfîrşit, acum putea să iasă şi Tico, să pască în voie iarba fragedă din vale, care creştea peste tot, în tufărişuri şi în crînguri, printre bolovani şi stînci ; putea mînca pe săturate, fără ca nimeni să-i spună ceva. Toma îşi petrecea tot timpul lui liber alături de Tico, fie scoţîndu-l afară şi privindu-l cum paşte, fie culegîndu-i iarbă pentru zilele ploioase, pe care o îngrămădea apoi într-un colţ al peşterii. Cîteodată o aducea cu el şi pe Rugè (mai ales cînd trebuia să-şi justifice plecările faţă de Gaspare) şi Rugè venea domoală în spatele lui, uitîndu-se pe cărare cu ochii ei blînzi şi oprindu-se din cînd în cînd să smulgă cîte un fir de iarbă de pe marginea drumului. Atunci, Toma o îmbia să se urnească din loc, nerăbdător s-ajungă mai repede la Tico. O trăgea de funie, smucind-o cu o mînă puternică şi hotărîtă, dar Rugè mergea liniştită, lăsînd să-i cadă din gură iarba pe care o călca apoi cu copitele ei grele.

În primele zile, Tico privea cu neîncredere prezenţa lui Rugè pe pajiştea mică din faţa peşterii ; parcă se temea să se apropie de ea, din cauza masivităţii ei, sau se speria de strălucirea coarnelor ei cînd Rugè îşi lăsa capul în jos. După aceea se obişnuise, nu-i mai era teamă, şi dacă Rugè lipsea de la întîlnire, el era primul care se uita după ea în vale, aproape cu aerul de a-i spune lui Toma : „Are de gînd să mai vină, sau nu ?“

Tico mai şchiopăta încă, tîrîndu-şi bietul picior pe care nu era de loc sigur. Asta îl împiedica să se depărteze prea mult sau să încerce să se aventureze pe vîrfurile Gamondei. Şi de fapt lui Toma nu-i părea rău de acest lucru ; dacă Tico ar fi fost zdravăn, adică în stare s-alerge, poate că prietenia lor n-ar fi durat mai mult de iarna aceea, şi acum Tico ar fi fost în căutarea altor văi, mai prăpăstioase, unde nu i-ar fi venit nimănui ideea să-l dibuiască.

În schimb așa, locurile pe unde hoinărea el nu erau prea îndepărtate și chiar presupunînd că s-ar fi pierdut, ceea ce nu se prea putea întîmpla, lui Toma i-ar fi fost ușor să-i dea de urmă.

Acum Tico știa bine drumul care ducea la grotă și niciodată nu se întuneca înainte să ajungă la adăpostul lui, unde se întindea pe culcușul mic de paie pe care Toma i-l refăcuse. Și Rugè, la drept vorbind, nu se arătase dușmănoasă față de tovărășia lui Tico, totuși cînd Tico se apropiase prea mult de ea, ca să-i apuce iarba de sub nas, era cît pe-aci să-l împungă cu coarnele, dar Tico, presimțind parcă primejdia, făcuse la timp un salt ceva mai departe ; strigătul lui Toma a fost suficient să pună lucrurile la punct. Altceva nu se întîmplase, așa că Tico și Rugè se înțeleseseră fără să mai fie nevoie de intervenția lui Toma, ca să-i împace.

Cu venirea primăverii, Giacomo își reluase vechea lui ocupație și hoinărea prin munți în căutarea de tuburi metalice de cartușe și proiectile sau alte rămășițe de pe urma războiului. În schimb Gaspare se ocupa cu munca cîmpului ; dacă îi rămînea vreo oră liberă se ducea la Murchiaia, care n-avea brațe îndeajuns ca să-și muncească pămîntul. Cîteodată se întîmpla să-l însoțească și Toma, dar mai ales Giacomo îl lua cu el. Toma lipsise chiar o săptămînă întreagă cu Giacomo ; mîncaseră puțin lapte afumat într-o cabană alpină, unde poposiseră peste noapte, dormind pe două bănci lungi de lemn ce serveau de pus brînza la uscat.

În timpul zilei căutau, scormoneau, scoteau la lumină fiare ruginite, tot felul de arme vechi, bombe, cartușe, țevi de alamă și o grămadă de alte lucruri pe care Giacomo le punea de-a valma într-un sac și, cînd ajungeau acasă, le tria. Odată găsiseră chiar o mină neexplodată ; dar Giacomo n-o atinse, preferînd s-o ocolească pe departe.

— De ce ? întrebă Toma.

— Astea explodează dacă le atingi — îi spusese Giacomo.

Și lui Toma îi rămase întipărită culoarea verde a minei, ca și forma ei caracteristică, rotundă, care-o făcea să semene cu un vierme imens și singuratic. Pri-

vind-o, îți lăsa impresia unui lucru nevinovat, stînd așa pe peticul acela de pămînt, puțin îngropată, de parcă ar fi fost zămislită chiar de pămînt. Părea cu neputință să explodeze la o simplă atingere, să scoată un urlet infernal, să împrăștie moartea în jur ca o cutie cu surprize chinezească. Și totuși așa era ; Toma, ascuns într-o groapă, încercase s-arunce o piatră, dar piatra se oprise la zece centimetri de „lucrul acela" și „lucrul" nu explodase.

Apoi îl chemase Giacomo, așa că Toma nu mai putuse s-arunce cu pietre. Bomba a rămas acolo, neexplodată. Ei continuară să caute, și sacul se umpluse iute, atîrnînd atît de greu, încît Giacomo abia îl mai putea căra. După o săptămînă coborîseră în cătun, Giacomo descărcase bombele, să dusese la Fondi să vîndă fierul și alama, iar cîștigul trebuie să fi fost frumușel, pentru că în zilele acelea Giacomo fluiera într-una, și cînd Giacomo fluiera era semn că lucrurile nu-i mergeau rău.

În schimb Toma, de cum se întorsese, alergase la Tico, cu cugetul neliniștit pentru toate zilele în care fusese nevoit să-l părăsească. Dar aici nu se schimbase nimic ; Tico se gospodărise foarte bine chiar și fără ajutorul micului său stăpîn. Și viața își reluă cursul de mai înainte : Toma și Tico, Tico și Rugè, Rugè și muntele, pînă la următoarea plecare a lui Giacomo, cînd Toma trebuia să părăsească din nou culcușul lui Tico și să stea zile în șir pe drumuri, într-o continuă luptă cu moartea.

Dar mai era cîtva timp pînă atunci, și Giacomo trebuia, în primul rînd, să sorteze restul de fiare, care ocupa un colț întreg din bucătărie, azvîrlite unele peste altele, așa cum căzuseră din sac cînd îl răsturnase.

Totuși, în ziua aceea, Toma n-o duse pe Rugè la păscut — plecase singur. Avea o întîlnire la Miracoli ; clopotul bătuse ora două după-amiază și un soare cald însoțea pașii lui Toma.

La două și jumătate, la Miracoli avea să fie și Lauretta ; așa îi promisese de dimineață. Dorea s-o însoțească la Tico, să i-l arate, să-l cunoască pe acest prieten al lui de care-i vorbise cu atîta însufleție ; și în

sfîrşit sosise şi clipa să i-l prezinte ; avea s-o conducă la peşteră şi desigur că Tico avea să fie fericit de noua lui cunoştinţă.

La Miracoli încă nu era nimeni, era devreme. Toma se aşează pe marginea cărării, pe un colţişor de stîncă ieşit mai în afară, şi aşteptă. Miracoli aşternea în spatele lui o fîşie lungă de umbră care i se pierduse sub picioare. În vale, casele din cătun se vedeau roşii în lumina soarelui ; nici o siluetă de om nu părea să se mişte, ci peste tot domnea o linişte adîncă. Acum însă, mai la vale, departe, se mişca ceva ; Toma îşi forţă privirea : cineva înainta spre el — desigur, Lauretta. Se ridică şi se uită mai bine. Într-adevăr, Lauretta era. Purta o pereche de pantaloni pescăreşti, mai scurţi, ca un băiat, de culoarea nisipului sau a pielii de porc, şi o bluză albă decoltată la spate. Toma îi ieşi în cale ; era la cîţiva paşi de el.

— Am fugit de-acasă — îi spuse Lauretta cînd ajunse lîngă el, abia trăgîndu-şi răsuflarea.

— Acum o să te caute, cum face Gaspare cu mine — spuse Toma.

— Nu. I-am spus mamei că mă duc în grădină. Deocamdată n-o să-şi dea seama... E departe tare ?

— A, nu ! spuse Toma. Ajungem iute, peştera e alături, lîngă moviliţa aceea.

Şi întinzînd braţul, îi arătă aproximativ distanţa. Lauretta îşi dădu buclele pe spate şi zîmbi.

— De cînd n-am mai fost la Miracoli ! spuse ea. Dinainte de-a veni iarna.

— Eu nu — spuse Toma mergînd în faţa ei — toată iarna am venit aici ...să-i aduc lui Tico de mîncare.

— Ce înalte sînt stîncile ! spuse Lauretta, întorcîndu-se să le privească. Sînt la fel ca zgîrie-norii din manualul meu de geografie.

— Ce sînt zgîrie-norii ? întrebă Toma.

— Sînt case, case cu multe etaje, înalte cît un munte, şi lumea trăieşte în ele la fel ca noi... Cînd voi fi mare mă voi duce şi eu să locuiesc într-un zgîrie-nori.

O clipă, Toma tăcu, apoi spuse :

— Şi mie mi-ar plăcea...

— A, nu ! făcu Lauretta, lăsîndu-se pradă drăcuşorului crud care exista în ea. Zgîrie-norii sînt numai pentru oamenii albi... Negrii n-ar reuşi niciodată să construiască zgîrie-nori.

— De ce ? întrebă Toma, chinuit de o neliniştе îngrozitoare.

— Pentru că negrii nu pot face ceea ce fac albii.

— Şi de ce nu pot face ? întrebă din nou Toma.

— Oh ! oftă de data asta Lauretta şi se opri. Pentru acelaşi motiv pentru care tu n-ai fi în stare niciodată să escaladezi stîncile Miracoli, în timp ce un om alb... da !

Toma ridică capul şi rămase împietrit ; aşteptă cîtva timp înainte de a răspunde, apoi spuse :

— Dar eu am suit în iarna asta pe Miracoli... în plină zăpadă...

Lauretta începu să rîdă.

— Fugi de-aici, cine te-ar crede ?

— Îţi spun că m-am urcat pe stînci şi am ajuns pînă în vîrf.

— Fugi de-aici ! Tu să fii în stare să urci pe stîncile Miracoli ! spuse Lauretta, cu un aer dispreţuitor.

Toma lăsă capul în jos şi tăcu. Era de prisos să mai insiste faţă de Lauretta. Tot nu s-ar fi lăsat convinsă. Ajunseră aproape de peşteră.

— Tico va fi fericit să te vadă — spuse Toma.

— Crezi ?

— Sigur, Tico îi iubeşte pe oameni, fără să-i pese de culoarea lor albă sau neagră...

— Fiindcă e un animal şi animalele nu pot face distincţie între alb şi negru — spuse Lauretta, cu un aer de mare cunoscătoare a problemei.

Toma intră în peşteră. Dar era trist ; cuvintele Laurettei îl descurajau, se simţea exclus din viaţa ei, îndepărtat din gîndurile ei ; aproape că nu vedea între ei doi nici o putinţă de înţelegere ; intervenea mereu „culoarea" care-i despărţea, impunîndu-i realitatea a două lumi diferite. Dar de ce aveau albii atîtea pricini de ură faţă de cei din rasa lui ? Toma nu reuşea să se

lămurească, problema îi rămînea neclară, prea grea pentru el, o problemă fără dezlegare, în care rătăcea ca într-un labirint, deoarece pe oriunde căuta o ieşire nimerea întotdeauna în acelaşi punct de unde pornise.

— Ce frumos e !

Vocea Laurettei, care mîngîia botul lui Tico, îl smulse din gîndurile lui amare. De fapt asta era important, ca Lauretta să fie acolo şi, alături de ea, Tico, amîndoi să se împrietenească ; Tico se lăsa atins de mîinile Laurettei, parcă îi căuta mîngîierile, cu botişorul întins înspre ea şi ochii luminoşi. Lauretta se aşezase alături de el, cu genunchii pe paie, şi bluza ei albă de muselin i se ridica ritmic pe piept, o dată cu respiraţia. Toma o privea şi ar fi vrut s-o vadă mereu aşa, în poziţia aceea, care părea a fi creată anume pentru a-i scoate mai bine în relief graţia.

Văzută aşa, Lauretta nu mai era fetiţa răutăcioasă de mai înainte, aceea care îl învinuise cu atîta cruzime de păcatul originii sale. (Dar era oare un păcat să te naşti negru ?) Semăna mai degrabă cu un înger ca aceia pe care-i văzuse Toma zugrăviţi pe pereţii bisericii, în tablouri mari, de-ţi luau ochii prin coloritul lor şi ale căror figuri păreau vii, mişcîndu-se aievea pe fondul tablourilor acelea încîntătoare. Lui Toma îi făcea plăcere s-o asemuiască cu chipul unui înger : şi îngerii aveau părul buclat şi ochii de un albastru aşa de viu de părea un cer nou oglindit în cel în care trăiau.

Tico îşi rezemase botul de picioarele Laurettei, parcă încredinţat, la fel ca Toma, că făptura ei nu trebuia privită separat de chipul îngerilor ; şi stătea aşa cuminte, copilăros, în dorinţa lui de prietenie, pierzîndu-şi parcă vechea natură sălbatică sub privirea ochilor Laurettei.

— Cîţi ani o avea ? întrebă Lauretta aşa, pe neaşteptate.

— Oh, e încă tînăr — făcu Toma — după mine n-a împlinit nici un an.

— Dar cum de l-ai găsit ?

Toma îi povesti Laurettei cum îl găsise în mijlocul zăpezii şi plimbările sale lungi ca să-i aducă de mîncare.

— Şi te cunoaşte ? întrebă Lauretta.

— Sigur că mă cunoaşte ; vrei să-ţi arăt ?

Lauretta îi făcu semn că da.

Toma se apropie de gura peşterii, trecu de ea şi ieşi afară. De acolo îl chemă, făcîndu-şi mîinile pîlnie la gură :

— Tico, Ticooo...

La chemarea lui, Tico îşi ciuli urechile, ridică botul spre gura luminată a peşterii, deveni neliniştit, tot trupul îi fremătă deodată şi se propti pe cele două picioare din spate. Chemarea se repetă. De astă dată, Tico se ridică pe cele patru picioare şi, sub privirea Laurettei, se tîrî pînă la intrarea în peşteră, unde-l aştepta Toma.

— Ai văzut ? îi spuse Toma plin de mîndrie, intrînd înăuntru. A venit.

— Şi totdeauna îl chemi aşa ?

— Nu totdeauna, nu. Numai cînd mi-e teamă că s-a rătăcit.

— De ce ? Se rătăceşte ?

— Nu, pînă acum nu s-a rătăcit niciodată ; dar vreodată ar putea uita drumul pe care să ajungă acasă...

— Şi atunci te duci tu după el să-l cauţi ?

— Da, cînd ştiu de unde să-l iau.

— Mi-ar plăcea să am şi eu unul aşa ca Tico... Nu mi-l dăruieşti mie ?

— Pe cine ? Pe Tico ? spuse Toma, îngrozit de moarte la ideea unui asemenea gînd.

— Da, dacă mi-l dăruieşti mie, eu îl pot ţine acasă, tu nu... Dacă îi spun tatii să-l ia...

— Nu — spuse Toma simţindu-şi gîtul uscat — pe Tico nu, nu pot — şi se uită cu o privire deznădăjduită în jurul lui. Tu ai un tată, o mamă, lumea din jurul tău, eu nu-l am decît pe Tico, te rog să nu mi-l iei...

— Nu, am spus numai aşa, într-o doară... — spuse Lauretta necăjită şi se întoarse să plece.

Toma respiră uşurat, dar cînd îşi ridică ochii, pe care-i ţinuse aţintiţi asupra lui Tico, îşi dădu seama că Lauretta nu mai era acolo, dispăruse.

— Lauretta... — strigă el şi-l părăsi pe Tico, dînd buzna spre ieşire.

Lauretta ajunsese departe, la vreo cincizeci de metri, mergînd repede pe cărarea pietroasă. Toma o ajunse din urmă după ce alergase o bucată bună de drum.

— Te-ai supărat ? o întrebă el cînd ajunse lîngă ea. Te-ai supărat pentru că nu ţi l-am dat pe Tico ?

— Nu, nici nu-l vreau pe Tico al tău, n-ai decît să ţi-l ţii.

Dar în glasul ei se simţea necaz şi poate o umbră de invidie, atît de fină, încît ea însăşi cu greu îşi dădea seama. Trăsăturile parcă i se înăspriseră, ochii nu mai aveau aceeaşi căldură pe care o avuseseră cînd îl privise pe Tico ; Toma nu era în stare să-şi explice schimbarea ei bruscă. Mai încercă să-i vorbească încă o dată, dar ea nu-i dădu ascultare şi-şi continuă drumul fără să-i mai pese de el. Doar cînd ajunse aproape de cătun se opri să-i spună :

— Şi acum pleacă, nu vreau să fim văzuţi împreună. M-ar putea certa...

Dar nu asta era adevărata cauză, Toma înţelese. Era tot blestemata de culoare a pielii : el negru şi ea albă ; el zbîrlit şi aspru ca un animal fără căpătîi, iar ea frumoasă şi plină de graţie ca o păpuşă ieşită din mîinile dibace ale unui păpuşar talentat. Laurettei îi era teamă să fie văzută cu el, ăsta era adevărul. Poate că în ziua în care el ar fi devenit alb, lucrurile s-ar fi schimbat ; dar aşa ceva nu era cu putinţă ; nimeni n-avea cum să-i jupoaie pielea ; era destinat să rămînă o veşnicie un mulatru, să nu aibă altă culoare decît cea pe care o avea.

Lauretta, acum, mergea singură, înainte. Un timp, Toma rămase uitîndu-se după ea cum zbura grăbită, vrînd parcă să lase între ea şi el cea mai mare distanţă cu putinţă. Dar îi plăcea să privească aşa, din spate, făptura ei delicată şi armonioasă, cu braţe firave de-a lungul trupului ; iar sub mîngîierea înflăcărată a soarelui, buclele ei bogate zburdau în toate direcţiile. Rămase singur, dar amintirea Laurettei era acolo, cu el, ca ceva viu, plin încă de însufleţirea pe care i-o transmisese prezenţa ei. Era tare plăcut să simtă ală-

turi de el amintirea aceea. Putea sorbi acum viață din imaginea ei așa cum îl însufleția de atîta timp imaginea lui Tico.

Își reluă drumul abia în momentul în care Lauretta nu se mai vedea, pierzîndu-se în umbrele caselor. Vedea doar urmele sandalelor ei pe cărarea prăfuită ; și parcă din urmele acelea se întrupa făptura Laurettei, sprintenă.

De cum ajunse acasă, îl și chemă Giacomo să-i ceară o mînă de ajutor să poată transporta cele două lăzi pline cu vîrf de fiarele pe care le pregătise pentru vînzare a doua zi. Le așezară înăuntru, în casă, lîngă ușă. Urma să vină Grand să le ia cu căruța, să le ducă la Fondi ; așa se înțelesese cu Giacomo. Căzuseră la înțelegere și asupra prețului de transport ; Grand era căruțaș de profesie ; el ducea sacii de făină la brutar. Giacomo, după ce-a cîntărit și-a aranjat lăzile într-un colț al odăii, ca să fie mai ușor de scos afară, i s-a adresat lui Toma :

— Mîine mergem la Sella, tinerelule. Va fi o plimbare cam lungă.

Sella era la o distanță de vreo douăzeci de kilometri de Agrè ; era o localitate sus, în munți, unde mai fusese Toma, dar în anotimpul acela era pentru prima oară că urcau acolo sus. Aveau de străbătut poteci rîpoase, pe lîngă stînci uriașe și lustruite ca marmura, de care trebuia să te ții la distanță, ca să n-aluneci în abisul vreunei prăpăstii. La Sella, muntele semăna cu o carieră de piatră albă și spectrală, fără copaci și fără ierburi, ca un cimitir alcătuit în întregime din piatră. Pietre atît de albe, de-ți luau ochii dacă te uitai mai mult la ele. Păreau a fi pete de zăpadă, dar nu era decît piatră : stînci și iar stînci, ca niște pumnale, în mii de forme și de dimensiuni — lungi, țuguiate, rotunde — stane de piatră de veacuri pe acele meleaguri și neatinse de nimeni niciodată.

Poate că aveau să înnopteze pe-afară, sub vreun pin. Lui Toma îi plăcea să doarmă sub cerul liber, să vadă cum pălește lumina din ce în ce mai mult și cum din munți, din infinitul care se întinde în spatele munților, coboară seara. Închizînd ochii, aproape c-ai fi crezut

că umbrele întunecate de pe albul stîncilor apar din pămînt, din piatră seacă, de parcă o mînă nevăzută ar fi lăsat o patină de negru pe pietrele albe, ca să le contopească cu noaptea. Ce minunat ar fi fost ca o altă mînă, tot atît de nevăzută, să-i fi luat şi lui Toma patina neagră a pielii lui şi, în următoarea zi care mijea, să se trezească c-o piele albă, de culoarea stîncilor acelora !

Dar asta ar fi fost oare de-ajuns ca să se poată socoti la fel cu ceilalţi copii ? Ar fi de-ajuns să i se jupoaie pielea lui neagră ca să gîndească la fel cu ei, să creadă în ceea ce credeau ei ? Să aibă aceleaşi năzuinţe ca şi ei ? De asta nu mai era atît de sigur ; lumea oamenilor albi era lumea Laurettei, o lume unde nu era loc pentru dragostea lui pentru Tico. Dar el nu l-ar fi părăsit pe Tico numai pentru o problemă de culoare, să fi fost el alb sau negru ; Toma simţea pentru el o dragoste nepărmurită, care îi dădea putere să reziste, să-şi poată duce mai departe singurătatea lui cumplită de om negru în mijlocul albilor, singurătatea însăşi a rasei lui.

Dar la ce-ar fi folosit să se lepede de culoarea pielii ? Ca să fie la fel cu ceilalţi ? Nu culoarea pielii face sufletul unui om : toţi oamenii au dreptul la egalitate, fie ei negri sau albi. Toma nu făcea nici o deosebire între o dragoste şi alta, între dragostea pentru Lauretta şi aceea pentru Tico ; pentru el, dragostea era una singură, deşi obiectul ei se deosebea de la un caz la altul. Dar Lauretta, ca şi ceilalţi oameni albi, făcea aceste deosebiri. Şi Toma nu reuşea să înţeleagă de unde venea acest fel al lor de-a gîndi.

Ei n-aveau decît dispreţ faţă de el. Dar de unde provenea acest dispreţ ? Era oare o vină să te naşti de culoare neagră ? Da, problema era veche, dar comportarea Laurettei o făcuse să devină nouă. Nu era pentru prima oară că-şi punea asemenea întrebări, dar faptul că Lauretta îl făcuse să se simtă tare umilit de condiţia ei de fetiţă „albă" era un nou izvor pentru vechile lui frămîntări, lărgindu-i marginile acestei probleme.

El nu căuta o rezolvare. Nu. Un zîmbet al Laurettei ar fi fost de-ajuns, sau orice altă dovadă de bunătate,

ca el să nu se mai simtă un străin în mijlocul străinilor, ci să se simtă un fiu al pămîntului acela şi al oamenilor aceia. Puţină căldură şi o fărîmă de simpatie omenească în jurul lui şi n-ar fi fost nevoie de atîtea discuţii asupra raselor şi asupra drepturilor omului ; toate acestea erau lucruri pe care Toma le pricepea greu. El cerea iubire, aşa cum îi dăruia el lui Tico ; oamenii însă... aceşti oameni, atît de avari în jocul pasiunilor lor, ar fi fost oare capabili să-l iubească aşa pe Toma ?

II

CAPCANA

Patru zile au stat la Sella, trudind în căutare de materiale. Ceea ce-au strîns s-a dovedit de preţ ; Giacomo promise chiar să se mai întoarcă ; el cunoştea bine locurile, ştia pe unde să scotocească. Se spunea că la Sella încă mai erau cantităţi mari de arme şi muniţii, ascunse de nemţi în timpul retragerii în adîncul uneia din grote, dar nimeni nu reuşise să dea de urma lor. Erau atîtea peşteri, încît ar fi fost necesare luni întregi să le poată cerceta pe toate, şi apoi trebuia foarte mult săpat ; nemţii prăbuşiseră cu dinamită intrările unor grote, de aceea acum nu se mai vedea nimic, decît muntele, egal şi monoton pînă la marginile lui cele mai îndepărtate.

Acolo sus nu trăiau animale şi tăcerea învăluia totul ; din cînd în cînd se auzea strigătul răguşit al unui uliu pintenat, care se pierdea îndată. Stîncile păreau luminate de o sursă de lumină subterană ; prăpăstii întunecate şi adînci se căscau pe neaşteptate ; Toma se distra aruncînd cu pietre în hăul lor, ca să le audă cum cad. Cîteodată însă nu se mai auzea nimic, părînd că golul în care se cufundau era fără sfîrşit ; Toma aştepta puţin, apoi se uita în jos, dar privirea lui se izbea de întunericul acela unde niciodată nu pătrundea vreo rază de soare ca să-l lumineze.

Alteori însă, prăpastia se închidea brusc ; atunci pietrele se izbeau în adîncul ei şi stîrneau un ecou slab şi surd, ca zgomotul discret al unor paşi. Poate că Giacomo ar fi dat de ceva care să-l intereseze dacă ar fi coborît acolo, dar nu voia ; el mergea numai pe unde se simţea sigur pe picioarele lui ; spunea că

suferă de ameţeli şi că explorarea prăpăstiilor nu era pentru el. Giacomo era totuşi în stare să meargă bine la drum; se căţăra ca o pisică pe potecile stîncoase şi deseori Toma trebuia să alerge ca să-l poată ajunge din urmă.

În cele patru zile mîncaseră şi dormiseră sub cerul liber. Giacomo adusese două pături, strîns legate în jurul raniţei, din care-şi încropiseră un culcuş pentru noapte. Din fericire, timpul se menţinuse frumos şi luna luminase văzduhul întunecat, ca farul imens al unui vapor gigantic ce navighează pe mare. La patru se iveau zorile; o dîră albăstruie spinteca orizontul negru, apropiindu-se încet-încet de alte dîre luminoase, care apăreau în stînga şi în dreapta şi cu care se contopea într-un tot. În acelaşi timp, cerul devenea alb-albăstrui; jos, la poale, un aer aspru scutura frunzişul pădurilor; soarele, opac ca un geam mat, se trezea somnoros în carul aurorei şi, căscînd alene, privea pămîntul.

În asemenea dimineţi, Toma urmărea vrăjit ivirea zorilor, de parcă lua parte la cine ştie ce spectacol, veşnic nou pentru el şi plin de farmec. Giacomo însă nu avea astfel de sensibilităţi. Gîndul lui nu era decît la muncă, pentru el soarele nefiind decît semnalul că se putea începe lucrul. Cît au mai săpat în zilele acelea! Giacomo, ca să meargă mai repede treaba, îşi luase barda lui mică, dar bolovanii grei trebuia să-i mişte cu mîna sau cel puţin să-i rostogolească. După două ore de asemenea muncă, Toma era ud leoarcă de sudoare.

Seara îşi simţea braţele frînte de oboseală, iar muşchii îl dureau îngrozitor. Adormea repede într-un somn liniştit, neîntrerupt de vise, din care nu se mai trezea pînă dimineaţa. Giacomo spunea rîzînd că Toma, cînd doarme, seamănă cu o marmotă în vizuina ei.

Acum se sfîrşiseră cele patru zile şi erau din nou acasă. O mică parte din materiale a trebuit s-o lase acolo sus, nefiind în stare să care atîta greutate dintr-o dată. Îngropară materialele într-un loc ascuns, pe care-l cunoşteau numai ei doi, la rădăcina unui pin bătrîn, despicat pe jumătate de un trăsnet.

Grosul încărcăturii îl formau schijele de toate tipurile și dimensiunile, de la cele mai groase și grele, ale bombelor de artilerie, pînă la cele fine și mici cît o unghie, ale grenadelor. Apoi erau benzile goale de mitraliere, cîte un pat de pușcă, cartușe goale sau încărcate, cartușe cu galon, un tub de gelatină cu fitilul intact, bombe explodate și neexplodate. Pe cele neexplodate le descărca Giacomo, care se pricepea la asta ; atunci nu voia ca Toma să stea lîngă el, ci se ducea întotdeauna la o distanță de un kilometru de casă, pe un cîmp liber. Spunea că dacă era să moară, cel puțin să moară numai el singur !

Învățase și Toma alcătuirea anumitor bombe, știa ce conțineau, deoarece îi explicase Giacomo, și cum explodau, dacă le scotea siguranța cu mîna. Îl atrăgeau mai ales grenadele, cele sferice cu un mîner lung de lemn, împărțite în pătrățele simetrice care s-ar fi preschimbat în multiple schije în momentul exploziei. Le lua, le cîntărea din ochi, cîteodată mai făcea și gestul să le arunce, dar numai așa, în glumă. Se simțea puternic cu „lucrurile" acelea grele în mînă, pe care le manevra cu atîta dibăcie.

I-ar fi plăcut să facă să explodeze una, ca să-i vadă efectul. Dar Giacomo nu l-ar fi lăsat să încerce ; totuși el putea să o facă fără știrea lui Giacomo. De exemplu, se afla printre materiale o grenadă de mînă, de fabricație germană, așa cum de altfel mai văzuse și altele ; dacă ar lua-o, Giacomo nu și-ar da seama de lipsa ei, neputînd ține socoteala întregului material pe care-l poseda... Duse grenada sus, în mansardă, o ascunse sub o grămadă de zdrențe vechi, cu gîndul s-o ia în ziua următoare.

Și, într-adevăr, Giacomo nu-și dădu seama, deoarece curînd fu obligat să-l ajute pe Gaspare să lege niște butuci de viță de vie pe care-i dărîmase furia ploii cu piatră. Fierul vechi era strîns în colțul obișnuit din bucătărie și, spre marea desperare a maică-si și a lui Giacomo, Battistino îl tîra peste tot ca să se joace.

A doua zi, Toma se duse la Tico ; avea grenada la el, înfășurată într-o cîrpă. Tico îl primi cu toate onorurile, dar Toma, absorbit cu totul de ideea de a face

să explodeze grenada, nu-i dădu prea multă atenție. Cercetă bine inelul de siguranță pe care trebuia să-l smulgă cu putere cu o clipă înainte de a o azvîrli. Avea de gînd s-o arunce în prăpastia Femia — un abis înspăimîntător, care cobora în linie dreaptă vreo sută de metri ; de pe buza prăpastiei privirea ți se rătăcea în văile ce păreau că se desprind unele din altele. Dar ca să-și pună în aplicare planul avea de mers o bună bucată de drum.

Tico îl însoți ; trecuse multă vreme de cînd nu-și mai dezmorțise picioarele ; o plimbare îi făcea bine. Grenada era grea ; Toma și-o trecea dintr-o mînă într-alta ; Tico mergea în spatele lui și adulmeca iarba fragedă de pe potecă. După o oră bună de mers, ajunseră la prăpastia Femia ; fiindcă Tico se duse chiar în marginea ei, Toma îl goni înapoi. Azvîrli cîrpa și, cu multă băgare de seamă, așeză bomba pe pămînt. Tico o mirosi cu neîncredere, împingînd-o cu botul cîțiva centimetri.

— Fii liniștit — îi spuse Toma, care căuta locul cel mai nimerit de unde s-o azvîrle.

În sfîrșit găsi un loc deschis, care părea potrivit pentru ceea ce urmărea el să facă, și se întoarse să ia grenada ; stînd acolo, deasupra prăpastiei, nu era în pericol să-l ajungă schijele ; grenada avea să explodeze departe, în adîncuri, unde valea se îngusta ca o piramidă răsturnată cu capul în jos. Trase inelul de siguranță, simțindu-și inima bătînd cu putere, ținu o clipă grenada în mînă, se uită la ea, apoi, cu o mișcare semicirculară a brațului, o aruncă cît putu mai tare, simțind-o cum îi fuge din mînă ; grenada fusese azvîrlită !

Toma îi urmărea traiectoria — o parabolă descendentă, urmată de o cădere verticală printre stînci. Iată, acum avea să explodeze, un urlet înflăcărat avea să țîșnească din pămînt ; Toma privea fix „lucrul" acela mic și rotund care cădea cu o viteză îngrozitoare. Dar nici o explozie nu se produse ; bomba atinsese pămîntul și nu explodase, ci ridicase doar un norulet de fum care se risipise iute. Dezamăgit, Toma se întoarse să-l caute pe Tico, dar Tico nu mai era. Se uită după el, îl căută, dar Tico nu se vedea.

Atunci uită de bomba neexplodată şi de dezamăgirea avută şi se năpusti iute pe povîrniş în jos, pe drumul care trebuia să-l ducă la grotă. Dar Tico dispăruse ; îl chemă şi nu răspunse ; parcă-l înghiţise muntele în tăcerea lui. Pe Toma îl cuprinse teama. Poate că se întorsese singur la peşteră. Grăbi pasul ; deşi simţea bolovanii cum îi înţeapă tălpile, continua totuşi s-alerge într-una ; sufla de parcă alergase „maratonul". Dar Tico nu se afla în peşteră. Toma era buimăcit ; nu mai ştia pe unde s-o ia, unde să-l caute. Auzi însă nişte strigăte, nişte zgomote venind dinspre partea din spate a peşterii, unde stîncile erau mai înalte decît el. Înconjură grota ; pe măsură ce se apropia, căţărîndu-se printre stînci şi prăpăstii, auzea strigătele crescînd. Abia atunci văzu despre ce era vorba : în faţa lui, într-o vîlcea îngustă, stătea Tico, şi mai încolo, băieţii, printre care îi recunoscu pe Bragarin şi pe băiatul Strozzinei ; aruncau cu pietre în el, chiuiau şi se agitau în tot felul, cu braţele în sus, ca să-l sperie.

Tico se învîrtea şi tremura în vîlceaua aceea strîmtă ca într-o capcană şi, într-adevăr, era prizonierul băieţilor aceia, care-i închiseseră singura cale pe unde ar fi putut ieşi, barînd-o cu un fel de gard improvizat din nişte ramuri şi bolovani pe care-i rostogoliseră de sus. Toma îi numără : erau patru ; veneau acolo cu oile la păscut ; îi mai văzuse şi altă dată ; dar cum ştia că nu-l aveau la inimă, îi ocolea ori de cîte ori se întîmpla să-i întîlnească.

Dar asta era prea de tot : Tico, ferecat în locul acela, şi băieţii care-i stăvileau orice mişcare, aruncînd în el cu pietre, iar cînd îl nimerea vreunul, rîdeau şi chiuiau de bucurie. O ură surdă încolţi în inima lui Toma. Ar fi vrut să aibă bomba la el, ca s-o poată arunca acum în spatele lor. Dar n-avea nimic la-ndemînă, decît bolovani. O să arunce în ei cu pietre ! Băieţii nu-l văzuseră încă, un parapet de stîncă îl apăra ca un scut. Îşi strînse o provizie de pietre mici şi ascuţite ; se pricepea de minune să le arunce. Cînd era în vale, arunca cu pietre în rîul Fondi, de săreau şi zburau ca săgeţile.

Se ridică şi fluieră. Ceilalţi băieţi încetară să azvîrle cu pietre, uitîndu-se unul la altul. Apoi Bragarin îl arătă tovarăşilor lui.

— E negrul... — ţipă el.

Şi ceilalţi, în cor :

— Da, e negrul, e negrul !

— Ce vrei ? întrebă Bragarin, luînd-o pe marginea vîlcelei înguste.

Era la vreo douăzeci de metri de Toma.

Toma, încruntîndu-se cu multă asprime, i-l arătă pe Tico, care-şi căuta scăparea în spatele meterezelor de stîncă, şi-i spuse :

— Lasă-l să plece !

— Şi de ce, mă rog ? întrebă Bragarin, scuipînd în direcţia lui. De unde pînă unde comandă pe-aici negrii ?

Se întoarse apoi înspre ceilalţi băieţi, spunînd cu un aer de compătimire :

— Aţi auzit ? Aţi auzit ce pretenţii are domnişorul ? Şi, din nou, lui Toma : Ce, e cerbul tău ?

— Da, e al meu.

— Hai, du-te încolo, broască rîioasă ! Ţi-arăt eu cît de mult e al tău, că dacă vreau îl gonesc şi-arunc după el cu pietre cît poftesc.

— Încearcă numai !

— Ba bine că nu ! Cine mă împiedică s-o fac ? Tu ? Ai face mai bine dacă nu ţi-ai băga nasul în treburile astea, broască rîioasă !...

Toma strînse în pumn piatra pe care o luase din grămăjoara făcută mai înainte.

— Tico ! strigă el.

Cerbul îşi ridică botul spre el.

— Tico, fugi, încearcă să scapi...

Ca o grindină se abătură peste bietul Tico pietrele aruncate. Toma o zvîrli şi el pe a lui ; Bragarin, lovit la un picior, se gîrbovi de durere. Apoi urlă :

— Laşule !

Ceilalţi se adunară de îndată în jurul lui ; Toma le urmărea mişcările. Tico făcu o sforţare şi reuşi să se tîrască pînă la închizătura capcanei. Izbuti cu greu să-şi facă un locşor pe unde să se strecoare. Băieţii îşi dădură seama de asta prea tîrziu ; mai aruncară după el cu

cîteva pietre, dar Tico avusese timp să se îndepărteze. Toma răsuflă liniştit ; în sfîrşit, Tico era liber ; acum mai rămînea să scape şi el. Pietrele începură să zboare în jurul parapetului de piatră în spatele căruia se adăpostise.

— Ieşi afară, broască rîioasă ! strigă Bragarin.

Toma auzea cum şuieră pietrele pe deasupra capului său şi cum izbesc cu putere stînca dură. Loviturile, care nu mai conteneau, nu-l lăsau să se mişte în voie ; cînd şi cînd mai arunca şi el, dar era puţin faţă de ploaia de pietre ce cădea asupra lui. Pietrele se spărgeau de stîncă cu un zgomot sec, şuierînd ca gloanţele şi umplînd aerul cu vîjîitul lor, încît în jurul lui era un vacarm ce părea fără sfîrşit. Toma îi spiona ; duşmanii lui erau tot acolo, strigîndu-i vorbe de ocară. Bragarin se arăta cel mai pornit ; îi răguşise şi glasul de cît ţipase. Apoi unul din cei patru dispăru — Toma îl văzu coborînd povîrnişul văii ; pesemne că voia să-i cadă în spate. Toma se aruncă la pămînt şi începu să se tîrască înapoi ca racii. Simţi o durere ascuţită într-una din glezne — îl lovise rău o piatră. Continuă totuşi să se tîrască mai departe ; simţea cum stînca îi zdrobeşte genunchii ; la fiecare salt înapoi, îşi căuta cu picioarele noi puncte de sprijin. În timpul ăsta, pietrele cădeau cu duiumul în jurul lui, din care cîte una atît de aproape, încît i se părea că-i simte suflul puterii cu care cădea.

În sfîrşit reuşi să se adăpostească într-un loc sigur, ascunzîndu-se în spatele unui arbust spinos de dracilă, cu bărbia între genunchi, ghemuit ca un arici în faţa unui agresor. Ceva mai departe îl văzu pe celălalt băiat căţărîndu-se ; strîngea în mînă un băţ şi suia sprinten ca o pisică, dar nu-l mai putu zări cînd ajunse în vîrf, pentru că stînca sub care se ghemuise Toma îl împiedica să privească dincolo de ea. După aceea, totul se cufundă într-o tăcere adîncă. Poate că băieţii, nereuşind să-l găsească, plecaseră, sau se duseseră să caute altă păşune pentru oile lor.

Cînd se ridică, Toma simţi nişte junghiuri în picioare de parcă îl ciomăgise cineva peste pulpe. Stătu neclintit cîtva timp, sprijinit de stînca aceea solidă,

apoi o porni la drum ; era îngrijorat pentru Tico, îi era teamă ca nu cumva băieţii să-l fi urmărit şi să fi găsit intrarea în peştera lui. Dar totul era liniştit în jur, aşa că-i veni inima la loc. Tico ajunsese la peşteră şi se trîntise pe jos să zacă. Avea toată spinarea numai o rană şi pielea de sub gît plină de sînge. Ochii îi erau mai umezi şi mai înfricoşaţi ca de obicei şi niciodată nu se simţise Toma privit cu atîta tristeţe şi înflăcărare.

— Bietul Tico ! spuse el. Ţi-au făcut rău. Au fost cruzi cu tine.

Căută să-l aşeze cît putu mai bine pe paie, iar Tico îi linse, recunoscător, degetele şi braţele. Bietul Tico ! Tremura ca o frunză cînd îl atingea. Poate că mai era încă sub impresia loviturilor şi frica îl făcea să tresară şi să se întoarcă la fiece zgomot. Stătea acolo, liniştit, aproape fără să respire, morfolind cînd şi cînd un fir de iarbă pe care-l smulgea nervos din culcuş. Dar şi asta o făcea în silă, părînd să nu aibă altă dorinţă decît să pună capul şi să doarmă, să uite parcă de tristeţea lui, care-i umezea şi-i umbrea mai mult ochii.

Bietul Tico ! Dacă Toma nu ar fi ajuns la vreme, băieţii l-ar fi ucis fără pic de milă. Şi ce s-ar fi făcut băiatul fără ochii plini de bunătate ai cerbului ? Fără Tico, ar fi rămas lipsit parcă de ceva mai mult decît ceea ce se cheamă „sprijin moral". Tico avea calităţile care lui îi lipseau ; chiar şi-acum, cînd era sfîşiat de chinuri groaznice, ochii lui rămăseseră blînzi, şi-ar fi rămas tot atît de plini de bunătate chiar de şi-ar fi privit călăii în faţă, pentru că Tico avea o trăsătură caracteristică, proprie numai lui : nu ştia să urască.

Singurul lui sentiment era dragostea ; avea să moară cu acest sentiment în inimă, nefiind în stare nici măcar de un strigăt de protest şi sfîrşindu-se ca acei buni care nu ştiu să blesteme. Toma ştia însă că numai bunătatea nu ajungea, era o armă tocită la vîrf dacă nu se îmbina cu puterea. Iar Tico nu se putea bizui decît pe picioarele lui, şi nici măcar pe ele, pentru că acum era şchiop şi nu putea să alerge ca să lase între el şi cei ce-l fugăreau distanţe de kilometri. Animalul, lipsit de apărare, trebuia să se resemneze să moară fără să lupte, să

moară așa cum trăise, cu tristețe și bunătate. Dar cel puțin cît timp trăia Toma, acest lucru nu trebuia să se întîmple ; Toma l-ar fi împiedicat din toate puterile.

Culese de afară un smoc de iarbă, îl aduse înăuntru și-l așeză lîngă botul lui Tico. Dar Tico n-avea poftă să mănînce ; abia gustă din iarba fragedă și proaspătă și o lăsă acolo de parcă i-ar fi fost silă de ea. Toma se înapoie în sat cu inima strînsă ; acum nu-și mai irosea timpul cugetînd la cauza pentru care nu explodase bomba din valea Femia ; gîndul lui era la Tico, în eventualitatea că băieții i-ar putea descoperi culcușul și i-ar putea face rău. Deodată, pe un podiș aflat cu mult deasupra lui, îi văzu pe băieții de mai înainte. Zbierau și aruncau cu pietre spre el. Dar Toma era departe și pietrele se pierdeau în spatele lui, căzînd cu zgomot și rostogolindu-se pe stînci. Altele își sfîrșeau zborul în iarbă și zgomotul căderii lor era surd, înăbușit de moliciunea umbroasă a pămîntului.

Toma continua să-și vadă de drum, fără să întoarcă privirea nici cînd una din pietre, cu o traiectorie mai lungă, îi trecu ușor de tot pe lîngă picior. Ajunse în sat ostenit și asudat. Gaspare tocmai îl căuta, și cînd îl văzu venind, îi ieși în cale apucîndu-l cu brutalitate de braț.

— Unde ai fost ? spuse. Te căutăm de două ore, vagabond nenorocit...

Și-i dădu cu sete un brînci. Toma nici nu încercă să se apere măcar ; nu-i păsa că Gaspare știa unde fusese.

— La Femia — spuse — am fost la Femia.

— La Femia ? Și cine te-a trimis acolo, vagabondule ? Numai tu te puteai gîndi la una ca asta...

Toma strînse din umeri fără să răspundă. Gaspare îi mai dădu atunci un brînci. Apoi îl repezi înspre peretele casei și îi dădu un picior în spate. Giacomo apăru în prag.

— Lasă băiatul în pace — îi spuse el lui Gaspare — a venit Murchiaia pentru sacii aceia cu semințe...

Gaspare bolborosi ceva nedeslușit, apoi, adresîndu-se lui Toma :

— Cu tine o să ne socotim noi mai tîrziu.

Şi plecă, dispărînd în spatele lui Giacomo, în bucătăria aceea mare.

Toma îşi trecu mîna pe locul unde simţea încă furnicătura loviturii de picior pe care o primise. Îi văzu pe Bragarin şi pe ceilalţi coborînd înspre el cu turma de oi. Bragarin agită ameninţător pumnul, ca să-l facă să înţeleagă că la prima ocazie i-o va plăti. Şchiopăta puţin, poate din cauza loviturii pe care o primise de la Toma, atunci cînd acesta aruncase cu piatra în el.

Ducea o pătură în bandulieră şi un băţ lucrat în incrustaţii uşoare. Îl rotea deasupra oilor, cu un fluierat ascuţit care se pierdea departe, în văzduh.

Turma se împrăştia cînd într-o parte, cînd în alta, iar băieţii erau nevoiţi să alerge şi după oile care rămîneau în urmă pe drum ; strigătele lor lungi — uh ! uh ! — le făceau să fugă în toate direcţiile, înghesuindu-se, îmbrîncindu-se, suindu-se una peste alta. Aproape toate erau albe, cu lîna moale, frumoasă, dar care, cînd o atingeai, îţi lăsa pe vîrful degetelor o senzaţie de unsuros. La suprafaţă era de un alb murdar, dar dacă o dădeai numai puţin deoparte, zăreai deîndată o strălucire ca de diamant, lipsită de orice impurităţi.

Stînd lipit de perete, în picioare, Toma privea turma cum trece, dar ochii îi străluceau în chip ciudat. Giacomo îl chemă în casă. Toma se supuse. Înăuntru, Gaspare discuta cu bătrînul Murchiaia asupra preţului unor seminţe şi sorbeau zgomotos din două pahare de bere, ciobite pe margini. Murchiaia susţinea că preţul era bun, Gaspare spunea că nu şi bătea cu pumnul în masă, făcînd să se clatine sticla, cu pahare cu tot.

Giacomo nu lua parte la discuţie. Pentru el, cei doi nici nu existau. Era ocupat cu alegerea materialului şi-l chemase pe Toma ca să-l ajute. Băiatul se aşeză în genunchi pe un sac gol şi începu să-şi vîre mîinile printre fiare, trăgînd afară bucăţile cele mai groase şi înşirîndu-le apoi pe duşumea, una lîngă alta. Giacomo le lua pe cele mai voluminoase, le cîntărea într-o veche balanţă, apoi însemna pe un carnet greutatea, udînd mai întîi cu salivă vîrful creionului chimic, şi

le punea una cîte una într-o ladă care îi servise în timpul iernii drept coteţ de iepuri de casă.

Era o treabă pe care Toma o făcea cu pasiune, fiindcă îi plăcea să scotocească prin fierăria aceea de diferite forme, imaginîndu-şi despre fiecare în parte istoria cea mai ciudată. Fierul era în cea mai mare parte ruginit, în schimb alama îşi păstra luciul şi arăta de parcă n-ar fi stat de loc sub pămînt, ci atunci ar fi fost scoasă din fabrică. Pentru alamă şi pentru plumb, Giacomo avea săculeţe separate, iar cînd acestea erau pline de nu mai încăpea nimic, chipul i se lumina de surîsul omului bine dispus, mai dispus decît atunci cînd lada era plină cu fier. Alama şi plumbul aveau la piaţă o valoare mai mare decît fierul, de zece ori şi chiar de douăzeci de ori mai mare. Dar Giacomo se pricepea să aştepte momentul cel mai potrivit ca să le vîndă, cînd valoarea lor era ridicată la cel mai înalt nivel posibil, din cauza ofertelor foarte rare. Atunci contracta preţul cu negustorii, şi dacă ei nu-i dădeau cît voia el, nici Dumnezeu nu l-ar fi hotărît să-şi vîndă marfa.

Gaspare şi Murchiaia terminaseră de vorbit, iar sticla de vin era goală ; se părea că se înţeleseseră în ceea ce privea preţul, dar Murchiaia clătina încă din cap, de parcă ar fi vrut să se mai împotrivească încă la unele din propunerile lui Gaspare. Apoi ieşiră, şi în bucătărie rămaseră numai Toma, Giacomo şi cei doi bătrîni, care adormiseră. Battistino era sus şi striga cît îl ţinea gura, ca un smintit ; Angela punea în ordine camera cea mare a bătrînilor ; se auzea cum tropăie şi cum ioveşte cu cîte ceva în tavanul bucătăriei.

Giacomo nu observase lipsa bombei ; mai avea şi altele la fel, pe care le pusese deoparte să le descarce a doua zi. De afară se auzi un vacarm nemaipomenit... Erau băieţii care se adunaseră în jurul lui Bragarin ca să-l audă povestind despre întîlnirea lui cu Toma sus, în munţi. Bragarin le dădea amănunte care se comentau după aceea în diferite feluri. Moia strigă :

— Odată şi odată vi-l aranjez eu de toată frumuseţea pe satana asta afurisită de negru blestemat...

Un ropot de aplauze, înjurături şi blesteme însoţiră vorbele lui. Larma se înteţea. Băieţii erau în curtea Strozzinei, aproape în faţa casei lui Toma. Acesta apăru tiptil în poartă ; băieţii îl văzură şi amuţiră. Numai Bragarin făcu cîţiva paşi spre el şi-i urlă, cu tot veninul pe care-l avea în el :

— Broască rîioasă, îţi crăp capul cînd oi mai da de tine acolo sus !

Toma nu se clinti. Bragarin luă o piatră de jos. Toma nu se clinti nici acum ; se sprijini doar mai cu putere de ţîţînile porţii. Piatra se sfărîmă la o palmă deasupra capului său, zgîrie muchea zidului şi căzu cu zgomot pe pămînt. Toma o împinse cu piciorul, deschise din nou poarta şi intră înăuntru cu capul în jos.

Băieţii nu mai urlau. Se aşternu o tăcere care învălui toată casa. Numai sforăitul monoton al bătrînilor se mai auzea, şi primul vînt de seară care şuiera neîncetat sus, pe cornişele dantelate ale clopotniţei.

III

PROVOCAREA

Lauretta răspîndise zvonul printre băieţi că Toma s-a lăudat în faţa ei că urcase pe turnurile de la Miracoli. Moia a scuipat cînd i s-a transmis şi lui vestea în legătură cu cele ce se spuneau şi, dispreţuitor ca totdeauna, şuieră printre dinţi : „Tîmpenii !“ Ceilalţi fură de aceeaşi părere şi dădură din cap în semn aprobativ, comentînd şi ei în diferite chipuri acelaşi lucru. Oricum, nimeni nu credea ; cînd îl vedeau pe Toma, se uitau la el cu un aer de compătimire, sfidîndu-l pentru ceea ce ei socoteau a fi o minciună gogonată.

Nu se afla nici un băiat în tot satul care să-l fi văzut pe Toma urcîndu-se pe Miracoli, ceea ce era de ajuns pentru ca vorbele lui să nu fie crezute. Negrul — cum îi spuneau ei — voise să facă pe viteazul, încercase să cîştige un prestigiu în ochii Laurettei, dar dacă socotea că ei au să înghită cu uşurinţă lauda lui cum că se suise în vîrful stîncii de la Miracoli se înşela, şi încă amarnic.

Ca întotdeauna, Lauretta fu aceea care le dădu ideea în ce fel să fie pus la încercare : dacă într-adevăr Toma se suise vreodată pînă acolo, avea s-o mai facă o dată, în ochii tuturor. Aşa ar putea dovedi că ceea ce spunea era adevărat. Băieţii căzură de acord, convinşi că Toma n-avea să primească să arate ce poate în faţa lor. Şi Moia era de această părere, ba ţinea chiar să spună că ar fi bucuros dacă Toma ar primi, pentru că atunci l-ar provoca pe negru la un urcuş în doi, fiind sigur că îl va învinge.

În ceea ce-o privea pe Lauretta, ea dorea ca Toma să primească ; i-ar fi plăcut să-l vadă apoi cum se dă bătut, învins, frînt de oboseală şi de umilinţă, sub pri-

virile zdrobitoare ale celor din jur. Ar fi fost o înfrîngere totală, un prilej de a-l umili pentru totdeauna, fără nici o altă putinţă de revenire ; urletele pline de dispreţ care i-ar însoţi ultimul lui geamăt de înfrîngere ar fi cea mai bună, cea mai concretă dovadă că negrii nu pot face ceea ce reuşesc oamenii albi.

De fapt, nici ea însăşi nu ştia prea bine de ce îl ura atît de mult. Ura ei era instinctivă, născută poate din neîncrederea pe care o simţea faţă de cealaltă rasă, atît de deosebită, atît de diferită nu numai în ceea ce priveşte culoarea, ci şi ca tradiţii, obiceiuri şi fel de a fi, o rasă — aceea a lui Toma — pe care ea nu se străduise niciodată s-o înţeleagă, de parc-ar fi trăit pe altă lume, adică la mii de mile depărtare de viaţa din mediul ei. Îl ura deoarece avea convingerea că era inferior ei şi tuturor celor la fel cu ea ; de aceea nu pierdea nici o ocazie de a-l lovi, de a-l umili sau de a-l face să simtă apăsarea supremaţiei ei, de parcă ar fi exercitat asupra lui un drept cîştigat de veacuri.

El trebuia să trăiască în inferioritatea asta şi să aibă conştiinţa acestei stări cum ar avea-o într-o închisoare ale cărei gratii nu pot fi forţate. Evadările nu erau cu putinţă — culoarea îl făcea să fie recunoscut dintr-o mie, pecetluindu-l cu marca infamiei, cu care erau stigmatizate cele mai nenorocite fiinţe ale umanităţii. Poveţele tatălui ei asupra înţelegerii reciproce, asupra iubirii care trebuie să conducă paşii tuturor oamenilor, fie ei negri sau albi, nu ajutaseră cu nimic. Ea nu înţelegea o asemenea dragoste, n-o simţea în fiinţa ei. Şi nici ceilalţi, prietenii ei de joacă, n-o simţeau, din moment ce şi ei judecau la fel : adică să se alieze cu toţii în apărarea acelei lumi în care trăiau şi în care fuseseră crescuţi, de teama pătrunderii în lumea lor a indivizilor care nu erau de acelaşi sînge cu ei.

De astă dată, Toma era intrusul — amestec de sînge ; ei nu-i puteau admite să ia parte la viaţa lor, la jocurile lor, tocmai în virtutea vechii prejudecăţi care hotărăşte fiecărei rase graniţa, dincolo de care nu trebuie să treacă nici unul, sub pedeapsa ostracizării celei mai aspre la care-l poate condamna propria lui lume. Ei spuneau că Toma n-avea drepturile lor, că nimerişe

acolo, printre ei, dintr-o întîmplare ; era suportat ca un animal plicticos, şi atît. Îl socoteau ca aparţinînd altei rase, unei lumi care nu era aceea în care crescuse, iar cei din jurul lui neavînd datoria de a-l înţelege şi lăsîndu-l pradă singurătăţii, ca pe orice vagabond fără patrie.

Nu simţeau pentru el decît dispreţ, de parcă existenţa lui acolo, în mijlocul lor, nu însemna decît o minimalizare a rasei lui, o recunoaştere a sărăciei sentimentelor lor. Şi de ce-ar fi trebuit să-l iubească ? Doar rasa lui Toma fusese sclavă omului alb ; de secole întregi negrii trăiau sub ameninţarea biciului, şi atunci ce drept ar avea Toma să fie tratat altfel ?

Lauretta începuse să-l urască pe Toma din ziua cînd tatăl ei îl adusese în casă ca să-l înveţe carte. Din această cauză, colegii îşi băteau joc de ea şi asta o înfuria grozav. Nu voia să fie luată în rîs. De aceea, ura ei împotriva lui Toma crescuse în proporţie cu ciuda pe care o simţea cînd se afla în centrul glumelor usturătoare ale tovarăşilor ei de joacă. Şi Toma era ţapul ispăşitor, cel asupra căruia îşi vărsa cu cea mai mare tărie focul, de parcă numai el ar fi fost răspunzător.

Acum, după ce-l văzuse şi pe Tico şi-şi dăduse seama cît de mult îl iubea Toma, ura ei nu mai cunoştea margini, de parcă ar fi fost geloasă pe dragostea plină de duioşie care exista între Tico şi Toma. Erau clipe în care, ca să-l lipsească pe Toma de afecţiunea lui Tico, n-ar fi stat la îndoială să-i facă vreun rău, ba chiar s-ar fi bucurat să-l vadă plîngînd, ar fi încercat un gust ciudat, o plăcere sadică să fie martora desperării lui. Atunci l-ar fi biciuit cu orgoliul ei ca pe slugi, cu dorinţa de a-l face să recunoască umilinţa condiţiei lui umane, a existenţei lui de prisos.

Lauretta era despotică şi cu tovarăşii ei de joacă, şi mîndria ei exagerată nu admitea compromisurile. Şi la şcoală îşi păstra totdeauna o superioritate dispreţuitoare, socotindu-se mai inteligentă decît toţi, şi nu voia să renunţe la această atitudine decît în cazuri foarte rare. Faptul de a fi bună cu alţii, simplă, i se părea c-ar scădea-o în ochii lor ; îi plăcea mai mult deci să aibă o ţinută arogantă, impunînd distanţă între ea şi

ceilalți, încît îi făcea s-o socotească o mică creatură nesociabilă și singuratică. Dar nici așa nu era mulțumită ; îi plăcea, cu adevărat, să umilească, s-o privească de sus pe colega ei de bancă, pentru că era prost îmbrăcată și fără grație, ba chiar se bucura cînd vedea c-o ceartă învățătoarea sau cînd se născocea vreo glumă pe socoteala altui coleg.

Cînd auzi propunerea băieților, care voiau să-l vadă urcînd la Miracoli ca să-i încerce dibăcia, Toma rămase pe gînduri cîtva timp. Fiind și Bragarin printre ei, îi trecu prin minte că era un fel de uneltire vicleană în care voiau să-l atragă Bragarin și cu ai săi, ca să se răzbune pe bătaia cu pietre de la poalele Gamondei. Dar băieții insistară mult, ba unii încercară chiar să-l lingușească, spunînd că refuzul lui i-ar face pe toți să creadă că nu era bun de nimic ; în schimb, dacă primea le-ar fi dat tuturor putința să vadă că nu e chiar așa. Alții erau de părere că trebuia să vină măcar din prestigiu, dacă nu voia să scadă și mai mult în ochii tuturor. Cîțiva dintre ei îi sugerară eventualitatea de a-l provoca la întrecere pe Moia ; dacă Moia primea să se măsoare cu el, era un prilej unic să le arate ce era în stare. În cele din urmă, Toma primi ; dar, spuse el, numai ca să nu le lase impresia că ar fi vreun fricos sau un laș. Băieții se întoarseră la Moia satisfăcuți că Toma acceptase și plini de proiecte pentru zilele următoare, în care urmau să aibă loc pregătirile pentru întrecerea lor. Lauretta consimți să ia parte și ea. Moia se duse să facă unele exerciții de probă, însoțit de întreg statul lui major — vreo zece băieți cu toții — și urcă și coborî de mai multe ori unul din turnurile de la Miracoli. Băieții băteau din palme și urlau îndemnîndu-l să se suie mai sprinten. După socoteala lor, Toma nu-i putea ține piept lui Moia. Admițînd că ar fi în stare să se suie singur pînă acolo, n-avea însă nici mușchi și nici respirație suficientă să se poată măsura într-o întrecere de acest fel cu Moia și să spere să-l învingă.

În zilele acelea, Toma nu se duse de loc la Miracoli ; nici prin cap nu-i trecea să facă exerciții ; dacă reușise o dată, avea să reușească și a doua oară ; iar în ceea ce privea întrecerea cu Moia, ei bine, asta urma să se

vadă... Pornea ca şi învins, era sigur, totuşi nu într-atît încît să se dea bătut dinainte, fără a se fi luptat mai întîi cu îndîrjire. Îşi continuase expediţiile lui obişnuite la Tico ; acesta era pe cale să-şi revină în putere, dar nu ieşea încă din peşteră, şi Toma socotea că era mai bine aşa, pentru ca să nu i se întîmple vreun rău cu toţi băieţii care se învîrteau pe acolo, aşa cum se întîmplase ultima oară.

Toma era atent să nu fie văzut, şi dacă-i zărea de departe pe băieţi, o lua îndată pe alte poteci sau o zbughea în pădure, printre molifţii care creşteau la marginea podişului din Chieve. Nu voia să descopere careva ascunzişul lui Tico, şi acum se căia c-o adusese pe Lauretta acolo, căci ea ar fi putut să le arate drumul şi celorlalţi băieţi. Dar nu, Lauretta n-ar fi vorbit ! Totuşi... în suflet i se cuibărise îndoiala, care-i furase liniştea.

În sfîrşit veni şi ziua întrecerii, stabilită pentru ora cinci după-masă, cînd soarele începea să apună. Cerul era senin ca sticla şi, de jur împrejur, nesfîrşite cîmpii se aşterneau înaintea ochilor, întretăiate ici de coline joase, colo de ape. Rîurile păreau panglici de argint abia turnat, încolăcindu-se alene, ca nişte şerpi enormi, în mijlocul păşunilor verzi. Cei mai mici dintre băieţi se suiseră la Miracoli cu mult înainte ca limba orologiului de deasupra clopotului să arate ora hotărîtă. Alţii fugiseră de acasă în ultima clipă, grăbiţi să ajungă la locul stabilit, lăsîndu-se zadarnic chemaţi înapoi de strigătele mamelor lor ; cei care trebuiau să meargă cu oile la păscut se opriseră în păşunile mai apropiate de stîncile Miracoli, trimiţînd oile în sus, pe înălţimi, să pască iarba ascunsă printre stînci.

Moia o porni şi el pe munte cu un sfert de oră mai devreme, însoţit de un cîrd de băieţaşi zdrenţăroşi care-şi pocneau pantofii de lemn pe pietrele de pe potecă. Se adunaseră acolo toţi băieţii şi toate fetele din sat ; era şi Lauretta, care venise împreună cu Francolina, colega ei de şcoală, unica fată a dirigintelui Oficiului Poştal din Agrè. Toma urcă singur, cu picioarele lui lungi şi goale vîrîte într-o pereche de sandale fără tocuri de tocite ce erau. Nu se lăsă impresionat de

toată trupa care-l aştepta, cu ochii plini de curiozitate aţintiţi asupra lui. Nu-i păsa de loc de Moia şi de provocarea sa, ori de faptul că-l vedea înconjurat de „credincioşii" lui, care-i făceau galerie. El n-avea pe nimeni care să-i întindă o mînă şi să-l încurajeze în ceea ce avea de îndeplinit. Toţi erau cu ochii pe el, dar numai ca să se bucure de înfrîngerea ce avea s-o sufere.

Era înfiorător de singur : fără prieteni, fără vorbe prieteneşti. Şi Lauretta, de pe locul unde se aşezase, se prefăcea că nu-l vede. Privi în sus, spre unul din cele două turnuri, şi din înaltul lor i se păru că îi surîde un îndemn spre un avînt îndrăzneţ. Trebuia să facă orice ca să iasă învingător. Poate avea să-l ajute steaua lui. Băieţii, aproape treizeci la număr, se aşezaseră în cea mai mare parte la adăpostul stîncilor mai înalte, iar unii din ei stăteau înşiraţi pe lături, ca să urmărească mai bine spectacolul. Erau toţi cei pe care Toma îi cunoştea foarte bine. Printre ei se aflau şi Bragarin, şi fiul Strozzinei.

Moia se încălţase cu o pereche de pantofi vechi de fotbal, ale căror şireturi, vrînd să-i imite pe adevăraţii alpinişti, şi le legase în cruciş. Şi, cu o siguranţă plină de mîndrie, îi arăta tuturor, de parcă ar fi fost purtătorii aripilor victoriei. Băieţii se aşezară în semicerc, cu figurile ţepene şi atenţia încordată. Numai cîţiva se aflau în apropierea turnurilor de la Miracoli ; dar erau puţini şi pesemne că făceau parte din gaşca lui Moia.

Toma, fără să-i fi poruncit cineva, începu să urce. Îşi potrivi picioarele pe cel mai de jos colţ de sprijin, îşi arcui spinarea, întinse braţele spre stîncă, încercă să se susţină şi picioarele i se lipiră perfect ; se simţea parcă azvîrlit în sus cu fiecare mişcare pe care o executa. Moia îl privea de jos, urmărind cu atenţie felul în care urca. Şi iată că ţinta nu mai era acum atît de departe, dar abia acum începea partea cea mai grea : colţurile de care se putea agăţa se răreau, iar stînca devenea din ce în ce mai abruptă, înălţîndu-se aproape ca un zid uriaş.

Toma se odihni o clipă pe o despicătură foarte îngustă, care abia îi permitea să-şi ţină picioarele unul lîngă altul. Apoi îşi reluă urcuşul greoi, pipăind cu

mîinile colosul, centimetru cu centimetru, şi sprijinindu-şi picioarele în mici despicături ce apăreau ici şi colo pe suprafaţa stîncii. Şi suişul continuă. Acum, pînă-n vîrf mai avea doar foarte puţin, îl vedea la două palme deasupra capului; scrîşni din dinţi şi se trase în sus, făcîndu-se mic cît un păianjen şi transformîndu-şi mîinile în adevărate ventuze: căci nu se mai desprindeau de stîncă. Dar învinsese; regăsi micul locşor de unde-l văzuse pentru prima oară pe Tico; acum însă nu mai era gheaţă; acolo, în vîrf, creştea un snop bogat şi maiestuos de iarbă. Toma rupse cîteva fire şi începu să le mestece cu multă nervozitate.

Băieţii îl priveau de jos; păreau foarte uimiţi văzîndu-l sus de tot, deasupra lor, atît de mic şi de negru. Toate privirile erau aţintite înspre locşorul din vîrf unde se aşezase el acum; încetaseră să mai bată din palme şi să urle şi stăteau încremeniţi ca în faţa unei minuni. Minunea era el, acolo sus, singur ca un rege pe tronul lui. Nici unul din ei, nici Moia măcar nu se gîndise că Toma ar putea ajunge pînă acolo, iar acum, după ce într-adevăr reuşise, rămăseseră toţi uimiţi, căci nu le trecuse prin minte că un asemenea lucru ar fi fost cu putinţă.

Apoi Toma începu să coboare, şi fu din nou jos, pe pămînt, faţă în faţă cu Moia. Băieţii voiau acum ca el să se măsoare cu Moia, ca să se vadă care din ei doi ajungea mai întîi în vîrf. Şi Toma nu putu să refuze; proba consta în trei suişuri pe munte, făcute în acelaşi timp de amîndoi. Cît despre turnuri, aveau să le tragă la sorţi — cap sau pajură — ca să vadă care din ele îi revenea fiecăruia ca ţintă. Zis şi făcut. Lui Toma îi căzu la sorţi turnul din dreapta, adică acela pe care-l escaladase. Acest lucru era în avantajul lui, căci drumul nu-i era nou, şi urcuşul devenea mult mai uşor.

La un semnal, dat cu o lovitură de piatră într-un bidon vechi şi ruginit pe care-l găsiseră rătăcit pe acolo, cei doi începură căţăratul. La primii paşi, Toma era în avantaj, în timp ce Moia urca în urma lui la cîţiva metri; dar Moia îşi reveni iute; avusese o porţiune grea de drum, care îl făcuse să piardă timp. La jumătatea drumului erau la egalitate, cu capetele aproape

la aceeaşi înălţime. De jos, băieţii îl încurajau pe Moia, bătînd ca disperaţii în bidon, vrînd parcă să-i transmită prin zgomotul lor puterea necesară ca să poată învinge. Moia continuă urcuşul, şi de data aceasta cîştigă el un avantaj de vreo zece centimetri. Şi tocmai aceşti zece centimetri i-au adus victoria, o victorie smulsă cu o diferenţă neînsemnată.

Totuşi, băieţii scoaseră nişte strigăte asurzitoare şi un ropot continuu de aplauze îl salută pe învingător. Chiar şi Lauretta se ridică în picioare şi începu să bată din palme. Toma o văzu de sus şi simţi un cuţit în inimă, de parcă i-ar fi dat o palmă. Lauretta aplauda pentru victoria omului alb, care a înfrînt şi a călcat în picioare rasa lui, rasa părinţilor lui. Dar probele nu se terminaseră, mai rămîneau alte două, cine ştie... Cei doi adversari coborîră împreună şi îndată Moia fu înconjurat de laude şi de cîte un ghiont de simpatie din partea micii mulţimi care urla cît o ţinea gura.

Începu proba a doua. Dacă Moia învingea şi de data asta, întrecerea se termina de la sine, deoarece admiţînd chiar că Toma ar fi cîştigat la al treilea urcuş, victoria tot nu i-ar mai fi putut aduce laurii aşteptaţi. De aceea, în tot timpul suirii, Moia fu însoţit pas cu pas de strigătele şi încurajările tovarăşilor lui. Iar cînd se opri la jumătatea drumului pentru ca să-şi mai tragă sufletul, se auzi un cor de proteste, de urlete şi de vorbe de încurajare care nu mai conteneau. Toma era în avantaj şi partea aceea de suiş care se vedea înaintea lui putea fi hotărîtoare.

De astă dată, Toma se căţără cu hotărîre, deşi-l dureau toţi muşchii. Voia să învingă cu orice preţ. Trebuia să învingă. Şi nu atît pentru sine, cît mai ales ca să le dovedească faptul că şi negrii, atunci cînd vor, nu sînt mai prejos decît albii, ba, dimpotrivă, sînt ca şi ei sau chiar îi întrec. Era vorba de prestigiul rasei lui, care trebuia salvat şi care preţuia mai mult decît propriul său prestigiu. De atîta sforţare îi dădură lacrimile ; le simţea cum îi ard pielea ; braţele şi picioarele îi zvîcneau, iar el aproape că nu mai simţea nimic.

Dar ceva mai puternic decît el însuşi îl împingea în sus. Adversarul era ceva mai jos decît el, îl auzea res-

pirînd, cu toate că venea la o distanţă de zece metri de el. Iată... acum acest punct de sprijin... apoi celălalt ; mergea ca un automat, dar de data asta victoria avea să fie a lui ! Şi, într-adevăr, a lui a fost, şi cu un avantaj mult mai mare decît cel pe care-l avusese Moia în urcuşul dinainte : aproape un metru. Se aruncă pieziş pe stîncă şi aşteptă să i se potolească bătăile inimii ; vedea totul tulbure, ca prin ceaţă ; capetele băieţilor îi păreau nişte baloane care dansează împreună o sarabandă sălbatică.

Acum nu mai fuseseră aplauze ; dimpotrivă, cea mai adîncă tăcere salutase victoria lui. Moia se ştergea de sudoare şi se văieta că alunecase pe stîncă — de aceea fusese înfrînt. Dar se uita chiorîş la Toma şi, dacă ar fi putut, l-ar fi împins în prăpastie. Erau egali, fiecare cu cîte o victorie, rămînînd ca al treilea urcuş să hotărască rezultatul definitiv. A cui avea să fie victoria ? Băieţii începeau să se îndoiască de Moia, dar nu pierduseră încă speranţele.

Cu siguranţă că trebuia să-şi revie ; fusese o criză de moment, Moia era conducătorul lor, care nu trebuia să fie învins în nici un caz.

Al treilea urcuş începu lent ; amîndoi fiind obosiţi, simţeau durerile sforţării depuse, dureri chinuitoare în muşchi ; voiau să-şi păstreze forţele pentru ultima porţiune de suiş, care era cea mai grea. Toma suia într-un uşor dezavantaj faţă de Moia, care, în rămăşagurile dintre băieţi, avea victoria asigurată. Băieţii îl încurajau cu ţipete, fără să le pese de gîtlejuri ; se întreceau între ei care să urle mai cu putere sau care să-şi poată trimite strigătele cît mai sus.

Moia ştia că era în avantaj şi căuta cu orice chip să-l speculeze. Dar în partea a doua a drumului, unde se cerea un efort şi mai mare al braţelor şi al picioarelor, oboseala îl făcu să se clatine. Văzu cum pierde teren din ce în ce mai mult faţă de Toma, care înainta cu toată hotărîrea. Un metru, poate şi mai mult, merseră unul lîngă altul, la acelaşi nivel, apoi Toma cîştigă teren sigur pe el : zece, douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci de centimetri ; acum nu l-ar mai fi putut

ajunge din urmă ! Băieţii încetaseră să mai urle ; se uitau muţi la Moia, care era mort de oboseală ; acesta îşi trecea limba peste buzele uscate, se uita în jurul lui cu ciudă, prinzîndu-se cu desperare de stînca pe care o simţea cum îi alunecă vîscoasă de cîte ori voia să se sprijine de ea.

Şi de data asta, Toma ajunse primul. Picioarele nu-l mai ţineau, dar cîştigase, îl bătuse pe Moia, distrusese credinţa că numai oamenii albi ar fi în stare să se urce pînă la Miracoli, după cum încercase să-l convingă Lauretta. Băieţii plecau acum în grupuri mici, abătuţi şi fără chef, cu privirile în jos, făcînd parcă şi ei parte din înfrîngerea aceea. Nimeni nu-i spuse o vorbă lui Toma ; de altfel nu era nimic de spus, decît să i se recunoască victoria, şi atîta. Dar nimeni nu voia s-o facă, să afirme el, primul, acest adevăr. Nici măcar Moia, care fusese învins, nu găsi de cuviinţă să-l felicite pe învingătorul său. Era ceva ce nu-i convenea de loc ; să fie bătut de un negru era ceva umilitor pentru el, care era socotit campionul rasei albe. Se simţea pancă destituit din funcţia lui de şef, căci ceilalţi băieţi aveau să se îndoiască acum de el, nu i-ar mai fi acordat încredere. Şi totul din cauza unui negru stupid.... Ah !... Dar are să-l facă el să-i plătească înfrîngerea aceea, n-avea de gînd s-o uite atît de uşor !

Toma se aşezase să se odihnească lîngă turnul său, la umbră ; muşchii i se întinseseră mult, capul şi-l simţea greu, şi degetele îl dureau cînd le îndoia. Îl văzu pe Moia cum pleacă, părîndu-i-se că duce cu el toată tristeţea lui de om învins. După aceea trecură împreună Lauretta şi Francolina. Lauretta îl privi din fugă, cu ochi răi. Pesemne că se gîndea la vorbele ei, la care Toma dăduse o dezmînţire atît de sigură : şi negrii erau în stare să escaladeze Miracoli, şi încă mai bine decît oamenii albi. Atunci, ca să azvîrle din ea ciuda şi veninul care o măcinau, scuipă în direcţia lui, aproape, ca să-i arate cît de puţin însemna victoria lui.

Scuipatul se opri la o palmă de piciorul lui Toma. Acesta o auzi pe Francolina întrebînd-o pe Lauretta :

— De ce-ai făcut aşa ?

— E un negru, o merită ! răspunse Lauretta cu obrăznicie.

Toma îşi plecă fruntea, încurcat. Îşi privi mîinile crăpate şi zgîriate de ascuţişurile stîncii. Cu gura, îşi şterse sîngele care picura din tăieturile pe care şi le făcuse. Chiar faptul că fusese învingător tot nu servea la nimic. Căci sînt victorii care te apasă mai mult decît o înfrîngere.

IV

ADIO, TICO!

Răzbunarea lui Moia nu întîrzie să se arate; şi la ea se asocie Bragarin, care avea împotriva lui Toma o rîcă veche: el pîndea clipa în care să-i plătească pentru lovitura pe care Toma i-o dăduse cînd azvîrlise cu piatra în el. Totuşi Moia fusese cu ideea. În sat nu mai era un secret pentru nimeni faptul că Toma dispărea regulat şi se ducea pe munte. Toţi ştiau că drumul lui însemna întîlnirea cu Tico şi toţi vorbeau despre acest Tico nu ca de ceva real, ci ca de o fiinţă fantomatică, a cărei existenţă se bănuieşte, fără a şti însă nimic concret.

Lauretta fusese prima care povestise despre existenţa lui, iar vorbele ei au fost întărite după aceea de istorisirea lui Bragarin, pentru că nu mai încăpea nici o îndoială că animalul pe care-l întîlniseră ei era chiar Tico despre care se vorbea. Şi într-adevăr, în sprijinul acestei păreri fusese de ajuns să se dea ascultare celor povestite de Lauretta despre bietul cerb; animalul era aidoma cu cel pe care-l prinseseră în capcana din rîpă Bragarin şi prietenii lui şi pe care l-ar fi capturat dacă n-ar fi intervenit Toma să-l elibereze.

Acum, ideea lui Moia era următoarea: să pună mîna pe Tico, adică să-l lipsească pe Toma de el; Moia voia chiar să-l omoare; trebuia, după cum spunea el, să-l facă să simtă că era o răzbunare; nu era de ajuns să i-l ia, Toma ar fi putut să creadă că plecase singur. Exista totuşi o piedică: să găsească peştera unde Toma-l ţinea ascuns. Lauretta cunoştea exact punctul unde era situată, dar, ca să-l dezvăluie, pusese condiţia ca Tico să-i fie dat ei. Bragarin nici nu voia s-audă de aşa ceva — Tico avea să aparţină aceluia care l-ar fi

prins — şi Moia îi dădu dreptate în cele din urmă prietenului său.

Aveau să reuşească să-l găsească şi singuri, fără ajutorul Laurettei, sau împreună cu alţii care s-ar fi asociat planului lor. Între timp începuseră să observe mişcările lui Toma, direcţiile pe care le lua cînd urca pe munte, pe unde se oprea, ce obiceiuri avea şi la ce ore obişnuia să iasă. Moia se postă o dată la Miracoli şi îl văzu trecînd — semn că acela era drumul. Altă dată, fiul Strozzinei îl văzu adunînd iarbă pe un cîmp nu prea departe de peşteră. Şi pentru cine putea să fie iarba, dacă nu pentru Tico? Dar era prea departe şi nu-l putuse vedea încotro o luase.

Toma nu-şi dăduse seama de nimic. Nu se mai vorbise de Miracoli, iar pe băieţi îi vedea mai rar. Nu-i trecea prin minte cîtuşi de puţin că ar fi în centrul unui complot şi că Tico trebuia să plătească cu viaţa lovitura ce se pregătea. Îşi luase toate măsurile ca în zilele acelea să nu bată nimănui la ochi. Pe Tico îl lăsase foarte puţin să iasă pe afară, iar intrarea în peşteră o acoperise cu crengi şi frunze, încît să pară celor ce ar fi privit dinafară că stînca, acoperită acolo de tufăriş, făcea un singur bloc cu cea de deasupra. Pe Moia şi pe Bragarin îi întîlnise în drumul lui de cîteva ori, dar nu dăduse prea mare importanţă acestui lucru, din moment ce amîndoi aveau prin apropiere cîteva păşuni şi era foarte firesc să treacă pe acolo să vadă cum creşte fînul semănat.

Şi-apoi de ce să se teamă de ei? I se părea că o dată cu înfrîngerea de la Miracoli, totul trebuia să fie socotit închis, terminat; acum jocul avusese loc, nu mai avea haz să-l repete. Nu tot aşa gîndeau însă Moia şi Bragarin, în ochii cărora răzbunarea devenise aproape un drept, de parcă răzbunîndu-se ar fi fost cu putinţă să şteargă pata care mai apăsa pe capul lui Moia.

În sfîrşit reuşiră să stabilească locul unde se afla peştera în care era adăpostit Tico. Fiul Strozzinei îl descoperi într-o zi, cînd se aciuase prin locurile acelea. Îl zărise pe Toma cum dăduse crăcile la o parte şi cum le aşezase la loc după ce ieşise din peşteră. Nici o în-

doială : acolo era adăpostul. Fiul Strozzinei povesti totul în amănunt lui Bragarin şi lui Moia, care se hotărîră să facă a doua zi o vizită la faţa locului, ei înşişi. Aşteptară mai întîi ca Toma să-şi facă vizita obişnuită la Tico şi, cum plecă el, coborîră din ascunziş şi o luară siguri de ei drept spre grotă.

— Ce facem ?

— Azi nimic — răspunse Bragarin — lăsăm totul aşa cum e.

Plecară fără să atingă nimic, lăsînd crăcile de la intrare aşa cum fuseseră. Bragarin insistase ca animalul să fie omorît chiar acolo ; era şi şchiop după altele — spusese el — de parcă infirmitatea lui Tico ar fi justificat crima lor. Moia se alăturase argumentelor lui Bragarin numai după ce acesta îi promisese că o să-l lase pe el să tragă primul foc. Aveau să vină cu puşca cu două ţevi a tatălui lui Bragarin — în casă nu şi-ar fi dat nimeni seama de dispariţia-ei — şi, cu ajutorul puştii, o să-l dea gata pe Tico.

Trebuia totuşi ca Toma să nu bănuiască nimic ; fiul Strozzinei urma să aibă grijă să-l ţină pe Toma pe loc cu vreun pretext oarecare, pînă isprăveau tot ce aveau de făcut. Plănuiseră să facă la fel ca azi : bine ascunşi, să aştepte ca Toma să-şi facă vizita lui obişnuită şi, după ce se întorcea liniştit în sat, să coboare în peşteră cu puşca cu două ţevi şi, din două focuri bine ţintite, să-i zboare creierii lui Tico.

Într-adevăr, aşa se şi petrecură lucrurile. A doua zi de dimineaţă, Bragarin ieşi foarte devreme din casă, ţinînd sub braţ un pachet lunguieţ, pe care îl lăsă din mînă numai la Miracoli, pe o potecă mai ferită pe care o ştia el, acoperind pachetul cu muşchi verde. Cartuşele avea să le ţină într-un pacheţel în buzunar. După aceea se întoarse în sat şi se întîlni cu Moia, spunîndu-i că „nava", adică arma, era la „postul ei de observaţie", adică fusese ascunsă. În ziua aceea îl văzură pe Toma o singură dată, şi schimbară între ei o privire foarte semnificativă.

Toma nu bănuia nimic : îl ajuta pe Gaspare să împletească funii, stînd amîndoi pe nişte scăunaşe de lemn cu trei picioare. După-masă se ridică şi plecă la Tico ;

acesta rumega liniştit iarba şi nu părea prea dispus să iasă pe-afară. Toma stătu puţin lîngă el şi-i ţinu de urît. Îl părăsi pe la amurg. Lîngă primele case din sat se întîlni cu fiul Strozzinei şi cu alţi băieţi, care puneau la cale un joc. În mijlocul lor era şi Lauretta.

Fiul Strozzinei îl chemă, îl pofti să se joace cu ei. Toma se opri înmărmurit. Era pentru prima oară că i se întîmpla aşa ceva, adică să fie chemat şi poftit la joacă de unul „din ei". Totuşi primi bucuros. Se amestecă repede printre ceilalţi băieţi. Lauretta se apropie de fiul Strozzinei şi-i şuieră la ureche cu o voce dispreţuitoare :

— De ce l-ai chemat ?

— Fii liniştită — îi spuse încet băiatul şi o trase deoparte — trebuie să-l ţinem aici cel puţin pînă se întoarce Moia împreună cu Bragarin.

— Dar de ce ? Unde-au plecat ?

— De ce !... De ce !... Băiatul se uită în jurul lui cu o privire bănuitoare. Toma însă nu-i dădea nici o atenţie. Era preocupat, alerga. Atunci vorbi mai cu curaj : Îi vor juca o festă lui Tico...

— Şi-l vor omorî ? întrebă Lauretta înfierbîntată.

— Sigur. Doar de asta au plecat.

Bragarin şi Moia, în timpul acesta, îşi duceau la bun sfîrşit treaba lor înfiorător de crudă. Pe deplin încredinţaţi că Toma nu mai era prin împrejurimi, coborîră prevăzători de pe costişa pe care stătuseră ascunşi ; Bragarin ţinea pachetul cu puşca şi îl ducea în cumpănire, ridicat deasupra capului.

Lumina amurgului abia mai înroşea piscul Gamondei, în timp ce văzduhul părea că se întunecase brusc. Moia mergea în spatele lui Bragarin şi se uita în jur de parcă s-ar fi înfricoşat deodată de ceea ce avea să urmeze. Bragarin, în schimb, mergea ţanţoş înainte, agitînd arma pe deasupra tufişurilor de pe colnice.

Ajunseră în peşteră cînd lumina palidă, crepusculară, se pierdea într-un fel de penumbră, în care înfăţişarea şi conturul lucrurilor păreau că se topesc ca nişte figuri acvatice într-o lume submarină. Ascultară neclintiţi cîtva timp, dar în jurul lor domnea cea mai deplină singurătate. Bragarin desfăcu hîrtia în care era înfăşu-

rată arma şi scoase din buzunar cele două cartuşe. Cu aerul unui mare cunoscător, încărcă mai întîi o ţeavă, apoi pe cealaltă ; îi făcu semn lui Moia să dea la o parte crengile care acopereau intrarea.

— Primul foc e al meu — spuse Moia venind în spatele lui.

Bragarin îi trecu puşca în tăcere ; în fund se vedea o umbră închisă — era Tico ; mesteca iarbă, stînd întins pe culcuşul lui de paie. Acum începeau să-şi obişnuiască ochii cu întunericul acela plăcut în care nu pătrundea nici o rază de lumină. Tico îşi întoarse un moment privirea spre ei, apoi începu să rumege într-o liniştе desăvîrşită. Bragarin veni în spatele lui Moia şi-l atinse pe braţ.

— Hai, trage — îi spuse.

Tico era la un metru de ţeava puştii.

— Aici ? întrebă Moia.

— Da, trage, ocheşte-l la cap. Şi ţinteşte bine ; nu avem decît două gloanţe.

Moia ochi, se mai apropie cu un pas şi lăsă glonţul să pornească. O vîlvătaie şi o detunătură. Tico muri fără un geamăt, cu capul sfărîmat de glonte.

— Dă-mi şi mie — îi spuse Bragarin.

Moia îi trecu arma fără nici o vorbă ; din cauza reculului armei îşi făcuse o vînătaie în cot ; îl durea braţul, care amorţise din cauza loviturii de stînci. Bragarin făcu cîţiva paşi spre trupul inert al animalului ucis. De acolo, aplecat asupra lui, lăsă să pornească al doilea foc, ochind tot în cap. Sîngele lui Tico împroşcase paiele, făcînd un contrast straniu, de un roşu atît de viu faţă de strălucirea galbenă-aurie a paielor. Între buze îi rămăsese un ultim fir de iarbă, pe care nu mai apucase să-l mestece.

Cei doi se îndreptară apoi iute spre ieşire, după ce mai întîi avură grijă să şteargă urmele lor pe nisipul fin al peşterii, netezindu-l cu o creangă. Se opriră la intrare, aranjară grămada de crengi şi de frunze aşa cum o lăsase Toma şi apoi înfăşurară arma în hîrtiile în care fusese înainte. Urmau s-o lase în acelaşi loc în care o ascunseseră de dimineaţă ; Bragarin avea obligaţia s-o ducă jos în clipa în care n-ar mai fi riscat

să-l vadă cineva. Coborînd spre cătun, se încurcară într-o turmă de oi, mînată de doi ciobănaşi, nişte prieteni de-ai lor.

— De unde veniţi ? întrebă unul din ei.

— De la Femia — făcu iute Moia — am fost la cîmp să semănăm ovăz.

Amîndoi luară de bună spusele lui. Băieţii care rămăseseră jos, la poalele muntelui, continuau să se mai joace. De asemeni şi Toma. Lauretta însă se dusese acasă.

Moia şi Bragarin se opriră în mijlocul grupului de băieţi.

— Cum a mers ? îl întrebă în şoaptă fiul Strozzinei.

— Lupul l-a înghiţit pe miel — răspunse Moia.

Şi fiul Strozzinei înţelese imediat sensul sinistru al vorbelor lui.

Răzbunarea fusese împlinită, Tico era mort. Acum, chiar dacă Toma s-ar fi dus să-l vadă, n-ar mai fi găsit decît un cadavru. Dar Toma nu ştia nimic, continua să se joace, nebănuind adevărata faţă a lucrurilor, cu aerul fericit al unui copil care descoperise o lume nouă. Şi jocul îl întărîta ; îi plăcea s-alerge şi entuziasmul lui era cu atît mai mare acum, cînd putuse în sfîrşit să se joace de la egal la egal cu aceiaşi băieţi care se feriseră totdeauna pînă şi să-l privească. În sinea lui îşi spunea că poate avea să se mai joace şi altă dată ; cum îl primiseră prima dată, şi asta fără să le-o ceară el, o să-l primească şi a doua oară, şi astfel ar fi continuat să ia parte la toate jocurile lor.

Acum, pentru că se înserase, băieţii se împrăştiau, fiecare se întorcea la casa lui. Plecă şi Toma ; trecu prin faţa casei învăţătorului. Lauretta era în grădină. În clipa aceea, un urlet îndepărtat şi jalnic sfîşie întinderea nemărginită a aerului, lăsînd un ecou ce prevestea parcă nenorocire. Poate că era un lup ; se spunea c-ar fi pe Gamonda, dar nu-i văzuse şi nici nu-i întîlnise nimeni niciodată. Cîteodată se auzea urletul lor seara, după ce apărea luna. Şi se repeta de vreo trei-patru ori în timpul nopţii.

— Nu ţi-e frică de lupi, că-l mănîncă pe Tico al tău ? i se adresă Lauretta lui Toma.

În vorbele ei era un aer uşor batjocoritor.

Toma o privi fără să-i răspundă.

— A spus Moia că el i-a văzut — continuă Lauretta, parcă din plăcerea de a-l chinui — şi încă pe la poalele muntelui.

— Lupii nu-i pot face rău lui Tico.

— Nu? Şi de ce? Încearcă să le spui lor asta.

Urletul străpunse încă o dată aerul. Şi acum părea mai aproape sau poate că era vîntul care-şi schimbase direcţia, făcîndu-l s-ajungă acolo mai tare. Toma se uită în sus, neliniştit; privirea lui întîlni faţa mare şi rubicondă a lunii, care-i zîmbea cu nerozie. Şi dacă era adevărat ce spunea Lauretta? Dacă într-adevăr erau lupi, care mirosiseră prezenţa lui Tico acolo; poate dădeau tîrcoale peşterii şi Tico nu se putea apăra singur.

— Nu cred — spuse el din nou.

— Şi de ce nu? Moia i-a văzut — dădu iute replica Lauretta, dornică să-l înţepe cu cumplitele ace ale îndoielii. În locul tău, eu m-aş duce să văd ce se întîmplă. Acolo, sus, Tico nu e în siguranţă.

— Dar nicicînd n-au ajuns lupii pînă în vale — spuse Toma, vrînd parcă s-alunge bănuiala aceea înfiorătoare cît mai departe.

— Şi dacă ar fi coborît, tu tot n-ai avea de unde să ştii; nici unul din noi nu ştie; lupii sînt ca nălucile se duc şi vin şi nimeni n-apucă să-i vadă.

— E adevărat ce spui?

— Sigur, şi tata spune tot aşa. În sat la tata, într-o noapte, lupii au sugrumat o oaie şi au dus-o cu ei fără ca nimeni să-i fi văzut.

— Dar tu... i-ai văzut vreodată?

— Eu nu, dar i-a văzut tata. Îmi povesteşte adesea.

— Dacă lupii îl omoară pe Tico — spuse Toma cu aerul unui om serios — şi eu o să-i omor pe lupi.

Lauretta pufni în rîs şi-i spuse:

— Parcă lupii se lasă prinşi de tine...

— O să-i caut pînă dau de ei.

— Şi atunci or să te mănînce şi pe tine, cum l-or fi mîncat pe Tico.

— Nu! spuse Toma, şi i se păru că-l arde ceva în gîtlej, ca în ziua cînd se suise la Miracoli.

— Cine îţi poate spune că nu sînt chiar acum acolo, gata să-l înhaţe pe Tico? insistă Lauretta cu un glas răutăcios.

Toma tresări; îndoiala nu-i mai lăsa nici o portiţă de scăpare. Lauretta îşi atinsese scopul. Plecă fără s-o salute, luînd-o aproape la goană. Urletul acela îi răsuna şi acum în urechi şi tot sîngele îi clocotea de nerăbdare. Dacă Tico căzuse într-adevăr pradă lupilor? Lupii merg pe o urmă mile întregi de drum; mirosul lui Tico, al unui animal viu, bun de sfîşiat, îi dusese probabil la grotă. Dar el, ce putea face el? N-avea arme, n-avea ciomege, n-avea nimic. Dacă s-ar fi dus acolo sus l-ar fi sfîşiat şi pe el.

Vorbele Laurettei îi creaseră sentimentul unei presimţiri sinistre. Lauretta vorbise de parcă într-adevăr fuseseră lupii. Dar poate că n-a vrut decît să-l înfricoşeze. Totuşi, Toma îşi pierduse liniştea; cuvintele ei i se învîrteau în cap ca nişte sfîrleze înnebunite. Singura soluţie de a scăpa de acest chin era să se ducă la peşteră, să se convingă de existenţa lui Tico. Luna i-ar fi luminat paşii, ca şi altă dată în trecut cînd o pornea la drum pe potecă.

Urletul nu se mai repetase; dacă n-ar fi fost cuvintele Laurettei, ar fi crezut într-o glumă a propriei lui imaginaţii. Dar urletul se auzise cu adevărat, îl auzise şi el, şi Lauretta. Dar de ce nu se ducea oare la grotă? Luna părea că-l invită şi drumul era drept în faţa lui, îl putea vedea pînă la turnurile Miracoli. Era de ajuns s-o pornească, un pas, apoi altul, şi ar fi fost uşor s-ajungă acolo sus. Da, se hotărîse. Avea să se ducă. N-ar fi aruncat decît o ochiadă lui Tico şi s-ar fi întors deîndată înapoi. Asta mai mult ca să-şi liniştească sufletul înfricoşat şi să-şi alunge îndoiala care-l tortura.

O porni; muntele apărea înaintea ochilor lui ca o semilună, arcuindu-se ca spinarea roşiatică a unei pisici în faţa primejdiei. Mergea uşor, deoarece lumina lunii îi dădea siguranţa drumului. Parcă mergea ziua, pe soare, doar că acum umbrele năvăleau neastîmpărat în jurul lui ca roiurile de albine, învolburîndu-l, fără ca

el să-şi dea seama. Ajunse la Miracoli ; se opri o clipă să se odihnească. Luna se afla încă sus pe cer şi lumina ei cădea pe pămînt grea ca plumbul, lărgindu-se într-un cerc imens.

În văzduh, lumina crea un fel de ceaţă uşoară, transparentă, dincolo de care lucrurile îşi pierdeau formele şi realitatea devenea şi ea o lume a tenebrelor. Toma îşi reluă drumul. Pe măsură ce urca, prindea mai mult curaj : nici o urmă de lupi, nici un urlet. Frunzele păreau nemişcate, într-o încremenire de piatră. Cîte un foşnet în iarbă întrerupea din cînd în cînd tăcerea adîncă ; poate era o năpîrcă sau o şopîrlă tulburată din somn ; dar după cîteva clipe, totul se cufunda din nou în tăcere. Nici ţîrîitul greieraşilor nu mai avea notele stridente pe care le avusese cu cîteva seri mai înainte ; parcă se mai îndulcise, terminîndu-se într-un cor slab, aproape murmurat.

Toma înaintă ultimii metri cu inima liniştită. Poate că Tico dormea fericit un somn bun ; crengile de la intrare erau la locul lor, iar împrejur totul se afla cufundat în tăcere ; nici picior de lup.

Toma dădu puţin la o parte crengile cît să poată trece. Se strecură înăuntru, încet, pe bîjbîite. Întunericul nu-l lăsa să vadă nimic, nici conturul lui Tico cel puţin. Se apropie, ferindu-se să facă zgomot ; mai întîi atinse cu mîinile paiele, apoi trupul lui Tico. Tico părea culcat ; îi puse o mînă pe spate şi-l simţi rece.

Curios ! Îşi obişnuise palma cu căldura corpului lui Tico, aşa că răceala pe care o simţea acum îl impresiona mult de tot. Se dădu mai aproape de el şi-şi trecu mîna pe spatele lui, pe gît ; îşi simţi mîna udă şi încleiată într-un lichid vîscos. Pe Toma îl cuprinse o teamă îngrozitoare. Căută capul lui Tico şi nu reuşi să dea de el ; pe unde-l atingea însă, îl însoţea aceeaşi senzaţie a lichidului acela vîscos, dens şi uleios, care-i mînjea mîinile.

Tico nu mişca, zăcea pe o coastă ; picioarele lui erau ţepene, inerte, lipsite de vlagă. Abia în clipa aceea în mintea lui Toma începu să se facă lumină. Tico era mort. Tico fusese omorît. Foarte greu îi venea să creadă acest lucru, dar în faţa trupului acela neînsufleţit nu

mai era nici o altă alternativă de care să se poată agăța. Primul lui gînd fusese la lupi, care ar fi putut trece pe acolo, dar apoi se întrebă : dacă ar fi fost într-adevăr lupii, cum de nu-l sfîșiaseră ? Trupul îi părea neatins sau cel puțin la pipăit lăsa această impresie.

Toma ieși afară din peșteră, dădu la o parte crăcile de la intrare, rupse crengile, căci voia să tîrască afară trupul lui Tico, să-l vadă, ca să se convingă dacă ceea ce credea despre Tico era adevărat sau nu. Nu i-a fost greu să-l ridice ca să-l tîrască pînă afară : Tico era ușor, mai ușor decît fusese în viață. Luna îl lumină în plin, de cum făcu primul pas afară din peșteră ; îngenunche, cu Tico în brațe. În sfîrșit, acum putea să-l vadă bine. Capul îi atîrna într-o parte și din el încă îi mai picura sînge. Din cap nu mai rămăsese decît o masă informă de carne și oase, de parcă l-ar fi zdrobit cineva cu lovituri de ciocan.

Toma așeză trupul lui Tico pe iarbă ; mîinile îi erau roșii de sînge : așadar sîngele era lichidul în care i se încleia mereu mîna. Simțea cum îl doare inima ; i se păru că cineva i-o strivise între două pietre. Tico era mort, fără ca el să-l fi putut salva de astă dată. Oare într-adevăr fuseseră lupii ? I-ar fi sfîșiat și trupul ; nu era cu putință ca ei să se fi repezit numai la cap. Toma nu mai știa ce să creadă. Dar o bănuială groaznică începu să încolțească în mintea lui. Cineva a vrut să i-l omoare pe Tico. Dar cine ? Se uită mai bine la răni, la sîngele închegat în jurul cărnii sfîrtecate. Pipăi cu mîinile. Simți sub un deget ceva mic și tare. Era un glonț de plumb ; se oprise într-un maxilar. Acum nu mai încăpea nici o îndoială. Ucigașii lui Tico fuseseră lupi, dar cu chip omenesc.

V

UNCHIUL GIACOMO E RĂNIT

Toma nu se frămînta prea mult ca să se convingă că bănuiala lui se adeverea întocmai şi nu mai încăpea nici o îndoială că omorîrea lui Tico fusese săvîrşită cu viclenie. Întorcîndu-se a doua zi dimineaţă la peşteră, cercetase în amănunt punct cu punct. În capul lui Tico mai găsise şi alt glonte, ceea ce constituia o probă netăgăduită a uciderii lui.

Tico fusese omorît prin descărcarea unei puşti cu două ţevi, poate de vreun vînător în trecere. Dar nici asta nu era o presupunere valabilă, deoarece dacă ar fi fost un vînător, după ce l-ar fi împuşcat, ar fi luat animalul cu el. Altfel, pentru ce motiv să-l fi ucis? Şi-apoi un vînător nu omoară aşa, cu sînge rece, un animal în propriul lui culcuş. Dacă vrea să-l împuşte, îl alungă afară din vizuină, îl fugăreşte, trage de la distanţă, dar nu-l împuşcă niciodată în felul acesta barbar.

În nici un caz nu fuseseră lupii: în afară de faptul că trupul îi rămăsese neatins, în peşteră nu era nici urmă de picior de lup şi nici Tico nu părea că fusese tîrît sau sfîrtecat în vreo luptă. Tico murise chiar pe locul în care se afla. Semn că nu simţise nici o primejdie. Şi, între altele, crăcile de la intrare erau neatinse, aşadar nu era cu putinţă ca nişte animale să fi intrat în peşteră fără să răstoarne crengile pe care el le aşezase ca să ascundă intrarea în grotă.

În schimb, hotărît lucru, Tico fusese ucis cu premeditare şi cu o cruzime care nu admitea nici o dezvinovăţire. Dar de ce? Pentru care motiv? Era tocmai ceea ce Toma nu reuşea să-şi explice. Şi apoi, de cine?

Dar cum se mai putea întreba de cine fusese ucis, cînd el nu cunoştea nici pricina măcar ?

Îşi încordă mintea ca să-şi amintească întîmplările din ultimele zile, de la întrecerea de la Miracoli pînă la joaca din seara precedentă.

I se păru că-şi aduce aminte de nişte ocheade aruncate de Moia, unele purtări ale lui care-l făceau să bănuiască ceva. Dar erau de ajuns aceste lucruri ca să justifice temerea sa ? Înfrîngerea îl ustura rău pe Moia ; să fie învins în faţa tuturor băieţilor era un lucru greu de suportat. Să fi fost oare cu putinţă ca acest singur fapt să-l împingă la o asemenea barbarie nemaipomenită ? Şi totuşi, gîndindu-se ceva mai bine, îşi aminti că în urmă cu o seară Moia nu fusese cu ceilalţi băieţi, ci venise mai tîrziu, o dată cu ciobanii. Asta îl făcea să se gîndească la multe lucruri, chiar şi la faptul că omorîrea lui Tico fusese săvîrşită cam în timpul cînd Moia şi Bragarin apăruseră în mijlocul lor, în timp ce ei continuau să se joace.

Toma nu ştia la care din toate presupunerile lui să se oprească, asupra căruia să-şi reverse bănuiala. Fusese o răzbunare ; oricum, asta era o certitudine. Apoi cuvintele stranii ale Laurettei lăsaseră să se întrevadă că ea ar fi presimţit tragedia. Sau poate că ştiuse şi ea ceva despre toate astea ? Lauretta vorbise cu atîta siguranţă, încît se simţise cuprins de o teamă care reieşea din însuşi şirul vorbelor ei. Cu toate astea, faptul că Lauretta ştiuse şi aprobase în mod tacit acţiunea aceea mîrşavă nu făcea decît să-i îngreuneze mai mult judecata, mărind cercul bănuielilor lui.

Dar la ce mai putea servi acum să se frămînte cu tot felul de presupuneri sau chiar să pună mîna pe făptaşi, cînd Tico era mort ? Se întorsese în grabă acolo sus a doua zi de dimineaţă şi multe ore şi le petrecuse aşa, în faţa corpului neînsufleţit al lui Tico, aproape neştiind ce mai putea să aştepte de la el. Îl aşezase într-o mică firidă făcută din ierburi şi-l privea fără nici o tresărire, cu ochii uscaţi, incapabil pînă şi să plîngă.

Nu plînsese nici cu o seară înainte, nici în noaptea aceea, nici după ; aproape că nenorocirea era prea

cruntă ca s-o mai poată alina în lacrimi. Se mulțumise să stea în apropierea lui ; soarele îi încălzea ceafa, iar el simțea cum căldura îl pătrundea în spate ; Tico însă nu mai putea să o simtă ; el era rece, nepăsător la viață și la mîngîierile ierbii. Mort. Pentru totdeauna. Ca și Sandruccia, ca și unchiul lui, Luigi, care nu se mai întorsese. Cînd se gîndea la ei, simțea cum îl podidește plînsul, dar gîndindu-se la Tico, nu ; durerea îi uscase pînă și izvorul lacrimilor ; se simțea sterp ca o plantă prinsă în cleștele secetei.

Ce făcuse el copiilor albi, pentru ca ei să-l trateze cu atîta bestialitate ? Le arătase totdeauna numai bunătate, pe cînd ei n-avuseseră decît răutate. Dar de ce ? Rasa lui avea, oare, atîtea defecte care ar putea justifica ura oamenilor albi ? Nu cumva era o poziție falsă, greșită, în felul în care judecau oamenii albi ?

Oamenii trebuie iubiți, respectați, de orice rasă ar fi ei și de orice culoare. I-o spusese învățătorul lui, și el, Toma, crezuse că într-adevăr așa este și nu altfel. În realitate însă, nu gîndeau toți ca învățătorul.

Uciderea lui Tico o dovedea ; Tico fusese omorît din răzbunare poate, sau din gelozie, sau, mai degrabă, pentru că era animalul unui negru, pentru că el se numea Toma și avea o culoare de piele pe care ei nu i-o puteau ierta.

Au vrut să-l facă să simtă din nou jugul supremației lor mult lăudate, în numele căreia puteau ucide și deporta, distruge și supune, sau să-i transforme pe oameni în sclavi ca să muncească pentru ei. Aceasta era „iubirea" oamenilor albi pentru semenii lor, vinovați numai că s-au născut în țări sărace și departe de civilizația albilor. Și el, Toma, era tocmai unul din țările acelea, deși se născuse aici și patria lui era aceasta. Dar culoarea pielii lui era de ajuns ca să-i arate obîrșia, căci reprezenta bariera dincolo de care civilizația interzicea totul, oamenilor ca el nefiindu-le permis să trăiască și să se bucure de viață cum se bucurau oamenii albi.

Dar era în zadar să-și pună asemenea întrebări ; după cum era în zadar să se întrebe de ce fusese ucis Tico, el, care nu avusese nici o vină, ci căutase numai

căldura unei mîini prietenoase. Şi acum, iată-l acolo, trăsnit de un glonţ descărcat pe neaşteptate... Şi Toma, care nu mai putea face nimic altceva decît să privească în faţă moartea aceea oribilă, şi atît!

Acum ar fi trebuit să-l îngroape, ca şi pe cîinele lui care se prăpădise şi acum dormea undeva pe cîmpul de la Chieve. Nu putea să-l lase acolo; nu avea inima să fie de faţă la înspăimîntătoarea descompunere a trupului acela care îi fusese atît de drag. Exista apoi primejdia ca cineva să-l vadă şi să pună mîna pe bietul animal ca să-i ia pielea şi s-o tăbăcească; dar Tico avea nevoie de o îngropăciune demnă de el şi de o groapă unde ar fi putut să-l găsească oricînd, aşa cum făcea cu Sandruccia, mama lui. Un mormînt ştiut numai de el, ca după moarte nimeni să nu-i poată profana lui Tico odihna veşnică.

Locul se putea găsi uşor; dar nu acolo, fiindcă-l cunoşteau băieţii şi s-ar fi putut întoarce să caute cadavrul cerbului. Pe munte erau atîtea alte peşteri, ascunzători sigure! Găsi, într-adevăr, una, în vecinătatea prăpastiei din Femia, care se potrivea tocmai bine pentru ceea ce îi trebuia lui. Avea o intrare îngustă şi joasă, dar înăuntru se lărgea descriind o boltă amplă şi solemnă, aidoma naosului unei catedrale. Acolo era un loc potrivit ca să-l îngroape pe Tico. Săpă cu o lopăţică pămîntul cam pînă la o jumătate de metru adîncime; mai jos dădu de stîncă şi era cu neputinţă să mai înainteze.

Făcu o groapă de doi metri diametru şi-l vîrî în ea pe Tico, înfăşurat într-un sac vechi de iută, adus de acasă. Apoi îl acoperi cu pămînt şi deasupra aşeză pietre, făcînd un fel de mică movilă. La intrarea în peşteră ridică de asemenea un zid mic din pietre, ca să nu lase pe nimeni să bănuiască că dincolo de acest zid ar fi gol. Îi trebui o întreagă după-amiază să ducă la bun sfîrşit toate acestea, dar pînă la urmă se declarase mulţumit de munca depusă. Acum, rămăşiţele pămînteşti ale lui Tico nu aveau să se mai teamă de nimic, fiindcă numai el ştia unde era îngropat şi numai el avea să-i aducă recunoştinţa credinţei sale veşnice.

Din ziua aceea însă nu mai luă parte la jocurile celorlalți copii și nici la orice altă manifestare a lor de bucurie. Părea că moartea lui Tico îi secătuise dorința de a se apropia de ei ; nu-i mai păsa de jocurile lor, ci prefera să stea ceasuri întregi singur, contemplînd prăpastia de la Femia, cu ochii pironiți în gol, ca și cînd ar fi căutat în ea prezența prietenului său mort. Uneori hoinărea fără rost, căutînd mereu alte drumuri decît cele cunoscute. Nu se mai ducea la vînătoare în tovărășia nimănui ; acum prefera să fie singur, și în singurătatea lui să trăiască din nou senzația că revede privirea umedă de duioșie a lui Tico, pentru el izvor de atîta bucurie și alinare.

Numai în singurătate sau prin locurile pe care le colindaseră împreună, numai acolo reușea să se regăsească alături de Tico, retrăind starea sufletească ce-o avusese alături de el. Într-o zi o zări pe Lauretta ; o revedea pentru prima oară de la moartea lui Tico. Se simți cuprins de emoție, mai ales cînd îi reveniră în minte vorbele ei pline de înțeles, care lăsau să se întrevadă că nu a fost de loc străină de soarta ce-i fusese hărăzită lui Tico. Totuși Lauretta nu spuse nici un cuvînt cînd îl văzu că se oprește lîngă gard, în fața grădinii ei. Nu-l întrebă nimic. Toma fu cel care deschise vorba, cu cîteva cuvinte tăioase :

— Lupii l-au sfîșiat pe Tico. Ai avut dreptate !

Lauretta abia își ridică ochii, fără să pară surprinsă. Răspunse liniștită :

— Dacă mi-l dădeai mie, nu ți-l sfîșiau lupii.

Toma nu mai adăugă nici un cuvînt. Plecă. Lauretta nu putea înțelege. Pentru ea, moartea lui Tico nu însemna nimic, nu fusese niciodată prea binevoitoare cu el. Mai degrabă se bucura în sinea ei de moartea lui Tico, socotind-o ca pe o lecție dată lui Toma. Ar fi trebuit să i-l dea ei pe Tico, asta voia Lauretta ; dacă i l-ar fi dat, n-ar fi murit ; nu, deoarece Toma l-ar fi pierdut atunci pentru totdeauna, chiar și mai mult decît acum, cînd era mort. Cel puțin acum se putea duce să-l caute cînd voia, dar dacă i l-ar fi dat pe Tico Laurettei, ea nu l-ar mai fi lăsat să-l vadă, poate că nici nu i-ar fi dat voie să-l salute măcar din

cînd în cînd. Şi Toma ar fi rămas cu dorul după prietenul său, care i-ar fi pricinuit o durere şi mai cumplită decît aceea care-l chinuia acum.

Cu toate astea, nici o idee de răzbunare nu se cuibărise în mintea lui, nu simţea nici o dorinţă s-o pornească în urmărirea celor vinovaţi. De altfel ce-ar fi putut face ? Erau toţi uniţi împotriva lui ; n-ar fi găsit înţelegere la nimeni. Şi apoi, admiţînd că i-ar fi descoperit pe vinovaţi, ar mai fi putut ei oare să-i redea viaţa lui Tico, să-l facă să învie ? Pesemne că ei erau roşi de remuşcări mai mult decît el. Într-o zi cînd îl întîlni pe Bragarin, băiatul se uită, încurcat, în jos şi trecu mai departe. Nu era greu de înţeles că ceva îl apăsa pe conştiinţă. Şi Moia părea că se fereşte de el mai mult ca în trecut.

Băiatul Strozzinei vorbise, şi bîrfelile străbătură tot cătunul, considerîndu-i pe Moia şi pe Bragarin drept cei mai vinovaţi în afacerea asta îngrozitoare. Era lesne să fie traşi la răspundere, dar lui Toma nu-i păsa de aşa ceva. Chiar şi faptul că erau ei făptaşii nu-i spunea nimic. Ştia că era o răzbunare şi ţelul ei era chiar prea limpede ; într-adevăr, nu putea să nu-şi dea seama de ura pe care Moia şi Bragarin o aveau împotriva lui, mult mai puternică decît a celorlalţi băieţi. îi vedea deseori pe munte cu oile la păscut, mereu împreună, de parcă le era teamă să se despartă, adică să-şi împartă vina care-i legase. Se întîlnea rar cu ei, căci ei urcau mereu tot mai sus şi se pierdeau în ceaţă ca nişte năluci amăgitoare printre crestele stîncoase ale munţilor.

El şi Rugè mergeau pe pajiştile lor obişnuite, Toma purtîndu-şi paşii pe lîngă ea, fără s-o mîne prea tare, aşa cum făcea odinioară, de parcă acum el ar fi avut nevoie să fie îmbiat mai mult decît ea. Prima dată, Rugè privise în jurul ei, căutînd parcă prezenţa lui Tico, pe care nu-l mai vedea ţinîndu-i tovărăşie. Părea că cercetează cu privirea locurile de unde apărea altădată Tico, ca apoi să se uite la el de parcă i-ar fi cerut socoteală de lipsa acestuia. Atunci Toma dădea din cap ca să o facă să înţeleagă că Tico n-avea să se mai întoarcă niciodată ; Rugè lăsa botul în iarbă şi începea să pască

fără poftă, scoţînd din cînd în cînd cîte un muget asemănător cu un vaiet.

Toma se aşeza şi tăia beţigaşe ; cam aşa îi plăcea lui să-şi petreacă vremea acum că Tico nu mai era să-i înveselească viaţa ; cioplea incrustaţii cu o atenţie concentrată, fără să-şi mai ridice privirea de la treaba pe care o făcea ; sculpta nişte figuri şi desene fistichii, cum îi treceau lui prin minte, create de jocul fanteziei sale. Ceilalţi băieţi îl invidiau pentru beţele acelea, din care Toma putea să scoată tot ce-ar fi vrut. Ei n-aveau aceeaşi răbdare pe care o dovedea el ; se plictiseau iute şi aruncau cît colo beţele, înainte de a le fi terminat. În schimb, Toma lucra la cîte un băţ şi trei zile în şir ; lama briceagului făcea minuni în scoarţa moale a lemnului, pătrundea în ea şi deodată parcă începea să-i caute sufletul ascuns în adîncul lui, lăsînd să apară figurile acelea ca prin farmec.

Într-o seară cînd se întorcea, ca de obicei, cu Rugè de la păscut, văzu deodată în faţa casei sale lume adunată, într-o atmosferă cam ciudată. Erau bărbaţi mulţi şi multe femei, înghesuindu-se unii într-alţii, în timp ce cîţiva dintre ei strigau : „Faceţi loc, daţi-vă la o parte !“ Se întîmplase o nenorocire. Toma se apropie şovăitor ; Rugè se oprise la douăzeci de metri, speriată de toată lumea aceea adunată.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă Toma.

— Ei, ce să se întîmple ? Unchiu-tău Giacomo s-a rănit... — spuse un om din mulţime.

— I-a explodat o bombă în mîini — adăugă altul.

— I-au zburat trei degete de la o mînă — spuse altcineva.

După ce o priponi pe Rugè de-un stîlp de felinar, Toma îşi făcu loc prin mulţime şi ajunse la poarta casei. Îl lăsară să treacă. În bucătărie era multă lume ; o dîră lungă de sînge şerpuia pe jos, iar Giacomo stătea răsturnat pe scaun, cu faţa palidă şi buzele livide ; cîteva schije îl loviseră în faţă, căci dîre de sînge i se prelingeau pe gît în jos, îmbibîndu-i cămaşa. Un bărbat îi susţinea capul, iar Angela îi tampona rana de la mînă cu nişte batiste şi nişte cîrpe de şters vase, ca să-i oprească sîngele ce ţîşnea cu putere.

— Doctorul unde e ? întrebă cineva. S-a dus careva să-l cheme ?

— S-a dus Gaspare. Dintr-o clipă într-alta se întoarce.

Doctorul avea policlinica la Fondi ; de obicei, cînd se ducea cineva să-l cheme, venea pînă sus la ei cu motocicleta. Toma îl mai văzuse odată : se oprise în mijlocul cătunului, coborînd de pe motocicletă cu geanta lui cu instrumente. Şchiopăta uşor cînd mergea ; lumea spunea că fusese rănit în timpul războiului, cînd lucrase ca medic militar într-un spital mic de cîmp, în apropierea frontului grec.

Sosi şi Gaspare, împreună cu doctorul, pe şaua din spate. Acum, lumea se mai împrăştiase puţin ; în bucătărie, mirosul de tinctură de iod, cu care Angela ştersese rănile lui Giacomo, acoperea orice alt miros, pînă şi pe cel al minestrei [1], în pericol să se ardă în oala de aramă de deasupra focului. Nimeni nu-i dădea atenţie lui Toma. Giacomo, care stătea pe scaun, se văieta ; avea faţa albă ca varul şi ochii ca de mort, înfundaţi în cap.

Mîna îi sîngera îngrozitor ; sîngele lăsase pe pietre o pată mare, negricioasă. Te cuprindeau fiorii văzînd atîta sînge, care se scurgea în picuri mari ca apa dintr-un jgheab. Pe Toma îl cuprinsese o teamă ciudată. În clipa aceea i se părea că vede sîngele lui Tico contopit cu al lui Giacomo într-o fîntînă întunecoasă în care, fără nici o milă, îşi înecau amîndoi vieţile.

Doctorul dăduse la o parte zdrenţele care-i acopereau mîna — erau îmbibate de sînge. De la o mînă îi lipseau trei degete ; explozia i le smulsese complet : degetul mare, arătătorul şi mijlociul. Doctorul îşi deschise trusa ; scoase afară nişte tifoane hidrofile, vată şi nişte instrumente chirurgicale lucioase. Toma, încremenit într-un colţ, nu schimba cu nimeni o vorbă măcar.

— L-am văzut cînd se ducea la cîmp — explica cineva care asistase la scenă — apoi am auzit o detunătură puternică şi am alergat să văd ce se întîmplase. Giacomo zăcea pe jos, cu braţele desfăcute. Părea mort ; era doar

[1] Un fel de supă cu legume, specific italiană. (n. t.)

leşinat. Norocul lui că nu fusese o grenadă nemţească, altfel cu siguranţă că i-ar fi sfărîmat şi capul.

Toma asculta comentariile pe care le făcea lumea, aproape ţinîndu-şi respiraţia.

— Putea să fie mort acum — spunea unul. Blestemată meserie!

— Şi unde pui că Giacomo nu era un începător în meseria asta.

— Ei, cînd ţi-a sunat ceasul...

— Niciodată nu era prevăzător. Doar bombele nu sînt jucării!

— Straşnică lovitură! Trei degete! Mare noroc că i-a rămas neatins capul.

Acum, mîna nu-i mai sîngera. Doctorul îi administrase nişte hemostatice ca să-i oprească valurile de sînge.

— Ai scăpat uşor, tinere — spuse doctorul cînd isprăvi pansamentul.

Giacomo începea să-şi revină; abia putu să-i zîmbească. I se spălaseră şi i se curăţaseră şi rănile de pe faţă. Dar buzele îi erau tot livide; te impresionau văzîndu-le atît de albe în paloarea cadaverică a feţei.

— Acum trebuie să stai liniştit — îi spuse doctorul. Dacă nu se ivesc complicaţii, nu te mai internez în spital. Mă întorc mîine să-ţi schimb pansamentul.

Oamenii se întorseseră la casele lor; în bucătărie nu mai rămăseseră decît Gaspare, Angela şi Toma. Battistino şi bătrînii se duseseră să se culce. Giacomo preferase şi el să se culce, aşa că-l însoţiseră pînă la el în odaie. Toma o băgase în staul pe Rugè, făcîndu-i culcuşul pentru noapte. Mai rămăsese o clipă s-o privească, cu gîndul la cele întîmplate lui Giacomo, la ceea ce i se putea întîmpla şi lui, poate, cînd mergea cu Giacomo în căutare de bombe.

Rănile lui Giacomo nu erau grave, dar unii spuneau c-ar putea să şi moară. Acum Giacomo nu mai putea mult timp să se dedice muncii lui obişnuite, şi lui Toma îi părea rău, deoarece îi plăcea să-l însoţească pe Giacomo în incursiunile lui în munţi şi să-l ajute la tot ceea ce întreprindea. Era ceva ce-l emoţiona în felul de-a trăi într-un pericol zilnic; era mai atrăgător pen-

tru el să-şi poarte paşii alături de Giacomo, care îi oferea cel puţin o viaţă plină de întîmplări felurite şi de situaţii neprevăzute, decît să stea acasă să-l ajute pe Gaspare la munca cîmpului. Dar acum Giacomo era rănit, ceea ce însemna că Toma era obligat să renunţe la toate acestea.

Îi veni ideea să se ducă să vadă locul unde căzuse Giacomo, aruncat la pămînt de explozia bombei, cu braţele desfăcute ca pe cruce. Ajunse cu băgare de seamă pînă la marginea cîmpului şi văzu scăunaşul de lemn pe care Giacomo obişnuia să se aşeze : era cu picioarele în sus, iar alături de el zăceau încă sculele cu care lucra şi geanta de pînză ceruită, neagră, în care şi le ţinea. Schijele grenadei trecuseră prin frunzişul cîtorva viţe de vie, făcînd frunzele rupte s-atîrne ca nişte hîrtii. Vîntul adia uşor deasupra acestor frunze ce fremătau atît de trist : doar îşi simţiseră moartea atît de aproape. Toma rupse una din ele şi o privi ; parcă fusese tăiată de un briceag, în fîşii lungi şi drepte, cu nervurile distruse, rupte, destrămate.

Jur împrejur, pămîntul purta urmele sîngelui lui Giacomo ; şi firele de iarbă erau năclăite. Lîngă scăunaşul lui era o grenadă nemţească, pe care Giacomo nu mai avusese timp s-o descarce. Avea o formă ovală, cu mulţi solzişori de fier pe întreaga ei suprafaţă. Toma o luă în mînă şi se uită la ea ; bomba era neatinsă, cu inelul de siguranţă la locul lui. Îngenunche şi adună sculele de fier ale lui Giacomo ; mînerul de lemn al ciocanului fusese rupt în jumătate ; le puse pe toate bine în geanta de pînză ceruită, neagră. Ridică scăunaşul ; şi el era plin de pete de sînge închegat. Înfăşură grenada într-o zdreanţă, luă cu el toate lucrurile şi o porni spre casă.

Acum nu ştia unde să pună toate lucrurile acelea. Gaspare îi spuse să le ducă sus, în pod ; găsi o ladă veche, fără capac, băgă înăuntru scăunaş, scule, grenadă şi acoperi totul cu o pătură verde, care mai avea încă imprimată pe un colţ matricola militară. După aceea coborî. Angela tocmai măturа prin bucătărie şi arunca găleţi cu apă pe jos, pe unde se închegase sîngele. Apa

se înroşeă, se scurgea uşor pe pietre, căutînd în zid canalul de scurgere ca să iasă afară.

L-au trimis pe Toma să care apă cu găleţile de la fîntînă. Făcu trei drumuri ; Gaspare îi lua găleţile din mîini şi azvîrlea apa cu putere şi violenţă pe jos, pe pietre, de parcă voia să-şi şteargă din ochi impresia pe care i-o lăsase tot sîngele care cursese. Toma se uită la el o clipă, după care plecă din nou cu găleţile goale, ca să le umple iar. La ultimul drum, înainte de-a ajunge acasă, le lăsă jos şi sorbi o înghiţitură de la marginea uneia din ele. Apa era rece ca gheaţa, răcoritoare. În aceeaşi clipă trecu Bragarin, împreună cu alţi băieţi ; rîdea, dîndu-şi aere de mare deştept. Trecu foarte aproape de găleţi, atinse una cu piciorul şi o răsturnă, continuînd să rîdă şi mai tare.

Toma se ridică brusc ; Bragarin însă trecuse de el cu cîţiva paşi ; fugi după el, îl ajunse din urmă şi, ca un ţap care se repede cu coarnele, îi dădu o lovitură puternică, cu capul, în rinichi. Bragarin căzu cu picioarele în sus, iar băieţii, văzîndu-l în poziţia asta, se prăpădiră de rîs.

Toma se întoarse înapoi, luă găleţile, o umplu pe cea goală din nou şi i le duse lui Gaspare, care-l aştepta în faţa porţii.

VI

FRANCOLINA

N-a mai fost nevoie ca Giacomo să fie transportat la spital. Rana s-a cicatrizat repede şi fără complicaţii. Doctorul îi schimba pansamentul la fiecare două-trei zile şi chiar Giacomo se ducea uneori la el, profitînd de faptul că Grand îl ducea în carul lui pînă la Fondi. Pansamentul îl făcea să aibă o mînă impunătoare, mare, de două ori mai mare decît mîna lui adevărată.

Cîteodată, Toma era încîntat să se tot uite la tifoane şi la plasturii fixaţi pe piele. Mîna lui Giacomo era bandajată pînă la încheietură şi el o ţinea pe piept, vîrîtă într-o basma neagră, pe care şi-o trecuse pe după gît. Era obligat să mănînce cu stînga ; Toma îi rupea pîinea în bucăţele, ca să le ia mai uşor. Restul zilei, Giacomo şi-l petrecea stînd pe-afară sau la cîrciumă, unde discuta politică.

O dată sau de două ori îl însoţise pe Toma, cînd o ducea pe Rugè la păscut, dar mişcarea prea multă îi făcea rău, îi dădea ameţeli. Doctorul îi recomandase să facă puţină mişcare, dar fără să se obosească, aşa că Giacomo se resemnase să prindă rădăcini în cătunul lui. Ore în şir citea ziarul, de altfel singurul care ajungea acolo sus, la oficiul poştal. I-l împrumuta poştaşul, care era abonat. Ziarul venea cu o zi în urmă, dar pentru Giacomo, care nu mai ştia cum să-şi omoare timpul, asta nu avea nici o importanţă.

După cîteva zile de la accident, Giacomo îi ceruse să-i aducă sculele, să i le pună în camera lui ; şi Toma îl ascultase, aducîndu-i jos pachetul şi geanta cu uneltele lui de fier. Dar grenada nu. O pusese bine în fundul lăzii : voia s-o facă el să explodeze, cu prima

ocazie, cînd avea să se ducă la prăpastia Femia, aşa cum mai aruncase şi altădată o bombă.

Giacomo îl întrebă de grenadă — îşi amintea c-o lăsase acolo — dar Toma îi răspunse cu agerime că nu găsise grenada şi era de presupus c-or fi luat-o ceilalţi băieţi care trecuseră pe-acolo. Minciuna trecu fără nici o urmare şi Giacomo nu mai întrebă de-atunci nimic de ea. Părea convins că ceea ce-i spusese Toma era adevărat.

Grenada era aproape la fel cu cea de rîndul trecut ; era de ajuns să i se smulgă inelul de siguranţă şi să fie aruncată ; i se spusese că grenadele au o rază de acţiune foarte mare, aproape o sută de metri. Cine se afla în raza aceea era foarte greu să scape în cazul în care exploda. Tot secretul era să te culci jos la timp şi să-ţi cauţi salvarea într-o groapă.

Toma, cînd se întorcea seara acasă, se uita la ea. O înfăşurase în nişte hîrtii de ziar ; într-o zi îi alunecă din mîini şi căzu pe jos. I se făcu teamă ; dar nu putea să explodeze — îşi spunea el — cît timp nu-i scosese siguranţa. Cu toate acestea, de atunci era mai prevăzător. O ascunse într-o spărtură mică din perete, deoarece îi era frică să nu i-o găsească cineva ; apoi acoperi spărtura cu o cărămidă.

Cîteodată se ducea cu Rugè pînă la prăpastia Femia şi atunci se uita în jos, spre locul unde văile se bifurcau, deschizîndu-se apoi la adîncimi de sute de metri. Îl cuprindea groaza privind golul acesta care i se căsca sub ochi ; părea o destrămare într-un cer nesfîrşit ; stîncile din adîncuri străluceau straniu, ascuţite ca nişte suliţe care păreau că aşteaptă să le cadă o victimă. Prăpastia era frumoasă mai ales seara, cînd umbrele se agăţau de pereţii stîncii, suindu-se în sus în şiruri compacte. Atunci Toma avea impresia că umbrele suiau spre el, că-i ieşeau în cale, şi-l cuprindea groaza.

Şi în seara aceea Toma zăbovise puţin pe marginea prăpastiei, ca să îndure chinul fermecător al acestui minunat spectacol. Era atît de absorbit, încît nici nu observă că Rugè o pornise înapoi pe cărarea ce ducea spre casă. Cînd o căută, Rugè coborîse atît de mult, că mai avea puţin ca să ajungă la Miracoli. Toma ar fi

încercat s-o aducă înapoi, dar Rugè se amestecase în turma de oi mînată de Bragarin ; Toma o văzu de sus, în timp ce Bragarin o fugărea în jurul unui copac, lovind-o într-una cu ciomagul pe spate şi peste picioare.

Rugè mugea, alerga, iar Bragarin îşi înteţea furia ; apoi o lăsă s-o ia la vale, şi ca să fugă mai repede aruncă după ea cu pietrele cele mai ascuţite şi cu conuri de brad sălbatic. Toma încercă s-o oprească pe Rugè, strigînd-o pe nume, dar Rugè fugea nebuneşte, îngrozită la culme, azvîrlind atît de tare din picioarele din spate, de arunca în urma ei nori de praf şi fire de iarbă. Lui Toma, care o urmărea, nu-i rămînea altceva de făcut decît să se oprească şi să dea afară din piept tot aerul care îi sfîşia plămînii.

Acum era lîngă turma lui Bragarin ; vedea o parte din oi stînd cocoţate pe coastele stîncilor, altele jos, rumegînd iarba pe care o păscuseră. Bragarin purta pe spate o pelerină de postav aspru, care-i ajungea pînă la şolduri. Se uita după Rugè, cu profilul lui ascuţit de viezure, aşa că nu-şi dădea seama că Toma ajunsese la doi paşi de el.

— Laşule ! îi şuieră Toma în urechi.

Bragarin se întoarse, ţinînd încă în mînă băţul cu care o ciomăgise pe Rugè ; văzîndu-l pe Toma lîngă el, strînse mai tare băţul în mînă şi, fără să vrea, se trase cîţiva metri înapoi.

— Ce vrei ? spuse el cu vocea lui puţin răguşită.

Toma nu-i răspunse ; şi el avea băţul lui incrustat, aproape tot atît de lung ca al lui Bragarin ; îl ridică şi-l roti în aer din ce în ce mai cu putere ; băţul trecu la doi metri de capul băiatului, cu un vîjîit surd. Bragarin se dădu mai mult înapoi, ridicînd şi el băţul. Pelerina îi alunecă de pe umeri.

— Pleacă — spuse — pleacă înainte să-ţi sparg capul !

— Eu nu sînt Tico... — îi răspunse Toma. O să ţi-l sparg eu ţie, laşule !

Bragarin se trezi cu spatele lipit de stîncă. N-avea cum să se mişte, cum să treacă dintr-o parte într-alta.

Oile se risipiseră care încotro, fără să le pese de ceea ce făceau cei doi băieţi.

— Cine l-a omorît pe Tico ? zise Toma, învîrtind într-una băţul ca pe un buzdugan.

— Eu nu ştiu nimic despre asta — răspunse Bragarin — nici de Tico, nici de Tici.

Cele două beţe se loviră unul de altul. Din cauza ciocnirii puternice, cel al lui Bragarin căzu pe jos. Bragarin se aplecă să-l ridice, dar Toma îl opri punînd piciorul deasupra lui şi înfigîndu-i în spate băţul pe care-l ţinea în mînă.

— Nu mişca ! îi spuse. Unde ţi-e toată vitejia ?

Bragarin se prefăcu că se predă, făcînd gestul să se ridice. Dar în aceeaşi clipă se azvîrli asupra lui Toma, încercînd să-i smulgă băţul din mînă. Cei doi băieţi se încăierară cu o furie nemaipomenită, fiecare din ei vrînd să pună mîna pe băţul acela. Se rostogoliră apoi la pămînt. Băţul se rupse în jumătate sub greutatea şi puterea lor. Bragarin îi repezi cu sete un pumn lui Toma în maxilarul drept ; Toma se clătină, dar nu se dădu bătut. Dimpotrivă, continuă să se bată cu o furie de om desperat, cu toate că îl durea maxilarul din cauza pumnului pe care-l primise. Bragarin era mai voinic decît el şi avea braţele mai lungi, putînd să se apere mai bine decît Toma.

Gîfîiau amîndoi ; feţele lor erau pline de noroi. În sfîrşit, Toma reuşi să-l ţintuiască pe Bragarin sub el, şi atunci îi suflă în obraz :

— Cine l-a omorît pe Tico ? Cine, cine, hai spune, cine, hai spune ?...

Şi-l scutura ca pe un sac. Bragarin răsuflă cu putere, umflîndu-şi obrajii, şi cu sforţări nemaipomenite căuta să scape din mîinile lui Toma, dar nu reuşi. Toma îl ţinea solid : mîinile lui parcă erau cleşti înfipţi în carnea lui Bragarin. Întrebarea se repetă, de data asta pusă cu mai multă ardoare.

— Cine l-a omorît pe Tico ?... Vorbeşte !... Tu ai fost criminalul, nu-i aşa ?

Bragarin dădu din cap în semn că nu ştie, răsuflă din greu şi înghiţi în sec. Toma era pe jumătate aruncat

peste el, genunchii lui îi strîngeau amîndouă coapsele, ca vîrfurile ascuţite ale unui cleşte puternic.

— Vorbeşte, cine l-a ucis ? E mai bine pentru tine să spui adevărul.

Bragarin se hotărî să vorbească. Cu obrazul roşu, înfierbîntat, cu ochii adînciţi în fundul capului de cît se istovise să poată rezista, îi spuse :

— Moia e de vină... el a tras. Eu i-am dat puşca şi el a tras... Da... Moia a tras...

— Aha, Moia a tras, adevărat ! spuse un glas în spatele lui Toma.

Era chiar Moia, care se apropiase, fără ca ei să fi auzit vreun zgomot. Avea aerul ameninţător al unuia care e gata să lovească. Cu un singur brînci îl aruncă pe Toma cu picioarele în sus.

— Scoală-te, rîiosule... — îi spuse Moia fără prea multă politeţe.

Bragarin avusese timp să se ridice, dar Moia nu-i dădu răgaz s-ajungă prea departe. Şi lupta continuă cu furie între ei doi, sub un pisc ascuţit şi ceva mai înalt, în mijlocul unor desişuri bogate, sălbatice, care acopereau muchiile colţuroase ale stîncilor. La scena aceasta mai luau parte şi alţi doi ciobănaşi ; veniseră jos cu Moia şi acum ţipau şi-l susţineau.

— Dă-i, Moia, dă-i !... Hai, dă-i, Moia !...

Toma se ridicase în picioare şi-şi privea genunchii juliţi. Oile, înfricoşate de gălăgia pe care o făceau cei doi bătăuşi, se împrăştiaseră departe, jur împrejur. Bragarin ar fi avut de furcă să le adune din nou pe toate la un loc, ca să-şi refacă turma. Dar bineînţeles că acum n-avea timp să se gîndească la turma care se împrăştia.

Bragarin şi Moia se băteau ca chiorii, Moia fiind mereu cel mai tare ; îşi îmbrîncea adversarul încolo şi-ncoace ca pe-o paiaţă, iar Bragarin îşi încurca picioarele în tufele de mărăcini ; Moia îl trînti pe spate, cărîndu-i pe urmă la pumni cu toată puterea ce i-o dădea greutatea lui. Toma se furişă de acolo fără ca ei să-şi dea seama ; îi era teamă de Moia şi de mîna lui grea.

Aşa cum făcuse cu Bragarin, era în stare să facă şi cu el. Moia era o fire violentă, cu muşchii de oţel. Şi acum, cînd Bragarin îndrăznise să-l denunţe ca pe principalul vinovat de uciderea lui Tico, Moia se folosise de această forţă a lui.

Toma întîlni cîteva oi din turma lui Moia mai la vale de Miracoli, dincolo de stînci, aproape de cătun. Rătăceau la întîmplare ; văzîndu-l pe Toma, mai c-ar fi vrut să se ia după el. Şi Rugè unde se dusese ? Urmele ei se pierdeau printre urmele celorlalte animale, nefiindu-i cu putinţă să le urmărească. Poate că o fi luat-o în direcţia cătunului, cel puţin la asta trebuia să se aştepte în primul rînd.

Toma dădu o raită pe cîteva uliţe, să vadă dacă nu cumva Rugè se oprise undeva pe acolo. Era mai bine să dea de urmele ei înainte să ajungă acasă, unde-l aştepta chinul furiilor descărcate de Gaspare. Dar Rugè nu se vedea, era de negăsit ; n-o văzuse nimeni, nimeni nu-i putea spune unde se dusese. Aşa că se resemnă s-o mai caute şi socoti de datoria lui să meargă la Gaspare şi să-l anunţe. Dar Gaspare îl aştepta chiar în faţa intrării în grajd şi din privirea lui încruntată Toma înţelese că ştia tot.

— Aha, aşa păzeşti tu animalul să nu-ţi scape ? îi spuse Gaspare, de cum apăru Toma în ochii lui.

Toma îşi lăsă capul în jos, neştiind ce să-i răspundă. Îşi încordă privirea să poată vedea înăuntru în staul şi dădu cu ochii de Rugè. Îşi alunga cu coada muştele de pe spate. Gaspare o dusese la iesle, şi acum Rugè mînca liniştită. Pesemne că trecuse cîtva timp de cînd Rugè ajunsese acasă, deoarece cunoştea bine drumul. Dar faptul că venise singură se vede că nu-i era pe plac lui Gaspare, pentru că-l privea pe Toma cu un aer mînios de i se zbîrlea pielea de groază bietului copil numai cînd îi simţea privirea pironită asupra lui.

— Mi-a scăpat — încercă să se dezvinovăţească Toma în faţa judecătorului său.

— Aha, ţi-a scăpat, e adevărat, nu-i aşa ? răspunse Gaspare şi făcu un pas spre Toma, trăgînd după el uşa de la grajd. Toma rămase înţepenit acolo, fără să îndrăznească să se mişte. Gaspare îl apucă de braţ.

— Intră în casă ! îi spuse.

Toma îl ascultă. În bucătărie nu era nimeni. Gaspare își scoase cureaua de la pantaloni și începu să-l croiască peste picioarele goale.

— Zbiară, n-ai decît să zbieri ! Ți-arăt eu ție să mai lași animalul singur sus în munți ! îi strigă Gaspare.

Toma sărea de colo pînă colo, vrînd să scape de bătaia care nu mai contenea, dar oriunde încerca o scăpare îl ajungeau loviturile care-i lăsau semne adînci. În cele din urmă se aruncă pe jos, sfîrșit, dar Gaspare, aplecat deasupra lui, dădea mai cu sete. Cureaua îi ardea pielea, lăsîndu-i urme adînci, roșii și vinete. Apoi Gaspare obosi și ieși afară, lăsîndu-l pe Toma să zacă în bucătărie, singur și chinuit de dureri.

— Ce ți s-a întîmplat ? îl întrebă Giacomo intrînd acolo.

— I-am venit eu de hac — îi răspunse Gaspare din spatele lui — a lăsat să-i scape vaca, fiind cu ea la pășune pe munte, și Rugè s-a întors singură. Noroc c-a știut și fără el drumul pînă acasă, dacă nu, cine știe unde-ar fi nimerit.

Giacomo nu mai întrebă nimic, declarîndu-se mulțumit de vorbele lui Gaspare. Toma continuă să zacă pe jos, văietîndu-se și plîngînd de durere, plin de necaz și de venin împotriva lui Gaspare și a tuturor. Îl dureau locurile pe unde-i rămăseseră urmele de curea. Se frecă cu puțină șalivă pe unde-l ustura mai tare. După aceea, mergînd aproape de-a bușilea, se tîrî afară din casă, ducîndu-se la Rugè în grajd.

— Vezi ? Din cauza ta... — îi spuse, arătîndu-i picioarele învinețite.

Dar Rugè păru că nu înțelege ; mulțumită, își lingea botul ca și părul des de lîngă căpățîna ei mare ; din cînd în cînd își freca gîtul, cu o mișcare ritmică, de coaja aspră a lemnului sau înfigea coarnele în el, de parcă ar fi vrut să-l scoată din locul în care era înfipt.

În casă nu se mai auzea nici un zgomot. Toma spiona printr-o crăpătură a ușii. După puțin timp, Giacomo și Gaspare plecară spre depozitul lui Grand, unde acesta-și ținea camioanele și cabrioletele vechi, cu ca-

pota impermeabilă. Gaspare comandase la Fondi o anumită cantitate de cartofi, pe care urma să-i vîndă în cătun. În anul acela era o mare lipsă de cartofi ; recolta fusese săracă, marfă era puţină, iar oamenii dădeau vina pe timp, care fusese secetos ; şi Gaspare înjurase că-i luaseră cartofii un teren prea mare şi în schimb nu-i aduseseră nici un cîştig.

Transportul de cartofi sosise : douăzeci de chintale de cartofi de la Fondi, în saci de cîte o jumătate de chintal unul. Grand tocmai îşi umplea pipa în faţa porţii, stînd călare pe huluba unei cabriolete de-a lui. Era mare şi voinic, mai solid decît Gaspare, şi avea nişte mîini păroase, care aduceau cu mîinile unui cimpanzeu din pădurile virgine.

Toma se auzi chemat de Gaspare. Trebuia să se ducă la camion, să descarce marfa şi s-o care acasă. Toma, deşi nu avea nici o poftă de aşa ceva, îl ascultă ; ar fi fugit el bucuros, dar gîndul la alte bătăi îl reţinu. Giacomo nu-l putea ajuta ; Grand dădea jos sacii, unul după altul, iar Gaspare împreună cu Toma îi duceau în casă.

Toma simţea cum îl apasă în spate greutatea cartofilor ; punea sacul oblic, cu o mînă dedesubt şi cu cealaltă deasupra, şi se îndrepta spre casă clătinîndu-se pe picioare. În bucătărie îl lăsa să cadă pe jos, îngrămădindu-i pe toţi într-un colţ ; Gaspare îi număra şi, văzînd că erau toţi, îi făcu semn de la distanţă lui Grand, clătinînd din cap în sens afirmativ. Toma, de cum isprăvi, o şi zbughi de acolo, începînd să hoinărească pe uliţele din cătun.

Îl văzu pe Moia, care se întorcea împreună cu alţi ciobani ; avea un semn roşu pe genunchi, poate urma unei muşcături sau cel puţin aşa părea. Bragarin nu era, nu. Ceva mai tîrziu coborî şi el, singur. Avea părul ciufulit şi ochii plini de răutate. S-ar fi zis că voia să dea foc cătunului, şi desigur c-ar fi făcut-o dacă ar fi putut ! Cînd îl văzu că trece, Toma se ascunse. Pe gît avea o vînătaie mare : un pumn sau o lovitură de ciomag a lui Moia. Uliţele deveniră din nou pustii. Toţi erau în casă, la cină. Îi vedea prin geamul aburit al ferestrelor — bătrîni, părinţi, copii,

adunaţi în jurul meselor, în faţa castroanelor cu minestre, cu priviri lacome. Merse aşa o bucată de drum ; şi în casa învăţătorului stăteau cu toţii la masă ; ferestrele erau luminate ; Lauretta era undeva în spatele lor, încît n-o putea vedea.

O întîlni în schimb pe Francolina, care se ducea c-o sticlă goală să ia vin pentru casă. Se opri îngrozită văzîndu-l cum apare pe neaşteptate din umbră. Dar dîndu-şi seama că era Toma, îi zîmbi. Francolina era de aceeaşi vîrstă cu Lauretta, dar cu totul altfel decît ea ; avea un caracter mai frumos, era mai bună, mai îngăduitoare, chiar mai gingaşă.

— M-am speriat — spuse ea, strîngînd sticla la piept.

Toma nu răspunse nimic.

— Unde te duci la ora asta ? întrebă Francolina.

— Mă plimb — răspunse Toma într-o doară — nu mai am treabă acasă.

— Mergi cu mine ? îl întrebă Francolina.

Toma o privi curios. Întrebarea ei îl mirase. Lauretta desigur că nici n-ar fi visat vreodată să-i facă o asemenea propunere, s-o însoţească el.

— Da — spuse el atunci — te însoţesc... dacă vrei.

Şi-o porni alături de ea. Nu se întîlniră cu nimeni. Francolina intră la Oreste, vînzătorul de vin, şi ieşi c-o sticlă plină, pe gîtul căreia se prelingeau cîteva picături de vin. Toma o aşteptă afară. Apoi o însoţi mai departe. Cînd trecură pe sub singurul felinar care lumina jumătate din piaţa cătunului, Francolina îşi dădu seama de vînătăile de pe picioarele lui Toma.

— Ce-ai păţit ? întrebă ea. Ce-ai pe picioare ?

— Gaspare e autorul, unchiul meu — explică Toma — el m-a bătut.

— O ! exclamă deodată Francolina, cu un aer şi mai trist. Şi de ce ?

— Mi-a scăpat Rugè sus, pe munte. Şi n-am mai reuşit s-o găsesc.

— Şi de-asta te-a bătut ?

Toma dădu din cap, în semn afirmativ. Francolina nu mai insistă cu alte întrebări. Merseră o bucată de drum în tăcere. Era plăcut să păşească aşa, unul lîngă

celălalt, alături de copila albă care n-avea teamă să se lase însoţită de el. Şi din acest punct de vedere Francolina era diferită de Lauretta ; bunătatea ei nu-i permitea să facă diferenţe, socoteli. Accepta totul aşa, cu o afecţiune egală numai cu duioşia ei nemărginită de fată singură, orfană de mamă. Trăia alături de tatăl ei şi de o mătuşă bătrînă, care se ocupa de treburile gospodăreşti ale casei. Dar ea era singură, singură cum sînt copiii lipsiţi de căldura unei mame, cînd mama i-a părăsit prea de timpuriu.

Toma nu ştia că Francolina n-avea mamă ; totdeauna crezuse că mătuşa, pe care o vedea el mereu ocupată cu tîrguielile, era mama ei şi-i spuse asta cu simplitate. Francolina zîmbi trist, ca şi altă dată.

— Mătuşa Lucia — spuse ea — e ca o mamă, dar nu e acelaşi lucru.

Şi Toma simţi îndată o simpatie instinctivă pentru Francolina, pentru durerea ei sfioasă, dar profundă ca şi a lui, pe care nimeni n-o putea înţelege. Şi lui îi lipsise „ceva" ca şi Francolinei : un zîmbet, o mîngîiere, cine ştie, o vorbă, ceva care aparţinea numai „mamei" şi mama fiecăruia dintre ei doi nu le mai putea da.

— Tu o ai cel puţin pe mătuşa Lucia, îl ai pe tatăl tău ! îi spusese Toma.

Francolina nu-i răspunse nimic ; îl aprobase doar, pentru că durerea lui Toma era mai mare decît a ei şi-i făcea milă figura lui palidă şi picioarele lui rănite. Totdeauna simţise Francolina milă faţă de el, şi cînd ceilalţi băieţi îl batjocoreau, ar fi vrut s-alerge să-l ajute, ea, atît de plăpîndă încît şi un brînci dat fără prea mare putere ar fi rostogolit-o la pămînt.

Dar durerea era acolo, o chinuia, făcînd-o să sufere în adîncul inimii ei. O dezaproba pe Lauretta în felul ei de a fi, în atitudinea ei ce părea un amestec de vanitate şi dispreţ, ca al unui despot ce vrea să se impună tuturor. Şi faptul că toţi erau împotriva lui Toma n-o împiedicase să se alăture tocmai lui ; pentru că ţinea la el, băieţii îşi băteau joc de ea ; ea îi lua apărarea, susţinînd că şi el era la fel cu ei. Nici nu-i

păsa că ceilalţi o luau în rîs ; Toma era cel slab, ce trebuia apărat, ajutat, protejat.

Aflase şi de moartea lui Tico — îi povestise Lauretta. Îi păruse destul de rău că băieţii fuseseră în stare să plănuiască o acţiune atît de ticăloasă. Ar fi vrut să-i spună acum, cînd el era lîngă ea, cît fusese de impresionată, dar nu ştia cum să înceapă, cu ce vorbe. Tăcerea lui Toma era ca o piatră de care se sfărîmau toate intenţiile ei bune ; de altfel ce i-ar fi putut spune ? El, desigur, suferise. De ce să-i mai înăsprească suferinţa ? Dar Toma o aduse pe calea cea bună.

— Aveam un prieten — spuse el — un prieten bun, cîndva ; acum am rămas şi fără el.

— Tico, nu-i aşa ?

— Cum de ştii ?

— Mi s-a spus.

— Şi ţi-au spus şi că...

— Da, sărmanul de el ! Ştiu tot ; ştiu şi cine a fost — încheie Francolina cu voce joasă.

— Ştiu şi eu, dar acum...

— Era chiar atît de inteligent ?...

— Cînd îl chemam, ştia imediat a cui e vocea şi venea să mă întîmpine.

— A fost un păcat ; aş fi fost bucuroasă dacă l-aş fi cunoscut. Nu-i aşa că m-ai fi dus acolo ?

— Sigur, pe tine da — spuse Toma absorbit de gînduri.

— Mi-a părut foarte rău, am fost îndurerată cînd mi s-a spus... Am simţit o tristeţe de parcă eu aş fi fost cea care-mi pierdeam prietenul...

Ajunseseră în pragul casei Francolinei. Era întuneric la intrare ; în fund se zărea o scăricică ce ducea sus. Lîngă gangul de la intrare, uşa imediat următoare era a Oficiului poştal, cu cutia de scrisori fixată în zid şi cu stema cea veche a regelui, pe care cineva trăsese o linie roşie ca s-o şteargă şi să facă să se înţeleagă că acum era republică.

Fereastra oficiului avea un grilaj de fier. Puţin mai încolo, pe partea cealaltă, era casa Laurettei ; ferestrele

erau încă luminate ; pe pervazul uneia din ele se vedea, în umbră, o figură, dar nu se putea distinge cine era.

— Ce bună eşti tu — spuse Toma înainte ca Francolina să se despartă de el.

Şi după ce se depărtă, privi înspre casa Laurettei, ca şi cînd ar fi vrut să facă o comparaţie între bunătate şi mîndrie, între dispreţul uneia şi delicateţea gingaşă a celeilalte.

I

BATJOCURA

Cu Francolina, Toma se simţea mult mai în largul lui, faţă de cît era de stingher alături de Lauretta. Ea nu-l făcea să se gîndească la diferenţa dintre ei doi; stînd lîngă ea, uita de rasă, de culoare, rămînînd un om şi atît, un băiat — aşa cum visase el totdeauna. Şi-i era recunoscător pentru asta, căci îl ajuta să ajungă la suprafaţa acelei lumi, după prăbuşirea tragică a celor mai dragi speranţe ale lui, ca urmare a morţii lui Tico.

Francolina îi întinsese mîna cînd era gata să se înece; Toma nu avea să uite niciodată gestul ei salvator. Se mai văzuseră de atunci, din seara aceea; băieţii, în schimb, o ostracizaseră pentru că era prietenă cu Toma. Fuseseră împreună în poiana din Chieve, şi Toma îi arătase unde-l îngropase pe Tico, căţelul, primul lui prieten. Cîteodată, Francolina venea după el la păşune, la ora de întoarcere acasă, şi-i ţinea de urît tot coborîşul acela lung.

Acum aflaseră toţi de prietenia înfiripată între ea şi Toma, de care băieţii se cutremurau ca în faţa unei grozăvii. Iar Lauretta o ura pe Francolina din adîncul inimii, găsind-o vinovată că se împrietenise cu „negrul acela pocit şi bastard". Ar fi fost fericită să se poată răzbuna, dacă i s-ar fi prezentat un prilej oarecare. Dar Francolina părea că nu e de loc preocupată de toată starea asta de spirit care-i cuprinsese pe toţi; bunătatea ei înnăscută nu-i îngăduia să gîndească altfel; n-o interesa ceea ce spuneau băieţii, pentru că ea îl considera pe Toma ca şi pe ceilalţi, nefăcînd nici o diferenţă între natura lui şi a altora.

Într-o zi o ceartă şi mătuşa Lucia :

— Francolina, am aflat că te plimbi cu negrul acela... N-am nimic cu el, dar e vorba de ce spune lumea...

— Da, mătuşă — îi răspunse Francolina, înmărmurită toată de mustrarea pe care simţea că n-o merită — dar nu fac nici un rău plimbîndu-mă alături de Toma.

— Ştiu, Francolina, dar unii oameni văd răul şi acolo unde nu e.

— Dar, mătuşă, Toma e singur, n-are pe nimeni care să se ocupe de el, n-are nici mamă, nici tată, sau cel puţin o mătuşă Lucia, ca tine.

De astă dată, mătuşa Lucia nu-i mai răspunse nimic. Cu mîna ei aspră căutase căpşorul copilei, mîngîindu-i uşor părul lung şi negru.

— Şi apoi Toma e bun — continuase Francolina, ca s-o convingă pe mătuşa Lucia — el nu-i la fel cu ceilalţi, care, la joacă, spun vorbe urîte, ba mi le spun şi cînd trec pe stradă.

— Eşti încă o copilă — îi spusese mătuşa Lucia, dar poate (sau aşa îi păru Francolinei) că vorbea mai mult cu ea însăşi — nu poţi pricepe lucrurile astea ; dar sînt greşeli pe care lumea nu le poate ierta, aşa cum e cea de a te naşte negru în loc de alb.

— Şi asta e o vină, mătuşă Lucia ?

— E vină pentru cei ce-au crezut totdeauna că nu ai dreptul să te naşti altfel decît alb. Dar n-ar trebui să fie, iar cel ce se naşte altfel n-ar trebui să sufere din această cauză.

— Dar ce-are a face, mătuşă Lucia, dacă unii se nasc negri, şi alţii albi ?

— Copila mea dragă, numai Dumnezeu ştie raţiunea acestor lucruri...

Dialogul luă sfîrşit aici, pentru că Francolina a fost chemată jos de tatăl ei, ca să-i aducă micul dejun ; iar mătuşa Lucia şi-a reluat treburile ei obişnuite. N-au mai adus vorba despre Toma. Francolina a continuat totuşi prietenia cu el, în ciuda dezaprobării tacite a tuturor.

Odată, Moia o oprise şi îi spusese de-a dreptul :

— Cînd ai să-ncetezi să mai mergi cu bastardul ăla ?

Francolina nici nu i-a dat ascultare. Ea nu-l considera pe Toma un bastard ; Toma era Toma, şi atît — un băiat cu pielea neagră, dar nu mai puţin om decît atîţia alţii. Şi ea, Francolina, ţinea la el tocmai pentru că era aşa, adică avea o altă culoare de piele, care îl diferenţia dintr-o mie şi îi dădea aerul unui mic sălbatic, crescut în voia lui.

Şi totuşi Toma nu era mai sălbatic decît cei care-l batjocoreau ; dimpotrivă, ei erau mult mai sălbatici decît el, ei care-l maltratau fiindcă îl socoteau astfel, cînd în realitate Toma nu avea nici o vină. Francolina era foarte convinsă de acest lucru, chiar dacă ceilalţi ţineau să sublinieze deosebirea dintre ei şi Toma, de parcă ar fi fost vorba de o linie de demarcare a unui teren cunoscut de un altul necunoscut.

Chiar şi Lauretta o umilise şi o luase în rîs în legătură cu Toma şi nu ţinea să-şi ascundă această atitudine.

— L-aş călca în picioare pe negrul ăsta urît — spuse ea într-o zi, cînd Francolina se dusese să-şi facă temele acasă la tatăl Laurettei, care le mai dădea şi cîteva consultaţii.

— De ce ? Ce ţi-a făcut ? o întrebase ea.

— Nimic, însă mi-e antipatic, aşa.

— Şi totuşi Toma nu e rău, răutăţile voastre îl înrăiesc şi pe el.

— Aha, uite-l pe avocatul apărării cum vorbeşte... Ştiu, ştiu că-l aperi, o ştiu cu toţii. Toma aici, Toma colo... E un negru — vocea Laurettei devenise sumbră şi ameninţătoare. Noi n-avem nimic de împărţit cu ei.

— Dar dacă nu ţi-au făcut nici un rău...

— Ba au făcut rasei noastre — îi spusese Lauretta cu aer de superioritate, ca o lecţie învăţată la şcoală.

— Eu nu ştiu ce-au făcut ei rasei noastre, dar Toma n-are nici o vină în toate astea, el s-a născut aici şi e ca şi unul de-ai noştri.

— Vorbeşti ca un copil şi eşti încă un copil — îi spusese Lauretta cu aerul ei dispreţuitor, uitînd că e aproape de aceeaşi vîrstă cu Francolina.

Din ziua aceea, Francolina nu mai veni să înveţe în casa Laurettei, ea şi Lauretta avînd păreri prea diferite ca să poată exista o prietenie între ele. Iar Lauretta, care înţelesese bine motivele pentru care nu mai venea, se şi aşezase pe o poziţie potrivnică Francolinei, punînd-o într-o lumină proastă şi faţă de colegele ei de şcoală. Francolina devenise mai închisă şi mai tristă, o iritau jignirile acelea continuu ce i se aduceau, bîrfelile veninoase pe care le scorniseră pe socoteala ei băieţii, împrăştiindu-le în tot cătunul. Şi Toma ştia de toate astea, şi într-o zi, cînd se afla cu Francolina, îi spuse :

— Eşti tare bună, dar eu nu vreau să se vorbească rău despre tine pentru că mi-eşti prietenă.

Francolina dăduse din umeri, cerîndu-i lui Toma să nu mai adauge nici un cuvînt. Inima ei se revolta la ideea acelor răutăţi ; nu cerea decît să fie lăsată în pace, ştia ea singură de cine s-asculte şi de cine nu.

Toma era însă neliniştit, căci nu voia ca din cauza lui să i se întîmple vreun rău ; dar, oare, ce rău i se putea întîmpla ? Să fie luată în bătaie de joc de copiii din cătun ? Să fie dată la o parte de la jocurile lor ? Ei bine, asta se şi întîmplase ! Ce altceva i s-ar mai putea întîmpla oare ?

Şi apoi, starea ei de încordare continuă, de parcă la fiece pas ar fi pîndit-o vreo primejdie, o făcea să devină mai darnică în gingăşia ei faţă de Toma, a cărui soartă o luase în mîinile ei cu atîta drag. Toma îi era recunoscător, dar trăia cu emoţie pentru ea, ştiind-o expusă insultelor lui Moia, mustrărilor Laurettei şi glumelor răutăcioase ale colegilor. Ştia că într-o zi sau alta aveau să pună la cale vreo năzdrăvănie pe socoteala lor.

Şi, într-adevăr, aşa s-a întîmplat. Băieţii pregătiră o farsă atroce, a cărei idee o dăduse chiar Lauretta.

— Fandositei ăleia i-ar trebui o lecţie — spuse într-o seară Lauretta unui grup de prieteni adunaţi în jurul gardului de la grădina ei.

Printre aceştia se afla şi băiatul Strozzinei, care reproduse întocmai vorbele Laurettei lui Moia şi lui Bragarin.

— Şi noi îi vom da o lecţie — făcu Moia în chip de comentariu.

Cît ai clipi din ochi, născociră un plan frumuşel. Bineînţeles că Lauretta a pus tot sufletul, încîntată că se poate răzbuna astfel pe Francolina. Moia făcu rost de un vas, în care puse catran lichid şi uleios. Dibuise într-o tinichea veche şi ruginită din pivniţa lui Grand, căruţaşul, ultimul rest de catran produs în cătun cu cîtva timp în urmă.

Bragarin şi băiatul Strozzinei se oferiră să ducă vasul de tinichea pînă la Miracoli, unde-l ascunseră într-o groapă mică, după ce-l acoperiseră cu grijă. Lauretta a ţinut să ia şi ea parte la acţiunea asta, dar numai ca spectatoare. Erau vreo zece băieţi, cărora Moia le încredinţase la fiecare cîte o sarcină. În ziua-n care se hotărîseră să treacă la acţiune, urcară cu toţii pînă la Miracoli ; Toma împreună cu Francolina plecaseră la Peştera Coralilor, aşa că la înapoiere urmau să treacă pe acolo şi să cadă în cursa întinsă anume pentru ei.

Peştera Coralilor, care era situată la o jumătate de oră de drum de la Miracoli, se deschidea pe o costişă a Gamondei ; i se spunea astfel pentru că pietrele din interiorul ei, printr-un anumit joc de lumini, străluceau ca nişte corali submarini. Peştera se sfîrşea într-o galerie strîmtă, dincolo de care nu mai trecuse nimeni, şi băieţii inventau tot felul de poveşti despre nişte comori care probabil ar fi ascunse acolo. Şi nu numai copiii, ci chiar oamenii mari păreau cîteodată că dau crezare acestor scorneli.

Se intra printr-o încăpere rotundă, care se împărţea apoi în două coridoare splendide, în care se iveau, ici-colo, nişte stînci impunătoare ca nişte coloane. Francolina nu mai fusese niciodată, şi Toma îi promisese s-o însoţească pînă acolo. Plecaseră pe la patru după-amiază, Francolina spunîndu-i mătuşii Lucia că se duce doar pînă la poiana din Chieve. În schimb, ei o luară pe o cărare înspre Miracoli, urcînd apoi pînă acolo sus.

Acum, Francolina voia să se întoarcă, pentru că în curînd apunea soarele, şi mătuşa Lucia şi-ar fi putut

face griji, pornind chiar s-o caute. Ea nu știa nimic de uneltirile răutăcioase ale băieților și de pînda lor de la Miracoli. Nici Toma nu bănuia ceva. Și cînd își dădură seama de ce se întîmplă, era prea tîrziu să se mai poată gîndi la fugă. Băieții năvăliră din spatele stîncilor ca niște tîlhari și-i încercuiră ; unii din ei aveau și ciomege, pe care le agitau cu gesturi agresive. Făcuseră un fel de cerc în jurul lor, încît Toma pricepu că plănuiseră ceva, dar ce anume, nu reușea să înțeleagă.

Francolina stătea alături de el, plină de teamă ; privirile băieților erau ațintite spre ea ca asupra unei vinovate și Francolina își dădu seama că voiau s-o pedepsească, desigur, pentru prietenia ei față de Toma. Continuînd să păstreze cercul, băieții îi împinseră pe amîndoi spre o poieniță, ceva mai sus de Miracoli. Acolo erau niște copaci și cîteva stînci primprejur, care dădeau impresia unui zid de fortăreață.

Locul propriu-zis măsura vreo douăzeci de metri ; după aceea, terenul suia într-un fel de pantă, iar mai sus era stînca, stearpă și cufundată în tăcere.

Toma numără în juru-i doisprezece băieți — prea mulți ca să se poată gîndi să li se împotrivească. Trebuia să acționeze cu dibăcie, poate s-ar mai fi putut face ceva. Încercă să se apropie de un băiat, dar acesta îi tăie calea cu vîrful bățului, încît Toma fu nevoit să se oprească.

— Ce vreți ? întrebă Toma. Ce vreți să ne faceți ?

— Vrem să-i jucăm o festă prietenei tale — spuse Moia rîzînd zgomotos — să-i lăsăm o amintire frumoasă despre tine.

Francolina se îndreptă spre Toma și, plîngînd, se lipi de el. Din spatele unui mărăciniș pitic apăru Lauretta, îmbrăcată în pantaloni pescărești.

— Lasă-ne să plecăm — îi strigă Francolina — lasă-ne să plecăm, dacă nu, să știi că te spun tatălui tău !

— Aici eu comand ! sări cît colo Moia.

Lauretta nici nu răspunse. Se așeză liniștită pe o piatră. Băieții se uitau la prada lor cu ochi curioși.

Moia făcu un semn. Doi din ei se îndepărtară şi se întoarseră trăgînd vasul cu catran.

— Acum — spuse Moia, adresîndu-se Francolinei — o să te facem ca pe prietenul tău, neagră ca el...

Francolina începu să plîngă şi mai tare. Toma se uita în jurul lui ca un lup în cuşcă. Băieţii rîdeau şi-l atingeau cu băţul.

— Lauretta — strigă Francolina printre sughiţuri — tu n-ai să-i laşi să facă una ca asta ; pe urmă, cînd o să afle tatăl tău...

— Închipuie-ţi — spuse Moia — că tocmai ea a organizat lovitura...

Lauretta lăsă capul în jos, aruncînd mai întîi o privire enervată lui Moia, şi nu suflă o vorbă.

— Hei, cînd începem ? întrebă unul din ei:

— De-abia aştept s-o văd cît de frumoasă o să fie mînjită în culoarea aia neagră ! făcu un altul.

În momentul acela, Toma încercă o scăpare ; se repezi cu capul în jos în doi băieţi, pe unul îl aruncă la pămînt, dar celălalt, sprinten, îi puse piedică cu băţul lui ; Toma se dădu de-a berbeleacul de trei ori şi, într-o clipă, patru vlăjgani erau în spatele lui. În schimb, ceilalţi strînseră mai mult cercul în jurul Francolinei, care plîngea. Toma se bătea nebuneşte, dar trebui să cedeze forţei lor. Moia, cu o frînghie pe care o adusese de acasă, îi legă de două ori mîinile şi gleznele, ca apoi să-l ridice în picioare şi să-l lege cu altă sfoară de trunchiul zbîrcit al unui copac.

— Noi vrem să iei parte la spectacol, iar tu vrei să fugi ! îi spuse Moia. Va fi un spectacol distractiv, şi apoi aici nici nu plăteşti bilet de intrare !

Băieţii terminară cu înnodatul frînghiilor în jurul trupului lui Toma, iar acesta se pomeni pînă la urmă legat şi de mîini, şi de picioare, într-o poziţie care nu-i permitea nici o mişcare. Moia contemplă satisfăcut opera complicilor săi, încercă trăinicia frînghiilor, apoi spuse :

— Aşa e bine. Şi, c-o voce mai ridicată, făcînd cu ochiul : Acum începe lupta !

Alţi cîţiva băieţi se năpustiră asupra Francolinei, trîntind-o pe jos. Francolina ţipa şi plîngea, dar băieţii

o apucară de braţe şi de picioare şi o ţinură pironită locului. Moia se apropie cu vasul în care plutea un lichid dens şi vîscos, negru ca păcura, şi-l dădu mai întîi pe sub nasul lui Toma.

— Tu n-ai nevoie de aşa ceva — spuse el — eşti destul de negru şi fără asta.

Se aşeză în genunchi, lîngă Francolina şi, cu un fel de pensulă, amestecă lichidul dinăuntrul vasului.

— Şi dac-am vopsi-o toată, în loc să-i facem doar faţa ? îşi dădu cu părerea unul.

— Ar fi şi mai bine, aşa ar fi toată la fel cu el.

— Nu — sări în sus Lauretta — era vorba numai de faţă, cîte un semn ici şi colo...

Băieţii începură să rîdă. Moia o îmbrînci pe Lauretta cît colo :

— Ascultă, dacă tu nu vrei să rămîi — îi spuse el — eşti liberă să te duci la locul tău şi să stai neclintită, eu însă fac ceea ce cred eu de cuviinţă.

— Era vorba numai de faţă — continuă Lauretta cu încăpăţînare, căci începuse să se teamă de urmările acestei glume sinistre.

— Ce faţă sau nefaţă ! urlă Moia. Scoteţi-i sandalele ! Începem de la picioare.

— Eu plec — făcu Lauretta.

— Nu, n-ai să pleci — spuse Moia — vei asista la spectacol şi tu ! Doar n-ai bătut drumul degeaba pînă aici !

Doi băieţi se aşezară lîngă Lauretta, obligînd-o să se aşeze unde stătuse pînă atunci, pe piatră. Ceilalţi desfăcură cataramele de la sandalele Francolinei, i le scoaseră şi i le aruncară în iarbă. Unul ridică fusta Francolinei, descoperindu-i picioarele. Francolina plîngea, se zbătea, urla, dar totul era zadarnic. Şi tot zadarnice şi sforţările lui Toma, care căuta cu orice chip să scape din strînsoarea frînghiilor.

Moia trase afară pensula, din care se prelingeau picături, şi începu mai întîi cu tălpile picioarelor, apoi cu degetele, cu gleznele, pînă sus, la genunchi, după aceea pe pulpele încă fragede. Pensula lăsa dungi pe pielea Francolinei, acoperind-o cu catranul gros şi negru, iar albul pielii dispărea încet-încet sub stratul

acelui lichid rece, care-i dădea fiori, făcînd-o să tresară.

Şi dacă ţipa, tot nu servea la nimic ; n-o putea auzi nimeni. Vedea numai ochii scăpărători ai lui Toma, care o priveau atît de fix, de parcă dădeau să-i iasă din orbite, ca să coboare lîngă ea şi să se contopească cu durerea ei. Dar Moia îşi continuă neştingherit opera, stînd aplecat asupra trupului acela, ca un desenator asupra foii de hîrtie albă, şi se distra făcînd pe trupul ei nişte cercuri negre, pe care le umplea apoi cu lichidul care picura din pensulă.

Dăduse ordin să i se scoată şi bluziţa, şi cămăşuţa ; o vopsise şi pe braţe. Francolina se zbătea dînd din cap, iar el îi dădea cu pensula pe gît, căutînd locurile unde se gîdila mai tare, şi se distra văzînd-o cum se zvîrcoleşte pe jos. După aceea, neobosit încă în cruzimea lui, îi spuse :

— Acum te mai dăm o dată !

O luă de la început, şi cînd termină cu o parte, voi s-o întoarcă cu faţa la pămînt, s-o poată vopsi şi pe partea cealaltă. Francolina îşi pierduse glasul de cît ţipase ; era aproape toată neagră, afară de faţă şi de pîntec, unde era ghemuită fusta.

— Acum trebuie să-ţi fac faţa — îi spuse Moia — altminteri ce fel de rasă neagră eşti tu ?

Francolina îşi holbă ochii de groază. Dar Moia nu se lăsă înduplecat. În timp ce un băiat îi ţinu capul nemişcat, el îşi reluă opera, de data asta cu mai mult calm, ca să se bucure mai pe îndelete de efect. Mai întîi îi dădu două-trei pensule pe frunte, apoi pe obraji, pe bărbie şi, în sfîrşit, pe nas. După aceea se ridică, se uită încîntat în jurul lui, mîndru de capodopera sa, şi, apropiindu-se de Lauretta, îi spuse :

— Îţi place ?

— O să-mi placă mai mult cînd o să se afle în cătun ce i-ai făcut — spuse Lauretta.

— Vrei să spui... ce i-am făcut noi toţi — rectifică Moia. Apoi strînse din umeri enervat, răspunzîndu-i : Tu ai avut ideea asta năstruşnică !

Lauretta îşi muşcă unghiile. Între timp, unul din băieţi dădu cu pensula pe fundul vasului şi, întorcîndu-se către ceilalţi, spuse :

— Nu mai e vopsea !

— Şi nici măcar n-aţi vopsit-o toată ! spuse altul mai mic, făcînd aluzie la pîntecul care rămăsese alb sub fustă.

— Ce-are a face ? spuse altul. Şi aşa o să aibă destul de furcă pînă o să se cureţe pe unde e vopsită.

Moia dădu în sfîrşit poruncă să fie lăsată, dar Francolina nu se ridică. Rămase întinsă pe jos, zdrobită. Lichidul i se uscase pe piele, strîngînd-o ca într-o carapace de plumb. Lauretta plecă cu capul în jos, simţind c-o roade remuşcarea. Nici ceilalţi băieţi nu erau prea veseli ; numai Moia, căruia îi plăceau fanfaronadele, se lăuda cu gluma aceea, de părea că ar fi învins în cine ştie ce bătălie. Înainte de a pleca, îl dezlegară pe Toma de copac, lăsîndu-i doar mîinile legate la spate, ca să nu-i treacă prin minte să alerge după ei.

Aşadar rămăseseră singuri — Francolina şi Toma. Francolina plîngea şi nu ştia cum să facă să se îmbrace din nou, şi nici Toma n-o putea ajuta. Ea încercă să-i desfacă nodurile sforilor cu care era legat, dar nu reuşi : mîinile îi erau pline de lichidul acela vîscos şi uleios, care mirosea oribil a catran, lipindu-se de piele ca o ventuză.

Mult timp stătură aşa, ascultînd. Apoi se auziră nişte voci venind din depărtare, şi Toma se repezi spre Miracoli, unde aşteptă pînă cînd vocile acelea deveniră realitate, adică persoane vii, în carne şi oase. Într-adevăr, erau ciobani care veneau de la munte ; şi nici măcar nu erau din Agrè, ci din altă regiune, mai de la poale.

Unul din ei era bătrîn, cu părul şi barba albe ; dar ceilalţi doi erau tineri şi purtau desagi mari în spate. Turma nu era cu ei, pesemne c-o lăsaseră sus, la munte, în grija altor păstori, vecini de-ai lor, care erau la păşunat. Toma îi strigă şi ei se opriră. Priviră puţin uimiţi în direcţia lui, mai ales pentru faptul că Toma le arăta mîinile lui legate la spate, apoi unul din ei

se apropie de el şi, cu o lovitură precisă de cuţit, tăie frînghiile.

Atunci Toma îi conduse la locul unde se afla Francolina şi, în cîteva cuvinte, le povesti tot ce s-a întîmplat. Bătrînul clătină din cap şi spuse că asemenea lucruri nu trebuie să se mai întîmple ; dacă copiii de azi se distrează în aşa fel încît să-şi arate cît mai mult cruzimea, lumea o să devină un al doilea lagăr de la Buchenwald. Tinerii încercară să spele cu puţină apă vărsată din ploştile lor mîinile şi picioarele Francolinei, dar catranul cu care era mînjită nu dispărea, ci rezista la apă ; era nevoie de substanţe puternice ca să se ducă.

— Are febră — spuse unul din ei, punînd mîna pe fruntea Francolinei — tremură.

Toma se înfricoşă. Cel mai tînăr dintre cei doi oameni dădu sacul său bătrînului, înfăşură corpul Francolinei în şuba lui cea mare şi o luă cu totul în braţe.

— Hai — spuse — trebuie să ne grăbim.

— E nevoie să chemăm doctorul ? întrebă Toma tremurînd.

— Cred că da. Are febră.

Toma nu mai vorbi nimic tot timpul cît a durat coborîrea. Privea capul Francolinei care ieşea afară din şubă şi i se părea că o aude mormăind ceva nedesluşit, sau poate era numai o părere. Francolina se ţinea strîns de gîtul omului, cu pleoapele căzute şi respiraţia greoaie din cauza febrei. Omul mergea iute ; îi lăsase chiar în urmă pe ceilalţi, iar Toma se ţinea după el cu multă greutate.

Capul Francolinei se bălăbănea în ritmul mersului, ca o marionetă fără viaţă. Gîndul acesta făcu să îngheţe sîngele în vinele lui Toma. O întrebare firească îl chinuia în fiece clipă : dacă cumva Francolina murise ? Dacă se îmbolnăvise ? Laşii, fuseseră într-adevăr nişte laşi ! Chiar şi Lauretta, da, ea avusese cea dintîi ideea aceea monstruoasă, o spusese Moia. Răspunderea ei, chiar dacă era vorba numai de răspundere morală, nu era mai mică decît a complicilor ei. Făcuseră toate acestea numai ca să o pedepsească

pe Francolina că venise cu el. Şi-au îmbolnăvit-o atît de rău pe biata Francolina !

Şuba care o înfăşura toată lăsa să se vadă numai chipuşorul palid şi suferind. Părea chipul unei moarte, atîrnînd în braţele puternice ale omului. Toma era îndurerat peste măsură ; de mult nu mai plînsese din cauza unei dureri atît de mari ; nici cînd i-l omorîseră pe Tico. Dar acum îşi dădea seama că avea ochii plini de lacrimi şi un nod în gît care îl făcea să se înăbuşe.

Ar fi vrut s-o ia în braţe pe Francolina, s-o îmbrăţişeze şi s-o sărute, el, care n-a putut să o apere acolo sus de cruzimea monştrilor aceia. Mergea ca un prost, fără să privească unde pune piciorul. De aceea nici nu observă că intraseră în cătun şi că toţi oamenii îi priveau uimiţi.

II

ÎN LUPTĂ ÎMPOTRIVA SINGURĂTĂȚII

O săptămînă întreagă, Francolina nu se ridică din pat. Doctorul, chemat de urgență, puse tot răul pe seama fricii, datorită șocului suferit. Febra dură două zile fără întrerupere, după care scăzu repede, rămînînd doar o imensă sfîrșeală. Mătușa Lucia stătu aproape tot timpul lîngă ea, îngrijind-o zi de zi, cît zăcuse la pat; la început chiar și în timpul nopții, în perioada în care Francolina se frămînta între perne, îngrozită, și delira repetînd într-una, cu voce tare, numele băieților care o torturaseră în ziua aceea.

Mătușa Lucia îi punea atunci pe frunte niște comprese mari cu apă rece și, ocrotind-o cu dragostea ei, căuta s-o adoarmă, sfătuind-o să se liniștească. Pățania Francolinei făcuse multă vîlvă în cătun; pînă și jandarmii din Fondi luaseră măsuri cînd tatăl Francolinei îl amenințase și-l insultase pe tatăl Laurettei. Toma și Moia fuseseră interogați; brigadierul, comandantul localității Fondi, se dusese să vorbească cu Francolina încă din primele zile în care ea căzuse la pat.

Au fost reconstituite astfel toate amănuntele faptei aceleia mîrșave; Moia fusese aspru mustrat și avertizat să nu mai comită asemenea nelegiuire. Lauretta își luase pedeapsa de la tatăl ei; toți copiii care luaseră parte la fapta aceea plină de sălbăticie fuseseră certați strașnic de părinții lor. Pînă și Toma își primise porția pentru că a dus-o pe Francolina la Peștera Coralilor, tatăl fetei punîndu-i în vedere să nu se mai arate niciodată prin preajma casei sale.

Într-adevăr, dacă Francolina nu ar fi primit să meargă cu el, nu s-ar fi întîmplat nimic, și fapta aceea

cumplită nu ar fi avut loc. Toma a încercat să protesteze, să spună că el nu avea nici o vină, că şi el a fost prins în cursă o dată cu Francolina, dar totul a fost zadarnic şi nici mătuşa nu i-a putut da dreptate ; acum, totul se întîmplase şi se sfîrşise, dar el trebuia s-o lase în pace pe Francolina şi să nu mai încerce niciodată să se apropie de ea, să-i vorbească.

Astfel, Toma se trezi din nou singur, ca şi atunci, după moartea lui Tico. Ura aceea, pe care o simţea crescînd uriaşă în jurul lui, îl mîhnise adînc ; părea că de acum încolo legăturile între el şi ceilalţi copii aveau să devină imposibile, de parcă ceilalţi ar fi vorbit o altă limbă decît a lui. Batjocorirea Francolinei îi arătase fără nici o îndoială că războiul era deschis, pe faţă, şi că nu mai exista nici o punte de înţelegere între el şi lumea celor albi.

Ei au făcut tot ce-au putut ca să-l umilească, să-l dispreţuiască, să-l insulte, să-l arunce şi mai adînc în singurătatea lui, în închisoarea pielii lui negre, şi îndată ce unul din ei i-a întins o mînă de ajutor, toţi ceilalţi au sărit cu sălbăticie asupra lui, ca nişte cîini îndîrjiţi, şi au aţîţat împotriva lui haitele urii lor nestinse. Mai întîi Tico, apoi Francolina. Pe Tico l-au ucis. Francolina, desigur, nu suferise aceeaşi soartă, dar intenţiile lor au fost să-i răpească tot ceea ce însemna pentru el o prietenie, un sentiment plăcut, un ajutor.

Voiau să-l lase singur, să se lupte cu singurătatea, nimeni să nu-i spună vreo vorbă, să-i arate un gest prietenesc sau să-l întîmpine cu vreo căldură oarecare. Dar fapta aceasta, ultimul lor gest, fusese prea din cale-afară, ieşise din limitele obişnuite şi devenise ură, o ură neînduplecată, surdă şi cumplită, care nu admitea nimic ; era o ură nemărginită, care lovea pînă în adîncul sufletului. Toma îşi spunea în sinea lui că ura asta va trebui plătită tot cu ură ; ei singuri recunoscuseră ca lege a lor violenţa ; ei bine, din acest moment şi el avea să facă uz de violenţă. Ei nu urmăreau decît

să-i facă rău ; de acum încolo, şi el trebuia să urmărească să le facă rău.

Cînd i-l omorîseră pe Tico, nu se răzbunase. Crezuse că-i va uimi prin bunătatea lui, prin înalta sa generozitate. Se înşelase. Moartea lui Tico nu le servise decît ca temei pentru noi şi nejustificate acţiuni de violenţă. Încă nu ştia cum va arăta răzbunarea, dar ideea ei se înfiripase în mintea lui, o simţea prinzînd viaţă în umbra gîndurilor lui, aproape ca o altă făptură ce se năştea în el.

Avea de gînd s-o facă pentru Francolina, îşi spunea Toma, deoarece de el nu-i păsa de loc ; dar ceea ce-i făcuseră Francolinei nu le putea ierta ; vina lor era uriaşă. Moia însuşi trebuia să plătească. Chiar şi Lauretta, şi Bragarin, alături de toţi ceilalţi care fuseseră cu ei — toţi trebuiau să plătească în aceeaşi măsură, fiindcă Françolina trebuia să fie răzbunată cu orice preţ.

În zilele acelea în care Francolina zăcuse la pat, Toma nu făcuse altceva decît să se gîndească la răzbunarea lui. Parcă un germene de violenţă se înrădăcinase în el, devenindu-i atît de familiar, încît nici el nu se mai mira. Îl cultiva în adîncul sufletului, cu un fel de exaltare nebunească, bucurîndu-se seara la culcare, acolo, în culcuşul lui din şură, cu gîndul la ceea ce avea să înfăptuiască în clipa în care îşi va pune în practică ideea.

Dar cu toate că se frămînta şi se căznea să inventeze ceva, nu reuşea să-şi facă un plan, cît de simplu, de felul cum avea să ducă la bun sfîrşit ideea lui de răzbunare. El era unul singur, ceilalţi, în schimb, erau mulţi, susţinuţi încă şi de alţii, care n-ar fi stat la gînduri nici o clipă să-i facă rău, ca să-l împiedice pe el să le facă rău lor. Şi trebuia găsit un mijloc de a-i surprinde pe toţi odată, deoarece pe fiecare în parte nu-i era cu putinţă să-i lovească ; era de ajuns ca unul singur să-şi fi dat seama de intenţiile lui Toma şi deîndată le-ar fi dat de veste şi celorlalţi, încît s-ar fi ales praful de răzbunarea lui.

Dar tocmai acest „mijloc" îi lipsea, „mijloc" care trebuia găsit cu orice preţ, dacă voia ca planul lui să reuşească. Acum nu mai trăia decît pentru asta : să se răzbune. Cerceta toate ocaziile şi toate mijloacele, posibilităţile viitoare şi cele prezente, îşi făurea planuri, observa tot felul de obiceiuri de-ale băieţilor, asculta, în sfîrşit, tot ceea ce-l putea interesa. Gaspare îl muncea din răsputeri la cîmp, de dimineaţă pînă seara, dar şi în timpul tuturor acestor munci el continua să se gîndească la răzbunare, hrănindu-se din ea ca dintr-o hrană necesară.

Cînd muncea, era distrat şi absent, căzut într-un soi de toropeală permanentă, absorbit şi cucerit întru totul de gîndurile acelea, de uneltirile lui tenebroase, în mijlocul cărora se întortochea ca un labirint propria lui fantezie. Fie că se afla cu Rugè sau fără Rugè, pe cîmp sau în grajd, gîndul lui era mereu acelaşi, identic, teribil, ca formula unui jurămînt : „răzbunare".

Nici faptul că o văzuse de departe pe Francolina, în picioare, în pragul casei sale, la o săptămînă după nelegiuirea aceea, nu îi redase liniştea, nu-i alungase gîndurile negre, să le facă să dea înapoi în faţa omeniei şi blîndeţei firii sale, care înclina, prin structura caracterului ei, mai mult spre bine decît spre rău. Într-altă seară, însăşi Francolina îi apăru deodată, aproape de tot, ca o umbră, lăsîndu-l mut în marginea străzii.

— Tu aici ! îi spuse Toma. Dar dacă te vede cineva...

Francolina îi făcu semn să stea liniştit şi-l trase deoparte. Ochii îi erau limpezi, temători şi plini de duioşie. Pe faţa ca şi pe trupul ei nu se mai cunoştea nici o urmă din catranul oribil cu care fusese mînjită.

Părea că i se împrospătase şi pielea, şi sufletul, de-ar fi putut să creadă că vorbeşte cu o nouă Francolina, care mai păstra totuşi gesturile şi felul de a fi al primei fetiţe, chiar dacă nu mai părea aceeaşi.

— Voiam să te salut — îi spuse ea.

Stăteau sprijiniți de zidul unei case și pămîntul parcă respira sub lumina argintie a stelelor. Și stîncile de la Miracoli erau împodobite, căci stelele le luaseră cu asalt ca pe-o scară închipuită, coborîtă în calea lor.

— Dacă află tatăl tău — spuse Toma — ne ciomăgește pe amîndoi. Mi-a spus-o chiar el. Nu vrea să mai fii prietenă cu mine...

Francolina dădu din umeri, lăsînd să se-nțeleagă că nu-i pasă de loc de toate opreliștile acelea.

— Du-te — spuse atunci Toma, strîngîndu-i mîna — pleacă, înainte de a ne zări careva !

Dar Francolina nu plecă. Observase că se petrecea ceva cu Toma, dar nu-și dădea seama ce anume ; îi vedea expresia uimită, rătăcită, de parcă ar fi fost cuprins într-o sferă de gînduri mai mari decît puterea lui de pricepere ; căuta să-și explice de unde venea starea asta a lui.

— Eu o să fiu și de-acum încolo alături de tine — spuse ea — o să fim împreună fără să ne vadă nimeni...

— Nu, nu, nu se poate ! o întrerupse Toma. Nu se poate ! adăugă el îndurerat. Ei mi-au distrus tot. Îi urăsc !

Francolina avu o tresărire. Cuvîntul „urăsc", pronunțat atît de răspicat, o făcu să înțeleagă cît de mult se înrădăcinase în Toma sentimentul de ură, chiar dacă el pesemne că nu-și dădea seama cu adevărat de importanța acestui cuvînt ; așa că avu o senzație de groază, ca un cuțit rece înfipt în inimă, care o făcu să rămînă cîteva minute mută. După aceea își reveni, dar cînd era gata să reia discuția, un zgomot neașteptat de pași îi obligă să se despartă, Toma fiind primul care se pierdu în umbră.

Tăcerea ei fu prima lovitură pe care o primi ideea lui de răzbunare, făcînd-o să se clatine. Dar în zilele următoare, ea puse din nou stăpînire pe el,

preocupîndu-i într-atît mintea, încît se contopi cu orice alt gînd al lui.

Pe Francolina n-o mai văzu, nici n-o mai căută. Dimpotrivă, aproape că într-adins o ocolea, de teamă că ea ar putea citi în el adevărul, că l-ar putea mustra pentru asta ; sau poate că voia să fie singur, ca să nu împartă cu alţii, şi cu atît mai puţin cu Francolina, răspunderea îngrozitoare legată de răzbunare.

Francolina nu trebuia amestecată în asta, ar fi fost o greşeală de neiertat pentru el dacă ar fi tîrît-o în aventura aceea nebunească. Într-o seară, cînd se urcă ceva mai devreme în şură, la culcuşul lui, se pomeni cu bomba în mîini, cea pe care o ascunsese acolo sus. Aproape că uitase de ea, şi chiar de ceea ce avea de gînd să facă cu ea, adică s-o arunce în prăpastia din Femia. O scoase din zdrenţele cu care era înfăşurată ; bomba mai păstra un luciu metalic straniu, de parcă voia să-l orbească cu strălucirea ei neaşteptată.

„Uite — îi veni în minte lui Toma — ce uşor ar fi să se răzbune cu ea, chiar prea uşor !“ Moia şi ceilalţi copii n-ar mai fi avut timp nici să murmure un „ah“, deoarece rafala schijelor i-ar fi secerat şi i-ar fi doborît la pămînt. Era de ajuns să-i smulgă inelul de siguranţă, ca bomba să explodeze. Era o răzbunare care mergea la sigur ; iar el ar fi devenit eroul rasei sale, apărătorul lumii lui. Dar după aceea îşi alungă din minte asemenea gînduri monstruoase şi puse bomba la locul ei. Avea de gînd s-o lase acolo pînă cînd s-ar fi ivit momentul s-o facă să explodeze.

„Răzbunarea trebuie îndeplinită altfel“ — erau cuvintele pe care şi le repetă Toma toată noaptea, căutînd să se convingă că „ce urmărea el“ trebuia să decurgă fără vărsare de sînge, ca să-şi poată smulge din minte planul sinistru pe care i-l sugerase vederea bombei.

A doua zi se întoarse la lucru fără să se mai gîndească la asta, ceea ce i se păru un semn bun. Nici-

odată nu-l văzuse Gaspare muncind cu atîta rîvnă ca în zilele acelea ; îl socotea ca pe un semn de bunăvoinţă, cînd în realitate era un mijloc pentru Toma să se elibereze de obsesia care-l stăpînea în fel şi chip.

Îi fusese de ajuns să-l vadă din nou pe Moia, ca să-şi amintească de rîsul lui sarcastic şi ca ideea răzbunării să-i revină, chiar mai puţin vagă decît fusese cu cîtva timp mai înainte. Nu-l putea ierta pe Moia în nici un chip. Poate că el, fiind încredinţat că Toma stătea mereu retras, pregătea o altă lovitură ; era mai bine să contraatace neîntîrziat, să răspundă la orice provocare, să le arate, în sfîrşit, că nici lui nu îi era teamă de ei ; poate că numai aşa s-ar fi hotărît Moia, în sfîrşit, să-l lase în pace. Dar, pentru asta, era nevoie de o lecţie aspră, de ceva care să-l facă să-şi dea seama că nu toţi erau dispuşi să suporte mereu mîrşăviile lui despotice.

Moia se simţea puternic numai pentru că găsea un sprijin în ceilalţi băieţi din cercul lui ; era fiul unui plugar cu o stare materială mijlocie ; nu-i lipsea pîinea în casă nici în lunile de secetă. Băieţii se temeau de el, fără să-l stimeze ; dar puţin îi păsa lui Moia de stimă ; el nu voia decît să fie temut, şi atît. Omorîrea lui Tico şi lecţia dată Francolinei îl făcuseră să se bucure din nou de prestigiul general, prestigiu care avusese de suferit o scădere serioasă ca urmare a înfrîngerii lui în întrecerea de la Miracoli. Băieţii îl respectau acum din nou şi îl considerau şeful lor.

Toma ştia toate acestea şi era necăjit ; ar fi vrut să-l vadă pe Moia părăsit, redus la supunere, condamnat să asculte tocmai de ordinele acelora pe care îi comandase altădată ; în schimb, iată-l înălţat şi uns cu toate onorurile, ridicat pe piedestalul gloriei. Era un motiv în plus să se revolte împotriva lui, să considere dreaptă ideea răzbunării sale. Şi între timp aştepta ceva — ce anume, n-ar fi putut spune nici el.

Poate prilejul, sau o justificare pentru propria-i conştiinţă.

Şi prilejul se ivi, prezentîndu-se sub o formă cu totul neaşteptată. Copiii, echipa obişnuită a lui Moia, organizaseră o excursie pînă la Peştera Coralilor. Trebuiau să meargă şi Lauretta, şi alte cîteva fete din cătun, sora lui Bragarin, fata cea mai mică a lui Oreste, nepoţica lui Grand. Aveau de gînd să ia mîncare cu ei acolo sus, după cum spuseseră, şi aveau să pătrundă înăuntrul grotei, pentru că Moia (dar asta nu făcea parte din planul stabilit cu glas tare, ci se vorbea numai aşa, pe şoptite), înarmat cu o lanternă de buzunar, voia să străbată cît mai în adîncul galeriei care nu mai fusese explorată pînă atunci de nimeni.

Verificase lanterna în amănunţime, iar un alt băiat trebuia să ducă cu el o frînghie de alpinist, pe care Moia avea să şi-o lege în jurul şoldurilor, ca să fie mai sigur în mişcări. Toma află de acest plan numai din întîmplare, din vorbele copiilor, şi socoti imediat că se ivise prilejul cel mai bun, pe care îl aştepta de atîta timp. Prin urmare, se gîndi „în ce fel" ar fi putut să se răzbune mai bine.

În zilele următoare dădu o fugă pînă la Peştera Coralilor, o cercetă bine pe dinăuntru şi pe dinafară, intră cîţiva paşi în subterana întunecoasă şi deodată simţi cum un aer rece îl pătrunde pînă în adîncul sufletului.

Se întoarse acasă nemulţumit — cercetarea nu-i dăduse nici o idee bună ; într-adevăr, nu vedea nici o posibilitate să găsească felul în care să le întindă o cursă. Dar în aceeaşi clipă îi veni în minte gîndul acela „monstruos". Instrumentul răzbunării sale ar fi putut deveni bomba. La început, se îngrozi el însuşi de acest gînd, dar ideea găsi teren prielnic, puse stăpînire pe el şi îi învinse orice teamă. Să arunce în aer pe Moia şi pe prietenii lui ! Această plăcere sadică începu să-l tortureze, chinuindu-l în fiece clipă, pă-

trunzîndu-i în suflet ca un duh rău. Cîtuşi de puţin nu-i trecu prin minte că fapta lui ar fi putut pricinui moartea unor nevinovaţi ; în el nu trăia decît dorinţa unică de a se răzbuna, de a lovi în Moia şi în ceilalţi din banda lui.

În momentul în care scoase bomba din ascunzişul ei, începură să-l chinuiască primele îndoieli, dar duhul rău din el fu gata să le alunge. Plimbarea urma să aibă loc duminică, adică a doua zi. Toma se gîndi cum şi unde să pună bomba. „La intrarea în peşteră" — îi sugeră duhul. Şi tot duhul îl învăţă cum să facă. Avea să tragă siguranţa bombei, apoi s-o îngroape aproape de suprafaţa pămîntului, pe acolo pe unde trebuiau să treacă ei ; la cel mai mic contact — o lovitură de picior, o poticnire — bomba ar fi explodat, pecetluind astfel sfîrşitul tuturor. Schijele aveau o rază de distrugere de o sută de metri şi cu greu ar fi putut scăpa cineva.

Aşa făcu. Era sîmbătă, la apusul soarelui ; fără să-l fi observat cineva, ieşi din cătun, ţinînd pachetul lui preţios sub braţ. Din cînd în cînd se uita în stînga şi în dreapta, de teamă să nu fie descoperit de cineva ; dar nu era nimeni ; turmele mînate de ciobani coborîseră în vale. Toma grăbi pasul. Urcînd aşa, printre stînci, îşi aduse aminte de vremea cînd se ducea la Tico. Numai că atunci forţa care-l susţinea era dragostea, dorinţa de a face o faptă bună, pe cînd azi în spatele lui stătea, ca o aripă de vultur, umbra întunecată a morţii. Pînă şi munţii păreau că se întunecă la trecerea umbrei aceleia, de parcă s-ar fi lăsat şi asupra lor, cu toată forţa ei uriaşă şi cu tot tragicul ei.

Dar Toma continua să meargă, n-avea timp să se mai ocupe de altceva. Ţinea strîns bomba sub braţ şi se gîndea la ziua următoare, la clipa în care Moia... nu, era mai bine să nu se gîndească la asta.

O clipă, fu cît pe-aci să se întoarcă, să arunce bomba într-un tufiş şi s-o ia la goană, căci ceea ce avea de gînd să facă era prea crud, prea neomenesc.

Dar ideea nu-i mai dădea pace, îl împingea înainte, îl obliga să meargă, să alerge, ca şi cînd ar fi trebuit s-ajungă mai repede la ţinta propusă.

Cînd ajunse el la Peştera Coralilor, soarele apusese. Se aruncă în genunchi, tremurînd ca varga, săpă o groapă mică şi, cu o emoţie cumplită, smulse inelul de siguranţă ; într-o mînă ţinea acum inelul şi în cealaltă bomba ; nu mai ştia ce să facă, ce să spună, încotro să privească. Îl cuprinse o groază copleşitoare, se gîndi că bomba nu mai avea siguranţă, că era de ajuns o simplă mişcare s-o facă să explodeze ; dacă-i cădea din mîini pe pămîntul din faţa lui, ar fi sărit în aer, şi a doua zi nu s-ar mai fi vorbit în cătun despre altceva decît despre asta, toţi fiind convinşi că se întîmplase o nenorocire.

Şi atunci încet, ţinînd bomba cu solemnitate, Toma o aşeză în groapă, lăsă să cadă ceva pămînt deasupra ei, o acoperi cu un strat subţire de nisip şi, fremătînd tot, se îndepărtă, mai întîi cu un pas lent, ca apoi să fugă nebuneşte, trecînd peste arbuşti, sărind peste ţarcuri, luînd-o la vale cu o viteză turbată, de-a lungul povîrnişului de la Miracoli. Tot timpul, gîndurile continuau să-l macine, învolburîndu-l ca într-o furtună, chinuindu-l ca nişte împunsături de pumnal. Şi totuşi cine-şi putea da seama de adevăr ?

Nimeni nu putea să afle că făptaşul fusese el, să-şi închipuie că o mînă de om pusese la cale tragedia care avea să se întîmple. Toţi ar fi dat vina pe întîmplare : băieţii loviseră bomba şi aceasta explodase. Asta e tot. Cine se putea gîndi că el plecase din cătun cu o bombă sub braţ, cu ţinta bine stabilită să împlinească un plan atît de crud ?

Nimănui nu i-ar fi putut trece prin minte adevărul, nimeni n-ar fi venit la el să-i strige în faţă : tu eşti vinovatul ! Ar fi rămas faptul arid, crud, învăluit în bănuieli, şi morţii care urmau să fie. Cine se putea gîndi că era vorba de o răzbunare ? De răzbunarea

unui copil negru, care îi pedepsise, în sfîrşit, pe băieţii albi? De răzbunarea aceluia care, neputîndu-se contopi cu rasa asupritorilor săi, îi combătea aşa cum se combat toţi tiranii? Cine, cine se putea gîndi?

Toma era asigurat din acest punct de vedere. A doua zi avea să rămînă tot timpul în casă, avea să-i ţină de urît lui Giacomo, creîndu-şi astfel un alibi; seara avea să afle vestea, şi atunci ar fi fost o forfotă teribilă de lume; toţi s-ar fi repezit să urce pe munte — poate că erau răniţi de ajutat, sau chiar morţi — cu groază în suflet din cauza detunăturii aceleia: „O fi copilul meu... Nu, nu e el! Slavă Domnului! Da, e băiatul meu, el e sigur..."

Bomba ar fi făcut vărsare de sînge, a cărei pricină ascunsă, necunoscută, neştiută, era el, Toma, el care vorbeşte, rîde şi glumeşte, dar căruia începe să-i fie teamă de întuneric, pentru că întunericul îl urmăreşte cu fantomele crimei lui. Dar s-ar putea ca bomba să nu explodeze, la fel ca şi cealaltă, pe care o azvîrlise în prăpastia dintre stînci, dispărînd în vreun loc mai întortocheat, fără s-atingă vreo piatră. Putea foarte bine să nu se întîmple nimic, şi atunci poate că Toma avea să respire adînc şi uşurat, văzîndu-i cum se întorc toţi în grup acasă, pe înserat, gălăgioşi şi veseli ca totdeauna.

Dar dacă bomba exploda? Cîţi s-ar mai fi întors înapoi? Cîtora dintre ei le-ar mai fi văzut faţa, mîinile sau chiar pe ei în întregime? Ceilalţi, cei ce aveau să nu se mai întoarcă niciodată, urmau s-o sfîrşească într-un colţ din cimitir, acolo unde mai era loc, iar Canuzio ar fi trebuit să mai sape şi alte gropi, pentru că singura groapă pe care o avea el gata pregătită n-ar fi fost de ajuns, cu siguranţă. Şi taţii, şi mamele lor aveau să plîngă multă vreme pe mormintele acelea, cum plîngea el cîteodată, cînd i se întîmpla să se gîndească la mama lui.

Poate că era ultima seară în care-l mai vedea pe Moia şi pe prietenii lui. Se putea ca mîine ei să nu

mai fie. Şi Lauretta putea avea aceeaşi soartă, aceeaşi cumplită soartă. Lauretta, care fusese visul lui de totdeauna ; o dorise lîngă el, o iubise cum se iubeşte o persoană mare, de ocrotirea căreia ai nevoie. Dar era lucru hotărît că Lauretta trebuia să sufere aceeaşi soartă cu a tovarăşilor ei, în bine sau în rău. Răzbunarea trebuia săvîrşită şi faţă de ea, care dispreţuise totdeauna culoarea diferită a pielii lui şi nici nu se ferise să-i ascundă acest adevăr.

El n-o ura pe Lauretta cum îl ura pe Moia, dar totdeauna Lauretta căutase prilejul să-l lovească, să se năpustească asupra lui, să-i aţîţe pe preasupuşii credincioşi ai lui Moia împotriva lui, şi asta el n-o putea uita. Chiar şi ultima dată, tot ea fusese geniul rău care aruncase sămînţa batjocurei în mintea băieţilor şi o lăsase pe Francolina pradă unei adunături de băieţi înfierbîntaţi, exaltaţi ; e adevărat că gluma depăşise intenţiile ei, dar asta nu ierta faptul că ea fusese prima care stîrnise fantezia băieţilor în această direcţie. Cum i-ar putea-o ierta oare Laurettei şi să-i lase pe ceilalţi să sufere şi partea ei de pedeapsă ?

Nu, Lauretta trebuia să plătească păcatele sale, ca şi ceilalţi, mai mult chiar decît ei, care nu fuseseră decît simpli executanţi ai ordinelor ei. Lauretta avea prea multă răspundere ca să poată fi aşa de uşor absolvită de el printr-o judecată superficială. Niciodată nu-i adresase o vorbă bună, un gest de prietenie, niciodată ! Numai dispreţ şi umilinţi ; el negru şi ea albă, el slugă şi ea stăpînă, el sclav şi ea regină. Nu, Lauretta nu cunoştea bunătatea, respectul faţă de alţii, noblеţea tuturor raselor, chiar şi a celor pe nedrept socotite inferioare.

Cu gîndurile astea ajunse în cătun ; era întuneric, şi în jurul lui casele îşi ridicau umbrele ca nişte pînze de corăbii gonind pe întinderea nesfîrşită a mării. Toma se strecură pe lîngă ziduri ca să nu fie descoperit ; ţinea să nu-l vadă nimeni că vine de la munte ; i-ar fi putut citi pe faţa asudată şi înfierbîntată umbra tainei lui.

Şi el nu voia, nu putea să admită ca alţii să pătrundă în sufletul lui, ca să se îngrozească în faţa nelegiuirii pe care o pregătea. Iată că acum nu mai era prea departe de casă. Se opri. I se păruse c-a auzit un zgomot. Tresări. O umbră se desprinse de lîngă zid, drept în faţa lui, venind să-l întîmpine. Francolina!

— Unde-ai fost? îl întrebă ea.

Toma nu răspunse. O privi fix şi lung, apoi, fără să-i spună o vorbă, o luă la goană. În ochii limpezi, puri ai Francolinei văzuse imaginea cumplită a remuşcării lui.

III

IARTĂ-NE, TOMA !

Frămîntat de gînduri, nu dormi toată noaptea. I se părea într-una că vede apărînd din întuneric figura luminoasă a Francolinei, şi ochii ei limpezi îl urmăreau peste tot ca o mustrare. Nu se putea descătuşa, nu putea să se lase furat de alte gînduri oricît se străduia. Mintea lui era fixată acolo, lîngă bomba care de-abia atingea scoarţa pămîntului, şi o voce îi spunea : „Uite, în curînd explodează, în curînd sare în aer ; tu, tu ai pus-o acolo, a ta e vina ; al tău e chinul remuşcării ; ai vrut răzbunare, nu ? Acum îndură consecinţele."

Vocea continua să-i vorbească şi el nu ştia ce să facă ; nu folosea la nimic să-şi astupe urechile, să închidă ochii, să-şi înfunde faţa în pături, să-şi acopere capul cu pumnii strînşi ca nişte pietre. Toate astea nu mai foloseau la nimic, pentru că vocea era acolo, răsuna dinăuntrul lui şi-i ţinea sufletul într-o încordare continuă. Nu mai avu răbdare pînă la ora cînd trebuia să se scoale ; nici nu se iviseră zorile cînd fu în bucătărie, tocmai cînd Gaspare terminase aproape s-o mulgă pe Rugè.

După cîteva clipe, sună şi clopotul primei slujbe şi în aer vibrară îndelung ecourile dangătului lui. Angela amesteca mîncarea pentru găini, aruncînd înăuntru pîine înmuiată şi tărîţe, ca s-o facă mai concentrată. Toma o duse afară şi cele paisprezece găini fură deîndată în jurul lui, ciugulind fărîmele de pe pămînt. Se întoarse în casă şi găsi gata pregătit bidonul cu lapte. O porni încet la drum, în timp ce Gaspare se ducea la cîmp cu sapa. Dar mergea fără chef şi fără

să se uite în jurul lui. Îi era teamă să nu se întîlnească cu cineva dintre ei... Nu, mai bine să nu se gîndească !

Ferestrele de la casa Laurettei încă mai erau închise : toţi dormeau. La fel cele de la casa Francolinei ; pridvorul casei era de asemenea pustiu ; Toma îşi ridică privirile şi simţi o durere imensă gîndindu-se la ce-ar fi spus despre el Francolina dacă ar fi putut să-şi închipuie ceva măcar din... Pe măsură ce timpul trecea, greutatea aceea devenea mai înăbuşitoare, îi învăluia conştiinţa ca un nor de musculiţe. Îl întîlni pe Moia, care tocmai ieşea din lăptărie. Inima îi tresări, dar Moia dispăru îndată, fără să binevoiască să-i arunce o privire măcar. Poate că deseară... Nu, nu voia să se mai gîndească la asta, nu !

Primi bidonul gol şi se întoarse înapoi, păşind ca un robot, fără nici un gînd. Cînd ajunse acasă, o porni după Gaspare la cîmp şi lucră alături de el. Voia să se ameţească, să uite orice lucru pe care-l făcuse înainte. Dar cum putea oare ? Trebuia să uite orele acelea de coşmar, dar cum ? În fiecare clipă, gîndul lui era acolo şi îl înhăţa pe neaşteptate pe la spate, obligîndu-l să-i dea ascultare, şi dacă el căuta să se refugieze în golurile din mintea lui, se pornea o luptă pe viaţă şi pe moarte, şi, în cele din urmă, sleit, trebuia să se dea bătut.

Gaspare nu-l băgase în seamă, şi dacă-i adresase o vorbă, a fost numai ca să-l trimită acasă, să ia cana de vin. Terminară la amiază, o dată cu bătăile clopotului. Toma aduse acasă şi sapa lui Gaspare, în timp ce Gaspare se opri la Oreste să mai stea de vorbă cu prietenii. Toma mîncă puţin ; Giacomo îi dădu ceva şi din porţia lui, dar Toma lăsase tot în farfurie, şi Giacomo îl întrebă ce are.

— Nimic — răspunse Toma — nu mi-e foame !

Soarele era la zenit. Razele lui cădeau ca un plumb topit, izbind în ceafă cu violenţa unui luptător. Părea că-l simţi prelingîndu-se fierbinte pe creier ; şi pămîntul răbufnea căldura, de parcă ar fi fost sătul de ea, aşa că te simţeai prins între două focuri ; aerul era

înăbuşitor, de nerespirat. Toma, cu sufletul la gură, se refugie spre ultimele case din cătun.

Se ascunse. Voia să-i vadă cum trec, să vadă cîţi erau, cine erau, dacă într-adevăr se duceau la Peştera Coralilor, sau îşi schimbaseră drumul.

În momentul acela se rugă să le vină în gînd să-şi schimbe drumul, sau să amîne plimbarea pentru altă zi.

Orele treceau monoton şi nu se vedea nimeni. Toma se întinse pe iarbă în spatele grădinii de zarzavat a Rossei şi începu să privească spre Miracoli. Apoi începu să moţăie. Închise ochii ; o umbră plăcută şi duioasă îl acoperi — era umbra unui smochin bătrîn, care se înălţa maiestuos şi sterp înăuntrul grădinii. Înspre ora trei, un val de gălăgie îl deşteptă. Privi. Erau chiar ei, băieţii. Trecură Lauretta, Moia şi Bragarin. Apoi fiul Strozzinei, Mular şi nepoţica lui Grand.

Erau în total vreo cincisprezece ; Toma îi numără îngrozit. Trecură fără să-l bage în seamă. Îi văzu cum se îndepărtează înspre munte ; îşi simţea inima strînsă de o neliniştе îngrozitoare şi era încremenit de spaimă, de presimţirea celor ce urmau să se întîmple. Atunci se rugă : „Dă, Doamne, să nu explodeze, dă, Doamne, să se întoarcă sănătoşi şi bine acasă !“ Dar nici rugăciunea nu-i dădu linişte. Iată, adevărul e că acţionase fără să chibzuiască, impulsiv, stăpînit de o furie diabolică, ce-i întunecase mintea.

Îşi frecă mîinile şi i se păru că erau atît de reci, de parcă atunci le scosese dintr-o apă îngheţată. Privelişti lugubre îi jucau înaintea ochilor ; se simţea îngrozitor de vinovat ; cum ar fi putut suporta remuşcarea unei asemenea vinovăţii ? Băieţii dispăruseră dincolo de Miracoli. Nu, nu trebuia să se întîmple ! Avea de gînd să facă ceva ; poate că era prea tîrziu, dar avea să facă ceva !

Se repezi ca un nebun în sus, pe cărare ; îşi pierduse răsuflarea de cît alergase ; îşi simţea limba uscată ca în ziua în care se suise pe Miracoli ca să se ia la întrecere cu Moia. Dar fugea, continua să fugă, cu toate că picioarele i se înmuiau din pricina sforţării.

Frînt de oboseală, se opri de două-trei ori ; inima îi bătea de parcă voia să-i sară afară din piept. Dar trebuia să-i salveze, trebuia s-alerge ; gîndul la ei era mai tare decît însăşi oboseala lui fizică ; va ajunge la timp sau nu ? Se trăsese la obraz de groază, faţa i se prefăcuse într-o mască lipsită de orice trăsătură omenească ; transpira şi plîngea, iar lacrimile şi picăturile de sudoare se amestecau, scăldîndu-i tot corpul.

Cît mai putea să alerge aşa ? Trecuse de Miracoli, dar încă nu-i vedea pe băieţi, erau mai sus. „Doamne Dumnezeule, dă, Doamne, să nu fi ajuns încă, opreşte-i, ajută-mă !" Îi văzu apoi, îi văzu că se opriseră în grup, tocmai la intrarea în peşteră ; erau toţi acolo, nu se întîmplase nimic. Atunci i se păru că e caraghios ; ce-ar fi spus de el dacă l-ar fi văzut ajungînd acolo într-un asemenea hal ? Acum îi vedea mai bine. Părea că stăteau în grup în jurul a ceva sau al cuiva. Se apropie. Îl priviră uimiţi, întrebîndu-se parcă de ce naiba mai venise şi el acolo sus. Lauretta stătea aplecată şi azvîrlea pămîntul la o parte cu mîinile, dezgropînd parcă ceva — bomba. Văzuse strălucind învelişul ei şi se apropiase plină de curiozitate.

— Gata, s-a făcut — spuse în sfîrşit Lauretta.

Băieţii se uitau la ea. Scosese bomba din ascunzişul ei şi se ridică triumfătoare cu obiectul acela strîns în mîini.

— E o bombă ! strigă Toma. Fiţi atenţi, poate să explodeze !

Băieţii se îndepărtară cu cîţiva paşi, speriaţi. Numai Toma nu se mişcă. Lauretta o învîrtea în mînă cu vanitate, o privea, o trecea dintr-o mînă într-alta ; părea că nu-şi dăduse seama de înţelesul vorbelor lui.

— N-are siguranţă — mai spuse Toma şi se întoarse spre băieţi — nu mai are siguranţa, ar putea să explodeze dintr-o clipă într-alta.

Băieţii se îndepărtară mai mult ; chiar şi Moia ; cercul se desfăcea din ce în ce mai mult în jurul Laurettei. Numai Lauretta rămînea nepăsătoare, în in-

conştiinţa ei copilărească, de parcă n-ar fi îngrozit-o de loc ameninţarea cuprinsă în vorbele lui Toma.

— Dar nu vedeţi — spuse ea în sfîrşit — că spune asta ca să ne sperie ? Şi voi, nişte proşti, îl credeţi şi ascultaţi la vorbele lui !

— Nu-i adevărat — făcu Toma — nu vreau să sperii pe nimeni. Dar pînă şi un orb vede că n-are siguranţă.

— Las-o jos ! îi strigă Laurettei unul dintre băieţi.

— Dacă explodează — făcu Toma — ne ducem pe copcă cu toţii !

La vorbele lui, fetiţele începură s-o ia la goană înspre Miracoli. Băieţii nu se mişcară ; cîţiva dintre ei numai se retraseră în spatele stîncilor, pentru o mai mare siguranţă. Erau la cincizeci de metri de Lauretta ; se uitau cînd la Toma, cînd la Lauretta, neştiind ce să facă. Un altul strigă :

— Poate că e adevărat, vrea să ne sperie.

— Nu-i adevărat ! urlă Toma, întorcîndu-se înnebunit spre ei. Eu am pus bomba acolo. Şi eu i-am scos siguranţa.

Băieţii se uitară la el neîncrezători.

— V-aş fi făcut să săriţi cu toţii în aer — continuă Toma — voiam să vă arunc în aer, voiam să mă răzbun, iată !

Se întoarse înspre Lauretta, care stătea la vreo zece metri de el, şi-i spuse :

— Acum mă crezi ?

— Nu — răspunse Lauretta, c-o voce seacă.

— Dă-mi-o mie — spuse Toma — ştiu eu ce să fac să nu explodeze.

— Nu, nu-ţi dau nimic.

Toma făcu cîţiva paşi spre ea.

— Pleacă ! Nu veni lîngă mine — spuse Lauretta — ţi-o arunc în cap dacă nu te opreşti !

Şi, într-adevăr, o ridică deasupra capului, de parcă ar fi vrut s-o arunce. La gestul ei, băieţii o luară la sănătoasa şi se opriră mai jos, la o distanţă mare, încît de-abia se mai vedeau. Doar Toma rămase pe loc, neclintit.

— Dacă o arunci — spuse el — ne va omorî pe amîndoi.

— Uite la ei cum fug! făcu Lauretta cu vocea plină de ironie. Le e mai frică lor decît mie, care sînt fată...

Toma riscă încă un pas.

— Pleacă! îi spuse dur Lauretta. E mai bine pentru tine dacă pleci.

— Dacă mi-o dai, plec.

— Nu!

— Pentru tine o spun, ca să nu ţi se întîmple vreun rău.

— Dar ai spus chiar tu c-ai pus-o acolo, ca să ne arunci cu toţii în aer!

— E adevărat.

Lauretta rîse încîntată.

— Voiai să mă sperii şi pe mine şi iată că n-ai reuşit. Ai pus acolo o bucată de fier şi apoi ai ţipat că e o bombă, silindu-i s-o ia la goană ca nişte pui de găină.

Toma mai încercă să facă alţi cîţiva paşi. Lauretta îşi strînse bomba la piept şi se dădu îndărăt, privindu-l înfuriată. Fu însă nevoită să se oprească, cu spatele de stîncă. Acum Toma era foarte aproape de ea; ochii Laurettei scăpărau. Poate că vorbele lui o tulburaseră, căci nu avusese curajul să arunce bomba. Dar o ţinea strîns şi nu voia să-l lase să i-o ia. Toma începu cu ea o mică încăierare, apucă bomba cu mîinile lui ca nişte gheare şi n-o mai lăsă.

— Dă-mi-o! Las-o! ţipă el.

Lauretta nici nu voia s-audă; cu unghiile, ea îl zgîrie pe un braţ, dar, cu un brînci, Toma reuşi să scape; o luă la goană; Lauretta căzu. Toma ţinea bomba cu amîndouă mîinile în faţa lui şi alerga; trebuia s-o lase în urmă pe Lauretta, care începuse să fugă după el. Dacă exploda bomba, însemna sfîrşitul, moartea amîndurora. În faţa lui, terenul suia şi cobora; în spatele lui auzea zgomotul paşilor Laurettei, care alerga după el; de cîte ori întorcea capul şi o vedea

cum fuge trebuia să alerge mai iute, dar bomba îi atîrna greu în mîini. De-ar fi ajuns cel puţin în faţa vreunei prăpăstii; ar fi aruncat-o departe şi numai atunci s-ar fi oprit!

Dar terenul nu avea surpături; se lărgea într-un fel de podiş stîncos, presărat cu cîţiva arbuşti. Lauretta îl urmărea mereu, de aproape. Acum o vedea la treizeci de metri, acum la douăzeci de metri. Nu trebuia să-l ajungă. Înteţi şi mai mult fuga, dar îl dureau picioarele din cauza sforţării făcute la prima alergare. În schimb Lauretta părea că are într-adevăr o energie neaşteptată, căci la un moment dat, întorcînd capul, o văzu doar la zece metri. Atunci nu-i mai păsă de nimic: trebuia, voia s-o salveze pe Lauretta. Muşchii i se sleiseră de cît alergase, parcă nu-i mai simţea de amorţiţi ce erau.

Cu o sforţare uriaşă, violentă, se avîntă mai departe, strîngînd din dinţi; pămîntul îi juca înaintea ochilor; acum Lauretta pierdea teren în mod treptat; mai întîi zece, apoi douăzeci, apoi treizeci de metri. Trebuia să mai facă o ultimă sforţare. Iată că acum era la cincizeci de metri. Nu mai vedea pe unde călca, mai mult ghicea obstacolele decît le vedea, sărea peste arbuşti şi peste micile crăpături cu o siguranţă uluitoare. Lauretta rămăsese cu mult în urmă, nu mai reuşea să se ţină după el; se întoarse o clipă şi o văzu departe, la peste o sută de metri; acum, chiar dacă ar fi explodat bomba, ei nu i s-ar mai fi întîmplat nimic.

Dar el continuă s-alerge, voia să mărească distanţa între ei; o sută de metri era puţin, Lauretta putea să se apropie. Dar picioarele nu-i mai răspundeau; dădu de un arbust şi, ca prin minune, nu se izbi de el; dar nu după mult dădu peste altul, se împiedică şi căzu. Urmă o detunătură puternică: bomba, care se rostogolise la cîţiva metri, explodase cutremurînd muntele. Toma se întoarse cu greu pe o parte; era rănit — îşi văzu mîinile mînjite de sînge; ochii îl dureau; flacăra exploziei îi arsese şi hainele.

Nu simţea, propriu-zis, o durere, ci numai o amorţeală în tot corpul, ca şi cînd încet-încet s-ar fi desprins de ceea ce însemna viaţă materială. Nu putea să-şi ridice capul ; ochii lui fixau pămîntul şi o palidă frîntură de cer la orizont. În urechi avea un zumzet : poate mai persista detunătura bombei, urletul bombei care-i sfîşiase carnea. Apoi parcă văzu nişte umbre ; i se părea că se apropiau încet, cu teamă, le auzea parcă paşii pe pămînt.

Atunci înţelese : erau băieţii, care auziseră explozia şi alergaseră la el. Cine ştie dacă era şi Lauretta printre ei. Bomba nu-i făcuse, desigur, nici un rău. Îşi amintea c-o lăsase departe, jos, un punct mic de viaţă în nemărginirea stîncilor, în timp ce el fugea, fugea, să se distanţeze, să lase între el şi ea sute şi sute şi alte sute de metri. Da, era acolo şi Lauretta, o văzu. Era albă la faţă ; groaza îi schimonosise trăsăturile. Ar fi vrut s-o roage să vină lîngă el, pentru că voia să-i vorbească, să-i mai spună ceva, dar nu putea deschide gura, îl durea. Atunci încercă să se lase înţeles, făcînd semn cu braţul ; Lauretta se apropie de el. Ceilalţi băieţi stăteau tăcuţi în jurul lui şi toţi aveau un aer grav ; cîţiva chiar plîngeau.

Moia nu era, nici Bragarin. Se duseseră în cătun să cheme ajutoare pentru el. Lauretta îngenunche lîngă el. Nu plîngea, dar se făcuse pămîntie la faţă şi bărbia-i tremura ca la un plîns mult timp stăpînit. Ar fi vrut să-i spună să nu plîngă, i-ar fi făcut rău să-i vadă ochii scăldaţi în lacrimi. Niciodată n-o văzuse plîngînd pe Lauretta. Dar acum de ce plîngea ? De ce era atît de desperată, de-i tremurau toate trăsăturile feţei, cînd se uita la el ? Iar el de ce suferea văzînd-o pe ea atît de deznădăjduită ? De ce suferea el văzînd toate privirile acelea mute care-l fixau şi care păreau că iau parte la durerea lui ? Îi vedea acolo pe toţi, neclintiţi, incapabili să facă un gest sau să spună vreo vorbă, fără nici o mişcare, ca nişte statui, gata de o procesiune solemnă.

Îi apăreau, una cîte una, figuri cunoscute sau mai puţin cunoscute, figuri familiare şi altele nu, băieţi pe care el i-a iubit şi urît, băieţi care fuseseră chinul lui şi dragostea lui. Şi, printre ei, Lauretta, un nume pe care i-a plăcut totdeauna să-l şoptească. O visase şi o răzvisase în orele lui de veghe, şi ea plîngea acum deasupra lui şi-i dădea o mîngîiere (o stranie mîngîiere, nesfîrşită şi odihnitoare) cu plînsul ei de copilă pe corpul lui însîngerat. Cum ar mai fi vrut să ridice un braţ şi să-i treacă o mînă pe frunte, să simtă sub mîngîierea lui freamătul abia perceptibil al pielii ei delicate şi calde !?

Şi Francolina, Francolina care nu era acolo, dar a cărei imagine o avea pe retină ; iată că şi acum i se părea c-o vede în genunchi lîngă Lauretta, rugîndu-se cu buzele pline de duioşie. Respira tare greu ; i se părea că are plămînii zdrobiţi, şi nu ştia ce să facă să poată respira. Ochii i se împăienjeneau într-una, era ca o ceaţă care venea şi dispărea, ducînd cu ea chipurile băieţilor, împreună cu al Laurettei, ca şi muntele alături de toate cîte le văzuse el totdeauna.

Îi părea rău că acum trebuia să părăsească toate lucrurile astea, da. Dar, pe de altă parte, era imposibil să scape de propriul său destin. Şi destinul lui era de a sfîrşi acolo, pe pietrele acelea, cu un cer senin şi pustiu deasupra şi cu chipurile băieţilor alături de el, care se uitau să-l vadă cum murea. Dar nu e greu să mori, nu i se părea greu acum, cînd ajunsese aproape la ultima încercare. Important era că nu avea remuşcări, că ei erau salvaţi şi că se sacrificase pe el însuşi, ca să-i salveze pe ei. Îi părea rău doar că lăsa lacrimi în urma lui, şi ochii plînşi ai Laurettei, care îi aminteau pe cei rugători şi îndureraţi ai lui Tico al său.

Bietul Tico ! Nimeni nu avea să se mai ducă la el, fiind obligat să-şi treacă restul veşniciei sale în singurătate. Ar fi vrut să spună să fie îngropat lîngă Sandruccia, mama lui, să poată rămîne lîngă ea, să n-o mai părăsească niciodată. Asta dorise totdeauna — să împartă cu Sandruccia lăcaşul ei din pămînt.

Poate că ar fi găsit Canuzio cum să-i facă loc şi lui lîngă ea.

Un zvon de glasuri, ca de lume care se apropia într-un grup mai mare, îi rupse deodată firul gîndurilor. Erau Moia şi Bragarin, care se întorceau din cătun, şi în urma lor erau nişte bărbaţi, printre care şi Gaspare; improvizaseră o targă din nişte cîrpe şi pînză de sac, ţinute solid pe margini de două beţe groase.

Şi bărbaţii se uitau la el muţi şi tăcuţi. Unul dintre ei se apropie şi-i puse o mînă la frunte. Apoi spuse, îndepărtîndu-se:

— Mi-e teamă că nu mai are mult.

Toma auzi vorbele lui, dar nu reuşi să le ghicească înţelesul. Erau lucruri pe care nu le mai deslușea, ca şi realitatea şi toate chipurile pe care le avea în faţa lui. Lauretta se ridicase de lîngă el şi se uita la pregătirile bărbaţilor, care lăsaseră targa pe pămînt. Apoi cîţiva luară uşurel trupul nemişcat al lui Toma şi-l aşezară deasupra.

— Mergeţi încet — le atrase atenţia un bărbat — trebuie să-l feriţi de zguduiri.

O porniră toţi la drum. Băieţii mergeau pe lîngă targă şi nimeni n-avea poftă de vorbă sau de fugă. Două ore dură drumul. Bărbaţii se schimbară în trei rînduri. În cătun se aflase de nenorocire. Multe femei stăteau în pragul caselor, şi alţi bărbaţi se alăturau mereu cortegiului. Aflase şi Francolina, care alerga cît putea de iute. Moia se dădu la o parte ca s-o lase lîngă rănit. Îi acoperiseră trupul cu o pînză veche de cînepă, numai capul i se vedea. Francolina îl întrebă:

— Mă recunoşti, Toma? Mă recunoşti?

Şi el, Toma, sigur că o recunoştea, dar nu putea să-i răspundă, pentru că îşi simţea gura încleştată, năclăită de parcă mestecase numai cretă. Atunci încercă să zîmbească, un zîmbet slab, abia schiţat într-o mişcare imperceptibilă a buzelor. Francolina înţelese şi se adresă celorlalţi, într-un strigăt:

— M-a recunoscut — spuse ea — m-a recunoscut!

Dar cineva îi făcu semn să tacă, dînd cu tristeţe din cap. Şi Gaspare era palid, cu figura suptă de-o

emoţie mai tare decît el, decît firea lui aspră de ţăran. Îl duseră înăuntru, în bucătărie ; Angela improvizase un fel de pat ; îl aşezară acolo. Venise doctorul de la Fondi ; motocicleta lui era afară, la uşă. Dar după ce-i aruncă o privire, îl chemă deoparte pe Gaspare şi-i spuse :

— Daţi-i tot ce vrea, făceţi-i mai uşoare măcar ultimele clipe...

— Nu mai e nici o speranţă, domnule doctor, într-adevăr ?

— Nu, din păcate nu. E vorba doar de cîteva ore, poate şi mai puţin.

Doctorul plecă. Gaspare se aşează lîngă pat. Era şi Giacomo, care plîngea ca un copil. Prezenţa morţii acolo era la fel cu a unei persoane importante, care-i domina pe toţi. Toma mişcă buzele ca să vorbească.

— Vorbeşte — spuse Gaspare, făcînd semn celorlalţi să facă linişte. Şi se apropie cu urechea de gura lui Toma.

— Du... ce... ţi... mă... afa... ră... — spuse Toma.

Gaspare se ridică şi spuse :

— Să-l ducem afară. Vrea să fie dus afară.

Patul fu dus afară. Băieţii rămaseră în grup lîngă scara de la fîneaţă, şuşotind între ei. Cînd văzură că patul e dus afară, se retraseră mai mult, dar Toma le făcu semn să vină mai aproape de el. Gaspare spuse :

— Veniţi, băieţi, veniţi, vrea să fiţi lîngă el !

Şi băieţii se apropiară şi se aşezară în jurul lui, peste tot. Toma mai mişcă o dată buzele încet.

— Vrea să vă vorbească — spuse Gaspare. Hai, curaj !

Lauretta se plecă deasupra lui ; liniştea era atît de mare, că nu se auzea zburînd nici măcar o muscă. Toma murmură :

— Ier... ta... re...

Lauretta se ridică, se uită la băieţi, care la rîndul lor se uitau la ea, şi spuse :

— A cerut iertare.

Francolina îngînă :

— Noi trebuie să-i cerem lui iertare ; nimeni nu l-a iubit, să-l iubim măcar acum...

Toma nu înţelese, dar zîmbi. Vedea că vorbeau despre el, şi desigur că ceea ce spuneau ei nu era de rău, dar vălul acela de pe ochi îl împiedica să-şi desluşească bine impresiile, să le cerceteze figurile. Văzu pe cîte unul cum se îndepărtează — păreau nişte umbre, cu toate că mai era pînă să se însereze. Se întorceau apoi, strîngînd în mîini nişte flori, flori mici de cîmp, care miroseau frumos şi erau plăcute ca o promisiune de dragoste. Se mai îndepărtară şi alţii, şi toţi se întorceau cu flori : margarete, piciorul-cocoşului, nu-mă-uita, gura-leului, glicine. Lauretta aduse lalele din grădina ei ; Francolina, muşcatele roşii din ghivece. N-aveau altceva să-i dăruiască ; ce să-i poată da în asemenea clipe ? Îi ofereau flori — unicul lucru pe care-l aveau. Şi îndată, patul, trupul lui, pămîntul din jur, totul fu acoperit cu flori, ca o cascadă ce nu se mai sfîrşea. Alţii care se întorceau cu braţele pline de flori le aruncau aşa, în neştire, ca el să ducă în lumea nouă, pe care avea s-o cunoască, amintirea tuturor acestor parfumuri. Veni apoi şi învăţătorul, tatăl Laurettei. Abia se întorsese de la Fondi şi i se şi povestise de nenorocirea lui Toma. Ajunse obosit mort, într-un suflet ; băieţii se dădură la o parte ; învăţătorul călcă pe flori ca să poată ajunge aproape de pat.

— Toma... — chemă el — Toma...

Se aşeză în genunchi acolo şi-i căută mîna sub cearşaf ; mîna lui era slabă, diafană, şi din ea curgea încă sînge ; o sărută şi plînse pe ea. Toma îl vedea ca într-o umbră, unde toate apar fără contur, aburite, ca din spatele unui geam mat. I se părea c-o vedea pe Sandruccia cum îi zîmbeşte şi simţi cum îl cuprinde un somn adînc, o dorinţă imensă de a-şi împreuna braţele şi de a dormi. Sandruccia îi dădea mîna şi-l chema la ea, dar Toma nu se hotăra încă s-o urmeze ; îi părea rău să lase toate florile acelea şi parfumul acela

de primăvară amestecat cu chipurile fără contur ale băieţilor şi aerul proaspăt de tinereţe care se desprindea din toate lucrurile.

Dar curînd se predă. Fusese iertat şi iertase. Fusese nevoie de moartea lui ca să se restabilească între el şi lumea din jur legăturile de dragoste şi înţelegere care fuseseră înăbuşite de fanatica dorinţă de supremaţie a rasei albe. Încercă să întoarcă capul ; deschise ochii pentru ultima oară şi privi orizontul care se depărta ; i se păru că-l părăsesc toate lucrurile sau că el le părăseşte. Închise din nou ochii ; înţepeni. Buzele îi tremurară puţin, apoi încremeniră într-un zîmbet împietrit. În sfîrşit, acum putea să şi moară.

CUPRINS

Prefață 5

PARTEA ÎNTÎI

I Toma 9
II Vorbele bune 23
III Lauretta, 35
IV Tico, puiul de cerb 47
V Furtuna' 59
VI Și mama doarme în cimitir 71

PARTEA A DOUA

I Din nou vine primăvara 82
II Capcana 94
III Provocarea 106
IV Adio, Tico ! 117
V Unchiul Giacomo e rănit 127
VI Francolina 138

PARTEA A TREIA

I Batjocura 150
II În luptă împotriva singurătății 162
III Iartă-ne, Toma ! 175

Vă recomandăm să citiți :

S. Goliţîn	CEI PATRUZECI DE EXPLORATORI
I. Likstanov	PIATRA VERDE
A. Marshall	SAR PESTE BĂLTOACE
A. Rîbakov	AVENTURILE LUI KROŞ
S. N. Sergheev-Ţenski	SĂ CĂUTĂM, SĂ' CĂUTĂM MEREU

Redactor responsabil : Natalia Petruț
Tehnoredactor : Ștefania Mihai

Dat la cules 27.07.1963. Bun de tipar 02.09.1963. Apărut 1963. Comanda nr. 5626. Tiraj 25.140. Hîrtie semivelină de 63 g/m², 540×840/16. Coli editoriale 10,5. Coli de tipar 12. A. T. 8744. C.Z. pentru bibliotecile mici 85—3=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 30 653 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.P.R.

Lei 4 ,75

EDITURA TINERETULUI